

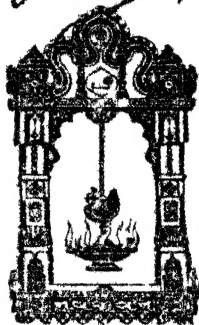
ગાંધીજીનું નવજીવન

પુતક ૧૮ મું

IV
1923

9-10-7923
Reg No. 13.

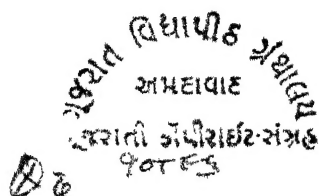
mem

78

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર
અમદાવાદ

5-708

આગણીસમું પુસ્તક ૧૪મી આક્ટોબરને નિવસે બહાર પડશે

બાચકોને સૂચના

- ૧ નિશ્ચાનીવાળા લેખો 'મંગ છડીયા'માંથી ભાવાન્તર છે.
- ૨ " " અંગ્રેજી પરથી " "
- ૩ " " ગાંધીજીની મુસાફરીઓનાં લેખના સાથીઓએ કરેલાં સંશ્લેષ છે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦-૮-૮૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ગાંધીજીનું જીવનચરિત્ર

વિષય ૭૨

ગાંધીજીનું ‘નવજીવન’

તા. ૮-૧૨-૧૯૨૧

નોંધ—(ચાલુ)

ફુઆલ્સા જ ધર્મ

અને આ એક વરસના અનુભવ પછી આજે હજી જે આપણે અહિંસાને ગાત્ર સંસ્કૃતિના સાધન તરીકે જ નહિ પણ હિન્દુસ્તાનની સ્વતંત્રતા મેળવવાના અને ભળવવાના તેમજ હિન્દની બધી કોમોની એકતા ટકાવવાના આખરના અને સર્વોપરી ઉપાય તરીકે ન સ્વીકારીએ તો આજે ભતિસંગઠન આપણાથી થઈ શકવાનું નથી. આવા સ્વીકારમાં હરકેઈ કોમને પોતાના ધર્મને માટે લડવાની અને બધી કોમોએ મળીને હિન્દના બચાવને માટે લડવાની પૂરેપૂરી છૂટ રહે છે. પણ એવી અહિંસા હિન્દુસ્તાનનું સ્વરાજ મેળવવાને ખાતર અગર તો તેની એકતા સાધવાને ખાતર અખત્યાર કરેલી કામચલાઉ નીતિ અગર હથિયાર ન હોઈ જોઈએ. આમ હિન્દુઓએ તેમજ મુસલમાનોએ પારસીઓની, વહુલીઓની અને અંગ્રેજોસમેત ખ્રિસ્તીઓની સેવા કરવાનું અને તેમના પર પ્રીતિ કરવાનું જત લેઈ જોઈએ, પણ તેઓ જોઈએ તો સહકારીઓ હો કે અસહકારીઓ હો. અને જે આપણે આમ કરવા ઇચ્છતા હોઈએ તો આપણાં ભાષણોમાં તેમજ તેઓ જોડેની આપણી વાતચીતોમાં ક્રાંતિશીલો અંશ સરખો ન હોવો જોઈએ. આપણે એક બાળકના પણ માથા પરની ટોપી જોડાવતીથી ન ઉતરાડતી, અથવા તો કાચીઆઓને કાચી કુટવતી ઇડાવવામાં પણ

અહિંસા જ
ધર્મ

શારીરિક બળનો ઉપયોગ ન જ કરીયે. આપણે દક્ષીણ કરીને, તેમની બુદ્ધિ અને હૃદયને વીનવીને જ કામ લઇયે અને વચનથી કે શરીરબળથી કોઇને સતાવીયે નહિ. જે ધર્મીએ હિન્દુસ્તાનની લાખો દરોહી પ્રજાને આપણે કેળવીને સ્વેચ્છાપૂર્વક અને સમજપૂર્વક આપણા કાર્યમાં રસ લેતી અને સામેલ થતી કરી દેશું તે જ ધર્મીએ આપણે સ્વરાજ સ્થાપેયું હશે સહકારીઓની મોટામાં મોટી દહેશત જ એ છે કે આજકાલ જે અહિંસાની વાત કરવામાં આવે છે તે ઠાંકેલી હિંસા જ છે, અને કેટલાક સમજી માણસો તેમાં સાચા અહિંસાવાદી હશે તોપણ તેમના બધા ચત્તો છતાં આ પ્રવૃત્તિ આખરે તો તોફાની અને નિરાકુળ લોકોના હાથમાં જ જવાની દલીલ કરીને આપણે તેમની આ બીતિ નાણુક ન જ કરી શકાય. જની સાપ્તીની જરૂર જ ન હોય એવી વખતોવખતની ખરી હજીજતો તેમની સામે વલ્લુ કરીને જ આપણે તેમની બીક કાઢી શકીયે.

આપણે ગમે તેટલી પ્રગતિ કરી હોય તોપણ આપણાં વાણી તેમજ વર્તનમાં હજી જ હલોવાણું ન હવું અગર નથી એવો દવો આપણાથી નહિ જ કરી શકાય. પ્રેમ, ઉદારતા, નમ્રતા અને ખાતશાની સિદ્ધ કરવાને કળી રચીલ સાપ્તીઓના જરૂર ન હોય તેથી આપણે અસહકારના કરતાં પણ અહિંસા ઉપર વધુ બાર મુકેના ઘટે. અહિંસા અસહકાર જ છે. સરકારનું બળમય સ્વ હિંસા છે, આપણુ આશ્રયસ્થાન અહિંસા છે. આપણે તેમના હિંસાપંથને ખરેખર સહાને માટે ત્યજ્યો છે શું ? એમનો તો એ જ ફલ કેળવવાનો અપારા છે. એ કેળવણીની પ્રતિજ્ઞાને નિર્દર જ દિવસે આપણે જમીનદોસ્ત કરીશું ને જ દિવસે આપણે સ્વરાજ્ય સ્થાપેયું હશે.

અને આટલુ આપણે ત્યારે જ કરી શકીયે કે જ્યારે આપણે જે તન્ત્રનો આશ્રય લઇને અંગ્રેજ હિન્દુસ્તાન પર દોર ચલાવી રહેલ છે તે તન્ત્રને ધિક્કારવા છતાં અંગ્રેજ અહિંસા પર પ્રીતિ કરતા ફીળીયે. મી. અબદુલ બારી સાહેબના શબ્દોમાં કહીયે તો આપણા કચ્છો અંગ્રેજ લોકો જોડે નથી, આપણો દુશ્મનો તેના પશુબળ પર ખરા ધરેલા રાજ્યતન્ત્ર સામે છે.

૧. ધોરી માગ

અહિંસાનો
ધોરી માગ

ત્યારે આપણા નિરોધીઓ ઉપર જો આપણે સાચે જ પ્રીતિ કરવા માગીયે તો આપણા પ્રેમ આપણા વર્તનમાં પ્રગટ થવો જોઇયે. આપણે તેમને આપણી સલાહોમાં નોતરીયે, તેમનું કહેલું ધીરજથી અને અદબથી સાંભળીયે, આપણે તેમને વિષે બોલતા તેમની બદગીહ ન કરીયે, આપણે તેમનાં નામો આવે ત્યારે શરમના પોકારો ન કરીયે, આપણે તેમને આપણા મતના લોકોને કરીયે તેટલી જ ઉત્સુકતાથી જોવના વહેવારમાં મદદ કરીયે. આપણે એમની જોડે અસહકાર એટલા પૂરતો જ કરીયે કે રાજકારી બાબતોમાં તેમને મદદ ન કરીયે અગર તો તેમાં સાથ ન દઇયે. ઉકેરણી થાય એવાં ભાષણો આપણે હરજન ન કરીયે. 'મહાત્મા ગાંધી કી જે' અને એવા જ બીજા પોકારોની સખત બંધી હોવી જોઇયે. આવા કરા જ પોકારો વગર આપણી સલાહો અલાવવાને આપણે શક્તિમાન થવું જોઇયે;

અને તેના પોકારો વગર મોટા મોટા શ્રોતુસમુદાય આપણી સલાઓમાં એકઠા ન થઈ શકતા હોય તો તે પણ ઈષ્ટ જ છે. જે તાલુકો કે જિલ્લો આવા અંકુશ હેઠળ ન આણી શકાય તેને કાયદાના સવિનય ભંગની બાબતમાં હું નાલાયક ગણું.

પીઠાં પરના પહેરાઓને વિષે પણ આપણે બારેમાં બારે ખબરદારી અખત્યાર કરવી ઇષ્ટ છે. આજદિન લગી જે પહેરાઓ થયા તેમાં બધે દરેક પ્રસંગે આપણે હાથે અહિંસા-વ્રતનું ચુસ્તપણે પાલન નથી થઈ શક્યું એ વિષે શંકાને સ્થાન નથી. પહેરા કરનારાઓની વાણીમાં અહિંસાવ્રતનો સંગ થયેલો જોવામાં આવ્યો છે અગર તો હિંસાનો દેખાવ થયો છે. આ સંજોગોમાં હાલ તુરતને માટે અગર તો જ્યાં સુધી આપણે હજી ધારા વધારે પ્રમાણમાં સંયમ ન કેળવીએ અને ચતુસવર્થી ન ઘડાઈએ ત્યાં સુધી પીઠાં પરના એવા પહેરાઓનું કામ મુલતવી રાખીએ એ જ ઈષ્ટ છે. હાલ તુરત તો આપણે દારૂગીઆઓમાં ભળીને તેમની વચ્ચે કામ કરવા તરફ જ આપણું લક્ષ રાખીએ.

§ પોત પ્રકાશનું !

પંજબમાં લાલા લજપતરાય, જનાબ લાલખાન, શ્રી. સંતાનમ તથા શ્રી. જામીચંદને, આસામમાં શ્રી. ફકત તથા શ્રી. બદોલાકને, બંગાળમાં શ્રી. જિતેન્દ્રલાલ બેનરજીને, અજમેરમાં મી. મોહીચુદ્દીન તેમજ બીજાઓને, અને લખનૌમાં શ્રી. હર-કરણનાથ મિશ્ર અને બીજાઓને પકડીને સરકારે હવે પોતાનું ખર્ચ પોત પ્રકાશનું છે. આ ધરપકડો સરકાર હવે રમત કરવા નથી માગતી એટલું જ નથી સૂચવતી. એ ખતાવે છે કે સરકાર હવે વધુ વખત અસહકારને યરદાસ કરવા તૈયાર નથી.

પોત
પ્રકાશનું !

હવે સરકારના વલણમાં માન ખૂતાનરહી ન થવા દેવાનો અગર તો અસહકારને અહિંસાની મર્યાદામાં રાખવાનો સવાલ રહ્યો નથી; પ્રજા પાસે જોરાવરીથી સહકાર કરાવવાનો સરકારનો હેતુ જ આ બધામાં સ્પષ્ટ છે; અને એમ જ થવું જોઈએ. કોઈ ને કોઈ દહાડે તો સરકારને એના ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થયે જ છૂટકો હોતો.

કોઈ શાહજીનદાને આવું માન અગાઉ કદી નહિ મળ્યું હોય. જે જે પ્રાન્તમાં શાહજીના ફરે તે તે પ્રાન્તની પ્રજા પોતાનું મુખીપણું સ્વીકારે અને ત્યાં શાહજીના સ્વાગતનો અહિંકાર ન થાય અગર તો હડતાળો ન પડે એટલા ખાતર સરકાર આજે પ્રબળથી આગેવાનોને પકડી પકડીને ખસેડી રહી છે. હિન્દુસ્તાન સરકારને તેનું અત્યારનું બંધારણ જોતાં આ બધું કરવાનો હક છે અને તે એવા હકનો દાવો કરે

અસહકારનું
કારણ

છે, અને જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તે હકનો પૂરેપૂરો અમલ કરવા મૂકતી નથી. એ કારણસર જ પ્રજાએ આજે એ સરકાર સામે અસહકાર માંડ્યો છે.

એ હક કયો છે ? એ હક પ્રજાની ઉપર પોતાની મરજી લાદવાનો અને પ્રજાને તેની પોતાની મરજી મુજબ વર્તવાની છૂટ આપવાના ઇનકારનો છે. પ્રજા એ સરકારના એ હકને કબૂલ રાખવા અને પોતાની ઇચ્છાઓને સંકેલી મુકવા તૈયાર ન હોય તો કેદમાં જઇને બેસે.

કળાઓ સાવ ચોખ્ખો છે. અને લાહોરના મ્યુનિસિપલ પૂતળા વાળા મામલામાં તે સૌથી વધારેમાં વધારે સ્પષ્ટ રૂપમાં દેશની સમક્ષ રજૂ થયો છે. એ પૂતળું કાયદે-સર અને રીતસર ચોખ્ખી લોકોની મિલકત છતાં સરકાર તેને ખસેડવા દેવા તૈયાર નથી. પૂતળાના એક હાથમાં કલમ અને બીજામાં તલવાર છે અને નીચે લખ્યું છે: ‘કલમ કે તલવાર?’ મતલબ કે અમારો સુધારો—અમારું તન્ત્ર સ્વીકારશો કે તલવાર ? આજે પણ લોકોને એની એ પસંદગી કરવાનું શરી એકવાર આહવાન થાય છે. સરકારને કલમથી નહિ તો તલવારથી પોતાનું રાજ્ય ચલાવવું જ રહ્યું. પ્રજા આજે સ્વમાનને વળગી રહીને પ્રકુલ અન્તઃકરણે સરકારની તલવારની ભેટ કરશે કે સરકારી કલમના દુકમને નમી નામોશી લેશે ?

આગેવાનો
જિના ચલાવે

અને પ્રજાથી પણ, આજે પંદર મહિનાની તાલીમ પછી અત્યારે શું કરવું એ ન સૂઝે તો, કશી ફરીઆદ ન જ કરી શકાય. અને તેથી આ બધા સરકારી દબાણ-ને પ્રજાનો સરસમાં સરસ જવાબ તો એ જ હોઇ શકે કે કોઇ પણ જાતનો ખળભળાટ ન થવા દેતાં, જાણે કશું જ અસાધારણ નથી બન્યું એમ માની પોતાપોતાના ઉદ્યોગમાં પરોવાયલા રહેવું. લૉર્ડ કિચનર જેવો પડ્યો, તેનાથી કંઈ ઇંગ્લંડે લડાઈ થોભાવી નહિ. ‘પોતાપોતાના કામમાં પરોવાયલા રહો’ એ જ ઇંગ્લંડનું સૂત્રવાક્ય રહ્યું. એનું હિંસાબળ પૂરેપૂરું તૈયાર હતું સેનાપતિ વગર કામ લીધે જવાય અગર તો એક પછી એક અગણિત સેનાપતિઓ મળ્યે જ જાય એટલી તૈયારી હતી. આપણે પણ શું આજે અહિંસાબળમાં એટલા તૈયારીવાળા છીએ કે આગેવાનો વગર જ આપણે જેવા ને તેવા જ આપણી લડાઈ ચલાવ્યે જઇએ, એટલે કે આપણી વચ્ચેથી આગેવાનોની અપૂરત સંખ્યા નીકળી આવે ?

લાલાજીની
ગિરફતારી

લાલાજીને પકડીને સરકારે આપણા એક મોટામાં મોટા મુખીને પકડ્યા છે. લાલાજીનું નામ આબાલજી અહિંદુતાન જાણે છે. એમના આત્મભોગેએ પ્રજાના હૈયામાં એમની મૂર્તિને કાયમને માટે રચાપી છે. દેશને અહિંસાના તાલીમ

આપવા અને તેની સાથેસાથે જ વધુમાં વધુ સ્વતંત્રપણે પ્રજામતને જાહેર કરવા અને દેશવત્તાની દિશાએ તેમણે જેટલું કર્યું છે તેટલું થોડાંએ જ કર્યું હશે. એમને પકડીને સરકારે પોતાની નીતિને પૂરેપૂરી ઉઘાડી પાડી દીધી છે.

પંજાબે નવેા મુખી ચુંટવામાં વાર નથી લગાડી. આગા સફદર એક સમ્યા મુસલમાન અને બહાદુર હિન્દી છે. એમની આખી કારકીર્દી ચૂપજીથી કરેલી સેવાઓથી ભરી છે. જે પંજાબે લાલાજીની જગાએ એમને પોતાના મુખી કરી થાપ્યા છે તે તેટલી જ વશદારીપૂર્વક તેમને અનુસરશે એ વિષે મને શંકા નથી. આખું પંજાબ જાણે લાલાજી પોતાની વચ્ચે જ છે એમ માનીને પોતાનું કાર્ય આગળ ધપાવ્યે જશે અને એમાં જ લાલાજી પ્રત્યેની પોતાની બધી ભક્તિનું સાર્થક થયું એમ મણુશ્રે એવી મને ઉમેદ છે. અવિનાશી આત્માને ધારણ કરનાર સ્વૃષ્ટ દેહ કાયમ ને માટે કે ચોક્કસ મુદતને સાર પણ આંખ આગળથી ખસતાં જ જે ગ્રેમ લડી જાય છે તે ગ્રેમ આધળો, અચેતન અને સ્વાર્થી છે. પંજાબની પ્રજાને આગા સરદર પણ કદાચ હમેશાને માટે ન મળે. આપણે માનતા હોઈએ તે કરતાં પણ વધુ વહેલા તેમને પકડવામાં આવે. બરાબર તાલીમ પામેલાં ફોજામાં તો મુખીએને ચુંટવામાં આવે છે તે તેમની કોઠ ખાસ અસાધારણ શક્તિને હિસાબે નહિ, પણ ચાલુ કામની અનુકૂળતાને ખાતર જ ચુંટવામાં આવે છે. આગેવાન એ સરખેસરખાના દળમાંનો મોખરાનો માણસ છે એટલું જ. કોઈ કોઈને તો મોખરે રહેવું જ રહ્યું, અને તે આખી સાંકળમાના નખળામાં નખળા મકોડાના કરતાં વધુ જ મજબૂત હોય એમ ચણ નથી. આમ જે કોઈને આપણે આપણો મુખી કરીને થાપ્યો તેને પછી આપણે પૂરી વશદારીથી વળગી રહીને લડયે જવું જોઈએ, નહિ તો આખી સાંકળ તૂટે અને કર્યું કરાવ્યું ધૂળ મળે.

આપણા ધ્યેયને પહોંચવાને હવે આપણે બહુ ઝાઝું કરવાનું બાકી નથી રહ્યું એ મારી શ્રદ્ધા હું કદ રીતે પ્રજામાં પરાવું ? આપણી સામેનો માર્ગ તો સ્પષ્ટ છે, આવતી મહાસભાના ચુંટાયેલા પ્રમુખ દેશબંધુ ચિત્તરંજન દાસે અસંદિગ્ધ શબ્દોમાં તે બતાવ્યો છે:

“ મારી તમને પહેલી અને છેલ્લી વીનવણી એ જ છે કે અહિંસામય અસહકારના આદર્શને ચુસ્તપણે વળગી રહો અને કોને કયાંયે બંધ થવા દેશો નહિ. હું બધું છું કે એ ધર્મનું પાલન કરજી છે. હું બધું છું કે ઘણી વેળા સામા પક્ષ તરફથી થનારી પબવણી

બુલમચે
જવાબ

એવી તો બારે હોય છે કે એ સંજોગમાં વિચાર, વાણી તેમજ વર્તનમાં અહિંસામય રહેવું અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડે છે. છતાં એ જ એક સિદ્ધાંત ઉપર આપણી ઘડતરી બધી સંકળતાની મદદર છે. ”

આ મહાન સિદ્ધાંતને આપણા જીવનમાં ઉતારવાની શક્તિ કેળવવાને સારૂ આપણે એવી પળવણીના બધા પ્રસંગો બની શકે તેટલી સાવધાનીથી ટાળવા જોઈએ. તેથી હવે આપણે મોટાંમોટાં સરઘસો કે ગંજવર જાહેર સભાઓ ન ભરીયે તોપણ ચાલે. જેઓ જાગેલા છે તેમને જ કેળવીને ગમે તેવી પળવણી વચ્ચે શાન્તિ ટકાવી રાખે અને પ્રજાનું ખર્ચ રચનાનું કાર્ય કરવામાં મુદ્દાયા એવું કરવું જોઈએ. એ કાર્ય પીંજવાનું, કાંતવાનું, વણવાનું અને તેમ કરીને દેશમાં કામ ન મળવાથી બેકાર રહી આજે ભૂખે મરતા લાખો લોકોને રોજ મેળવી આપવાનું છે સિવાય હિન્દુમુસલમાન એકતા એ આપણે અખત્યાર કરેલા આ ધર્મનું એક અંગ છે. તે અંગ ન્યાં સુધી હિન્દુમુસલમાન બેક સાથે મળીને દેશના ઉદયને માટે કામ કરવામાં એટલે કે કાંતીવણીને ખાદી પેદા કરવામાં નહિ પડેવાય ત્યાં સુધી નહિ કેળવાય, અને ખતાવી પણ નહિ અપાય.

જે ધડીએ આપણે કુલ પરદેશી કાપડનો દેશમાંથી બહિષ્કાર કરી શકીશું અને આપઆપણા પ્રાંતમાં અને ગામડાંઓમાં જોઈતી બધી ખાદી પેદા કરી લઈશું તે જ ધડીએ દ્વાય પ્રજાસમુદાયને હાથે કાપડાનો સવિનય ભંગ શરૂ કરવાની જરૂર પડ્યા વગર પણ આપણે સ્વતંત્ર થઈશું. તેથી ન્યાં સુધી પરદેશી કાપડના બહિષ્કારનો અને પોતપોતાના પ્રદેશને જરૂર પૂરતી બધી ખાદી પોતાને ત્યાં પેદા કરી લેવા જેટલો સ્વદેશીનો કાર્યક્રમ આપણે હાથે પાર ન પડ્યો હોય ત્યાં સુધી કાપડાના સવિનય ભંગની પહેલ કરવાની આપણે જેટલી ઓછી ઉતાવળ રાખીયે તેટલું સારું છે. બાકી આપણી પ્રવૃત્તિ દરમિયાન સરકારની દયાણુનીતિને અંગે જે કંઈ શરજયાત સવિનય ભંગ કરવાના પ્રસંગો આપણા ઉપર આવી પડે ત્યાં તો બધે જ આપણે તે સહર્ષ વધારી લઈએ અને એવો સવિનય ભંગ કરીએ.

પણ જો કદી આ બધી પકડાપકડી અને દયાણુ આપણને નાસીપાસ કરી દે અગર તો આપણને પાડે તો તો એ આપણી દુર્બળતાની તેમજ સ્વરાજને માટે આપણી ઓખી નાલાયકીની જ નિશાની ગણાશે. જે મરવાથી ડર છે અગર તો માથું આપવાથી કાયર થઈ મ્હોં છૂપાવે છે તે સિપાહી નથી. સાચો સિપાહી તો પોતાને જેટલું વધુ ખમવાનો પ્રસંગ આવે તેટલો પોતાને સૌથી વહેંચું ખમવાનો

વખત આવ્યો જોઇ રાજ થાય. આપણે માનીયે અને જાણીયે કે આપણે સરકારી જોશને તેમને જેટલું જોઇતું હોય તેટલું પેટ ભરીને કામ પૂરું પાડવા રાજ છોયે. મારી તો અંતરની માન્યતા છે કે દલીલો નહિ પણ કેવળ નિર્દોષની કુરમાનીઓ જ પ્રજાનાં આજસ તથા ઉદાસીનતાને અને રાજ્યકર્તાઓની નહોરતાને ખખેરી નાખશે.

પણ એ કુરમાની બળવાનની અને પ્રદુશ્લ ચહેરે આત્મખલિદાન દેનારાઓની જોઇયે, નાખુશ વ્યક્તિની અગર તો લાચાર દુઃખજોની નહિ. જેઓ જવાની તૈયારીમાં છે તેઓ તો કહી શકશે કે અમારું કાર્ય પૂરું થયું, પણ જેઓ બહાર રહ્યા તેમણે સાબીત કરી આપવું પડશે કે તેમણે જેલ ગયેલાઓનું કામ અટકવા ન દેતાં ચાલુ રાખ્યું.

અને આમ ગયેલા મુખીઓનું કામ અવિશ્રાન્તપણે ચાલુ રાખીને કાં તો આપણે અન્તે તેમને છોડાવી ઘેર આણવા રહ્યા, નહિ તો જાતે જોશમાં જઈને તેમને મળવું રહ્યું. જે સૌથી વધુ સહન કરશે તેની સૌથી વધુ સેવા લખાશે.

અન્યજ્ઞપોકાર

જે અન્યજ્ઞ બાઈઓ નીચે પ્રમાણે લખે છે :

“ સવિનય નિવેદન કે હાથમાં આપ્યા હેશ માટે જે સતત પ્રયાસ આપ કરી રહ્યા છો અને તેમાં અન્યજ્ઞે પ્રત્યે પણ આપની દૃષ્ટિ છે તે માટે આપનો અન્તઃકરણપૂર્વક આભાર માનીયે છીયે. પરંતુ એ દૃષ્ટિ જ્યાં સુધી આપ્યા હેશની નથી થઈ ત્યાં સુધી અમારું કંઈ ક્ષેત્ર ચતાર નથી જેથી હેશની દૃષ્ટિ હવે અમારી તરફ દેરવા તથા નીચેની હકીકત ઉપર લક્ષ આપવા વિનંતિ કરીયે છીયે.

અન્યજ્ઞ
પોકાર

૧. સ્વરાજ માટેની લડતના આ આપ્યા વર્ષમાં અન્યજ્ઞે માટે શું કરવામાં આવ્યું છે ? અને તે કેટલા પ્રમાણમાં થયું છે ?

૨. આપે આ લડત માટે જે જે પગલાંઓ લીધાં છે (જેવાં કે, કેળવણી, વકીલાત, સરકારી નોકરીઓ, ખિતાબ, સ્વદેશી, રેંડીયાની પ્રવૃત્તિ સંબંધી વગેરે) તે પ્રમાણે અન્યજ્ઞે માટે કેમ પગલાં લેવામાં આવ્યાં નથી ? શું હેશને ૭ કરોડ અન્યજ્ઞે કે જે મતુલ્ય છે તેની જરૂર નથી ?

૩. અન્યજ્ઞે માટે કંઈ પણ કર્યા વિના સ્વરાજની લડત અન્યજ્ઞે પ્રત્યેના જીલ્લોનો ઠાંપીછોડો કરી લડવામાં આવે તો અન્યજ્ઞે શું કરવું ?

૪. સ્વશીલ માટેની ખીલ શરતો પળાય ને અસ્પૃશ્યતાની શરત ન પળાય ને ફાંક-
ખીછાડો કરવામાં આવે તો તેવી હદત અન્યજ્ઞેને આ જ સ્થિતિમાં રાખી આપ
હડશે કે કેમ ?

જે દેશે દુઃખમાં ડહાપેલા હોવા છતાં પણ ખીલ ઉપર (અન્યજ્ઞે પર) જીલમ ગુલચી
કર્યો છે તે દેશ તેમાંથી યુક્ત થઈ સ્વતન્ત્ર થયે તો કેવો જીલમ ગુલચી અથવા શું કરશે
એવો અન્યજ્ઞેને ભય છે. તો તે અમારો ભય યાજવો જ જોઈયે. અમારા પ્રત્યેની આપની
સૂચવેલી શરતો આપ વિના ખીલને હાથે ભાળ્યે જ પળાય છે. માત્ર આપને રાજ રાખવા
મટિ હા જ હા હહેવામાં આવે છે પણ ખરા અન્તઃકરણથી કોઈ પાળણું નથી. અમારા
ઉપરના જીલમો કોઈ પણ રીતે દૂર થયા નથી. તો જેમ નાગપુરની મહાસભાએ દેશના
ઉદ્ધાર અર્થે અસહકારનો ઝુંડો ફેરકાવ્યો છે તે જ પ્રમાણે અને તે માટે અમ ૭ કરોડ
પ્રત્યે દેશનો જીલમ દૂર કરવા તે સામે અમદાવાદમાં મળનારી મહાસભાએ ઝુંડો ફેરકાવવો
જોઈયે છે, અને તે ખાસ જરૂરનો છે."

અન્યજ્ઞે
માટે શું
હશે ?

આમાં કેટલુંક અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થયો રોષ રહેલ છે, તે ખાદ
કરતાં કાગળ નિયારવાયોગ્ય છે. અન્યજ્ઞેનો ઠરાવ પસાર કરી, તેઓની વાતો કરી
આપણે તેઓનામા આશાઓ ઉત્પન્ન કરી છે. એ પગલું બરવાના જરૂર હતી જ.
આશા વિતન્ન થવી જ જોઈતી હતી અને થઈ છે એ જ એક જવાબ તો અન્યજ્ઞ
બાઈઓને સન્તોષનારો છે. મારી ઉપર બધું ઢોળી નાખે છે એ ખીલે જવાબ છે.
તેમાં માર્મિક ડંખ રહેલો છે તે હું સમજી શકું છું, હું પોને યોડુધણું કરીને
સન્તોષ માની લઉં છું અને ખીલઓ અને છેતરે તેથી છેતરાઈ જાઉં છું એ
આરોપ છે. પણ જો હું યોડુધણું કંઈ છું તો ખીલ યોડું તો કરનારા છે જ.

અસ્પૃશ્યતા એ એક વૃત્તિ છે, વસ્તુ નથી. તેથી તે કાઢવી એ નિશાળો ખાલી
કર્યાં જેવું નથી. તેને વિષે નિશાળોના જેવું આદોલન ન બતાવી શકાય. તેમાં
શાન્તિતત્ત્વના સ્વીકારની પેઠે જ હૃદયપરિવર્તનની વાત છે. એટલે તેની જ જેમ
તેનું આદોલન ચલાવી શકાય. અને જેમ શાન્તિતનું માપ અપવાદરૂપે થતી અશાન્તિથી
કાઢી શકાય, તેમ અસ્પૃશ્યતાનું પણ કાઢી શકાય. એને ગણિતશાસ્ત્રનો હિસાબ ન
લગાડી શકાય. આજે આટલા હિન્દુ આટલા અન્યજ્ઞેને અડક્યા તો બધા હિન્દુને
બધા અન્યજ્ઞેને અડકતાં કેટલો સમય લાગે ? એમ હિસાબ ન નીકળે.
પણ સમય આવ્યે તેનું માપ મળી રહે છે. ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં તે વાત સિદ્ધાન્ત-
રૂપે પ્રથમ ચર્ચાઈ, તેની ચર્ચા થતાં વિદ્યાપીઠે પોતાની હસ્તીને જોખમના નાખીને પણ
અન્યજ્ઞેને નિશાળોમાં લેવાના સિદ્ધાન્તને સ્વીકાર્યો ને તે જ કારણથી રાજનામું આપનાર

સંખ્યાને જતા ક્યાં. આને પણ દક્ષિણમૂર્તિ બવન જેવી સંસ્થાની હરતી મહાસંકટમાં આવી ઉભી છે તેનું કારણ પણ એ જ છે. તે સંસ્થાના આત્મારૂપ જે શિક્ષક છે તેઓ કેવળ સિદ્ધાન્તસ્વીકારને ખાતર તે બવનમાં ખૂંટી રહ્યા છે. આ બંને પરિણામો '૧' યથા મારાથી લેવાય એમ નથી. વિદ્યાપીઠના સંખ્યો સામે થયા હતા તો હું હારત. પણ સંખ્યો પોતે જ સ્વતન્ત્ર રીતે સિદ્ધાન્તને માનનારા હતા. દક્ષિણમૂર્તિ બવનમાં ધર્મયુદ્ધ ચાલી રહ્યું છે તેમાં તો બ્યક્તિ તરીકે પણ મારો હાથ નથી. આ સિદ્ધાન્તને જ ખાતર તિલક સ્વરાજ કાળામાં આવતાં કેટલાંક નાણાં અટક્યાં, તેની વ્યવસ્થાપકોએ દરકાર નથી કરી. સેંકડો સભાઓમાં અન્યત્રે ગુજરાતમાં ને ખીજી જગ્યાએ છૂટથી હાજર રહ્યા છે. મહાસમિતિએ લગભગ ૫૦,૦૦૦ રૂપિયાની રકમ કેવળ અન્યજનકાર્યને સાર વ્યુદ્ધે વ્યુદ્ધે ઠેકાણે મંજૂર કરી છે. પ્રાન્તોએ જે પૈસા ખર્ચ્યા છે તે વ્યુદ્ધ જ ગણવાના રહ્યા. આમ ચોમેર અસહકારીઓ પક્ષરહિત કામ કરી રહ્યા છે. દરેક પ્રાન્તમાં ઉત્સાહી ને ચારિત્રવાન યુવકો યુદ્ધ અન્તઃકરણથી અન્યજનસેવામાં સર્વાર્પણ કરી રહ્યા છે. આ વખતે જ એવું બન્યું છે કે દરેક જગ્યાએ અન્યજન ભાષ્ટઓએ મોગણી નથી કરી છતાં તેઓને પ્રતિનિધિ ચુંટવામાં આવ્યા છે.

આટલું તો ઉપરના લખનાર ભાષ્ટઓના ને તેમના જેવા અસન્તુષ્ટ અન્યજન ભાષ્ટઓના સન્તોષ ખાતર. પણ એવી પ્રવૃત્તિ ફેલાયેલી છે એવું બતાવતાં તેમની ફરીઆદમાં સત્ય છે એ પણ કબૂલ કરવું પડશે. ઘણાએ કેવળ ઢાંકપીછોડો કરવા ખાતર સ્પર્શ કરવાનો ડોળ કરે છે, પણ તદ્દન નિર્મળ મને નહિ. એમ કરેલો સ્પર્શ કંડવું ફળ આપનારો થઈ પડશે. આ અસ્પૃશ્યતા અધર્મ છે; તેથી તે દિલથી નીકળે તો જ ફળ આપે. એ કંઈ રાજ્યપ્રકરણી વાત નથી કે બીજને છેતરીને પણ ચલાવી લેવાય. એ અન્યજનને સન્તોષવા કે લાંચ દેવા યોગ્યેલી પ્રવૃત્તિ નથી. કેવળ આત્માને સન્તોષવાની વાત છે, ને તે વિષે કલ્પના પણ એવી છે કે જ્યાં સુધી હિન્દુ સમાજ આ પાપને નહિ કાઢે ત્યાં સુધી તે પાપ આપણને અદૃશ્ય રીતે પણ આડે આ-યાં જ કરશે ને આપણને સ્વરાજ નહિ લેવા દે. કર્મની ગતિ ગહન છે. કર્મના કાયદામાં અપવાદો નથી. સારાંનરસાં કર્મોનાં, પાપપુણ્યનાં ફળ દરમદૃશ્ય રીતે મળ્યાં જ કરે છે.

હું એમ ચોક્કસ માનું છું કે જ્યાં સુધી આપણે આ મેલ અન્તઃપૂર્વક નહિ કાઢ્યો હોય, શાન્તિનો માર્ગ નહિ સ્વીકાર્યો હોય, હિન્દુસલમાન નિબંધપટપણે એકદિલ નહિ થયા હોય ત્યાં લગી આપણે સ્વતન્ત્ર યુદ્ધના જ નથી. આ ત્રણે વસ્તુનું

અસ્પૃશ્યતા
અને સ્વરાજ

માપ સ્થૂળ રીતે લઈ શકાય એમ જ નથી. તે સિદ્ધ ન થાય ત્યાં લગી સ્વરાજ ન મળે. અને સ્વરાજ મળશે ત્યારે એ ત્રણે સિદ્ધિઓ મળી હશે. છ કરોડ અન્યત્રે આપણે દારે પોકાર કર્યા કરતા હશે તેના પોકાર હિન્દુ સમાજ નહિ સાંભળે ત્યાં સુધી સ્વરાજ નહિ મળે ને નહિ જ મળે.

પણ હિન્દુઓ પોતાનું પાપ ધૂએ તૃપ્તિ કે 'કંઈ અન્યત્રેને વૈમાન મળવાનું છે ? એ પુરુષાર્થ' તો તેઓએ જાતે જ કરવો રહ્યો. તેઓએ દાર મેલવો, એકું અનાજ લેવાનું છોડવું, માંસાહાર છોડવો, મેલામાં મેલી ક્રિયાઓ સેવા ખાતર કરતાં છતાં સ્વચ્છ રહેવું ને પ્રભુને બજવો. આ તો તેઓ જાતે કરે તો જ થાય. એ કંઈ બીજા તેઓને સાર નહિ કરી શકે. તેઓની ભૂખ લાંગવા સાર તો રૈડીયો ને સાળ છે જ. હજારો અન્યત્રે તે લઈને પાછા તાજ થઈ ગયા છે. સ્વદેશીની ચળવળ જ એવી છે કે તે બધાં અંગેને પોષ્યાં કરે છે, ને કાળ જતાં હિન્દુસ્તાનની કંગાળતા તે જ વસ્તુ બાગશે એવી મારી તો ખાતરી છે.

તા. ૧૧-૧૨-૧૯૨૧

વરસનો વાયદો

વરસ આ બરે
સ્વરાજ

એક તરફથી વર્ષને અન્તે સ્વરાજ ન મળે તો મેં હિમાલય બાગી જવાની ઘમકી આપી છે, એવું પ્રગણું સ્વરાજ ન મળે તોપણ ન ભરવા મને વીનવવામાં આવે છે. બીજી તરફથી મને કહેવામાં આવે છે કે સ્વરાજ ન મળે તો હું લોકોને શું મોકલું બતાવીશ ? લોકો પોતે કેવા નિરાશ થશે ? વાયદો કરીને હવે મારે હાથ ધસવા પડશે.

'નવજીવન'ના વાંચનારને આવા વિચાર ન આવવા જોઈએ એમ હું માનું છું. છતાં કોઈકોઈને આવે છે એમ પણ હું જાણું છું. મારો વાયદો શરતી છે. પાળી શકાય એવી શરતો રજૂ કરીને મેં સંભળાવ્યું કે 'આ શરતો પાળી ને સ્વરાજ લો.'

પણ મિત્રો કહી શકે કે વ્યવહારકુશળ માણસ શરતો વહે ત્યારે તેણે સામેનાની શક્તિનું માપ કાઢીને બોલવું જોઈએ. આ વાત ખરી છે. હું વ્યવહારકુશળ હોવાનેદાવા પણ કહું છું. ને એ દાવો ન કરી શકાય તો મારે નવજીવનમાં ન રહેવું જોઈએ.

તેથી જો વર્ષને અન્તે લોકોને 'સ્વરાજ ક્યાં ?' એવું પૂછવાપણું રહે તો મારી વ્યવહારકુશળતા સિદ્ધ ન થઇ ને મારે હિમાલયનો માર્ગ શોધવો જોઇયે.

પણ જો જે રસ્તો મેં લોકોને બતાવ્યો તે રસ્તો જ સ્વરાજનો છે એમ તેઓને ચોખ્ખું દેખાય, એ રસ્તો કાષ્ઠતાં તેઓ ખૂબ—લગભગ છેડે આવી પહોંચ્યા છે એમ લાગે તો મને મહેણું મારવાપણું ન રહે, ન મારે હિમાલય ભાગવાપણું રહે. એ સ્વરાજ મળ્યા બરાબર છે. મોક્ષનો માર્ગ જેને મળ્યો છે, જે ચમનચમાદિનું પાલન કરતો જાય છે, જે પોતાની સાંકળો તૂટતી હમેશાં જોઇ રહ્યો છે, તે મોક્ષ મેળવેલા પુરુષ જેવો છે. તે પોતાના રસ્તાથી ચળતો નથી. તે દિવસેદિવસે બળવાન થતો જાય છે. તેને માર્ગદર્શકની જરૂર નથી રહેતી. જેને શક છે તે ક્યાંયે નથી, તેનો નાશ છે. તે રસ્તે જતો છતો નથી જતો, કેમકે તે જાણતો નથી કે પોતે ક્યાં છે.

તેમ જ ને ડિસેમ્બરમાં આવેલા પ્રતિનિધિઓ બધા દલીલ વિના કબૂલ કરે કે સ્વરાજ લેવાનો માર્ગ આ જ છે, આપણે સ્વરાજની ઝાંખી કરી રહ્યા છીએ, આ વર્ષમાં થયું એવું આગલા એક વર્ષમાં નથી થયું ને આમારે તો આ જ માર્ગે જવું છે,—તો હું કહું કે તે સ્વરાજ મળ્યા જેવું થઇ ગયું. જેટલું અધૂરું છે તે આપણી મહેનતની ખામીને લીધે છે. થોડી વધારે મહેનત કરીએ એટલે પૂરું થયું.

જેઓ એમ માની બેઠા છે અથવા જેઓએ એમ મનાવ્યું છે કે સ્વરાજ તો ગાંધી ગમે તેમ કરીને ડિસેમ્બર પહેલાં અપાવશે તેઓ અન્તે અજાણપણે પણ પોતાના ને દેશના દુશ્મન ગણાય. તેઓ સ્વરાજનો અર્થ જ નથી સમજ્યા. સ્વરાજ એટલે સ્વાશ્રય. મારે હાથેથી સ્વરાજ લેવામાં તો કેવળ પરાશય થયો. હું તો લેવાનો રસ્તો બતાવું; લેવું તે તો લોકોના જ હાથમાં રહ્યું. હું વેદ રહ્યો; દવા બતાવું; ખાવાની રીતો, તેનાં અનુપાન, માપ વગેરે કહું; પણ છેવટે પુરુષાર્થ તો દરદીએ જ કરવો રહ્યો.

સ્વરાજ
ગાંધી
અપાવે ?

જો એક વર્ષને અન્તે લોકોને પ્રયત્ન અનુભવ ન થયો હોય કે સ્વરાજ શાન્તિથી, હિન્દુ મુસલમાન શીખ પારસી ખ્રિસ્તી ચહુદીના એકઠાથી, સ્વદેશીથી ને અસ્પૃશ્યતાના નાશથી મળે તો મારી વ્યવહારકુશળતામાં પૂરી ખામી અને મારે હિમાલય ભણી જવું જોઇયે.

એ ખરું છે કે મારી ઉમેદ તો આટલાથી વધારે હતી. મને ઉમેદ હતી કે આપણે આ વર્ષે માર્ગ જોઈ લઇશું, એટલું જ નહિ પણ સ્વરાજની પ્રતિમા પણ

પ્રસન્ન-
કાળની
વેદના

આપણી આગળ ખડી થશે, આપણે રાજ્યકર્તાની સાથે મુલેહ પચ્છ કરી હશે ને અસહકાર શમી શુદ્ધ સહકાર શરૂ થશે. હશે, અને ધારતી છે કે ખાટી રહેલા દિવસોમાં આપણે એ રીતિ કદાચ નહિ ભોગવતા હોઈએ. તેથી ઉલટું આપણા અસહકારના વેગ તીવ્ર થશે હશે ને હવે તો જાણે સહકાર થવા જેવું જ ન રહ્યું એમ જણાશે. પચ્છ તે જ અનુભવ સહકારને નજીક લાવનારો હશે. પ્રભાત પહેલાંનું અધાર્મિક ધોર હોય છે. પ્રસૂતિ પહેલાંની વેદના અસભ્ય જેવી હોય પ્રસવને જ વિષે માના મનમાં શંકા ઉઠે છે. તેમ જ આપણા પ્રસૂતિકાળ એ કંઈકમાં ટકણ હશે.

મુંબઈએ તેમાં વિધન નાખ્યું. જે જોર આપણે હાથે કરીને કરવા ધાર્યું હતું, જે દુઃખ આપણે પોતા વહોરી લેવા ધાર્યું હતું, તે મુંબઈએ બંધ કરાવ્યું. પચ્છ સહવાળે સરકારે જ આપણે સાર જોર કરવાનો, દુઃખ ભોગવવાનો દરવાજો ખોલ્યો છે, કેમકે તેણે દમનનીતિનો વેગ વધારી મુક્યો છે. એ દરવાજામાં નિર્ભય બનીને આપણે પ્રવેશ કરીએ તો સ્વરાજની પ્રતિમા ખડી થતાં જરાયે વખત લાગે તેમ નથી.

સ્વરાજ દ્વારા
મોક્ષ

પચ્છ હું હજીયે નિશ્ચયપૂર્વક કેમ નથી કહેતો કે આ વર્ષે તે પ્રતિમા ખડી નહિ થાય ? હું નથી કહેતો, કેમકે હું ખરેખર નથી જાણતો. હું ત્રિકાળદર્શી નથી. હું દેવ નથી. હું ઇશ્વરને સર્વશક્તિમાન ગણું છું. આપણા હૃદયમાં તે ક્યારે મોટા ફેરફાર કરશે તે કાંઈ ન કહી શકે. ૧૭મી નવેમ્બરે ક્યારે હું ભારે આશાવાદ ઉચ્ચારી રહ્યો હતો તે જ વેળા નિરાશાજનક કાચો થઈ રહ્યાં હતાં તેની અને કાંઈ ખખર હતી ? જ્યારે અને પચ્છ આટલા દિવસમાં પ્રતિમા ખડી થવા વિષે શક છે ત્યારે પ્રતિમા ઇશ્વર ઘડી રહ્યો હોય તો હું શું જાણું ? જેમ હું વૈદ છું તેમ દરદી પચ્છ છું. જે સ્વરાજ મારે લેવું છે તે કંઈ હું મેળવી શક્યો નથી. અને રસ્તો જરૂરો છે, તે હું છોડું એમ નથી. પચ્છ મારું સ્વરાજ તો છેટે છે. આ માસમાં જ મેળવી શકું તો કંઈ અને નવાઈ નથી લાગવાની. વાંચનારને ખાતરી આપું છું કે મેં મારા પ્રયત્નમાં ખામી નથી રાખી. મારે તો હિન્દુસ્વરાજ મેળવવાના પ્રયત્નમાં મારો મોક્ષ મેળવવાની જ ધારણા છે. અને એમ લાગશે કે મોક્ષ મેળવવાને બદલે હું તો બંધન બાંધી રહ્યો છું, ચડવાને બદલે પડી રહ્યો છું, ત્યારે કોઈની ઝાલ્યો હું ઝલાઉં તેમ નથી. હું વધારે બંધાયો છું એમ અને અત્યારે તો નથી લાગતું. જાનેવારીની ૧લીએ મારી મનોદશા કેવી હશે તેની અને ખખર નથી એ હું નિશ્ચયપૂર્વક કહું છું. આથી વાંચનાર જેશે કે સ્વરાજ મારી સાધના છે; મારા મોક્ષનું દાર છે. મારી પ્રવૃત્તિ કેવળ સ્વાધી છે ને રહેવાની.

એક દિવસે હું આ વર્ષે સ્વરાજપ્રતિમા ખરી થાય એમ ઇચ્છતો નથી. મારે વિષેને! સર્વ જીમ ટાળવા ઇચ્છું છું. હું અલ્પપ્રાણી છું એમ લોકોને મનાવવા ઇચ્છું છું. મને મહાપ્રાણી મનાવવામાં હું લોકોની તેમજ મારી હાનિ જ નોંઠું છું. બલે મારી ગણતરી ખોટી લેખાય, બલે હું મરખ કહું, બલે હું અવ્યવહાર માણસ મનાઈ. મારા બગથી કંઈ મળ્યું એમ લોકો માને તેના કરતાં તેઓએ પોતાના બગથી, પોતાની તપશ્ચર્યાથી, પોતાની આત્મશુદ્ધિથી જ જે મળ્યું તે મેળવ્યું એમ માને ને એમ હોય એ જ ઇષ્ટ છે. મારે વિષે હું એટલી જ શ્રદ્ધાના ભૂખ્યો છું: 'જે સમે તેણે જે ખડું ધાર્યું તે નિર્ભયપણે લોકોની આગળ રજૂ કર્યું.' આથી વિશેષ પ્રમાણપત્ર મને ન જોઈયે. તેથી વધારેને સાર હું લાયક નથી.

મારે વિષે
કેટલી શ્રદ્ધા?

૬ એરણુ ઉપર

અલાહાબાદથી તાર આવ્યો છે તેમાં જણાવે છે કે પંડિત મોતીલાલજી નેહરૂ, બાઈ જવાહરલાલ નેહરૂ, પં. શામલાલ નેહરૂ અને 'ઇન્ડિપેન્ડન્ટ'ના તન્ત્રી શ્રી. જ્યોર્જ જોસફને પકડવામાં આવ્યા છે. તાર મને ગઇ રાતના ૧૧ વાગે મળ્યો. વાંચીને હું સાચે જ ખુશ ખુશ થયો. મેં ઇશ્વરના ધન્યવાદ ગાયા.

મોતીલાલજી
પકડાયા

પંડિતજીને પકડશે એમ મેં નહોતું જ ધાર્યું. હું પંડિતજીને હંમેશ કહેતો કે તમારી વારી છેલ્લી રહેવાની. મને લાગતું કે સર હારકોર્ટ બટલર પંડિતજી ઉપર હાથ નાખવાની હિમ્મત કરે નહિ; પંડિતજીને પકડે તે જ દિવસે એમના મિત્ર મહમદાબાદના રાજસાહેબ સરકારના હોદ્દામાં રહેવાની ના લખી મોકલે. સર હારકોર્ટ બટલરની નિષ્કામ હિમ્મતને જોઈ હું તાબુબ થઇ રહ્યો છું.

પંડિતજી જેવીતેવી મુશ્કેલીઓ વચ્ચે નહોતા ઝુઝી રહ્યા. દમને વ્યાધિ એ એમનો જૂનામાં જૂનો વેરી છે. હું જાણું છું કે આજે નિર્વન હિન્દની ખાતર તેઓ જે ધગશથી લોહીનું પાણી કરી રહ્યા છે તેવો પરિશ્રમ પોતાના ધનવાન અસીલોને સાર અગર તો બે વરસ પર જખમી પંજાબને સાર પણ તેમણે હડાવ્યો નથી. મેં અનેક વેળા તેમને વિશ્રાંતિ લેવા વીનવ્યા હશે, પ્રત્યેક વેળાએ તેમણે ના પાડી છે. મને આનન્દ થાય છે કે જે અથાગ પરિશ્રમ તેમના શરીરને ક્ષીણ કરી રહ્યો હતો તેમાંથી હવે તેમને આરામ મળ્યો.

પણ વધુ આનન્દ તો મને એ વિચારે થયો કે મુંબઈના હુકૂમ્તે જે સુદલનમાં ખારણાં મને બધે થયાં બાસ્માં હતાં તે જ સુરલ આમ એકાએક ઘસા મોટામાં

મોટા ને ઉચ્ચવર્ણમાં ઉચ્ચવર્ણ પુરુષોનાં નિર્દોષ અભિદાન શરૂ થઈને પાછું લાંબવાનો વખત આવી લાગ્યો છે. મારે હિસાબે તો નિર્દોષોની આવી શુદ્ધ કુરબાનીઓ એ જ સ્વરાજ છે. હવે અલી બિરાદરો અને તેમના સોબતીઓ જેલમાં રહે તેમાં શરમ નથી. હિન્દુસ્તાને ખતાવી આપ્યું છે કે પ્રગ્ન અલી બિરાદરોની કુરબાનીને સાવ નાલાયક નથી નીવડી.

સંપૂર્ણ
અહિંસાની
શરત

પણ મારા આ આનંદને—જેમાં દેશના હૈયરો હોઠો આજે ભાગ લઈ રહ્યા છે એમ હું માનું છું—શરત રહેલી છે. તે શરત એ કે જ્યારે આપણા એકેએક આગેવાનને આપણી વચ્ચેથી પકડી જવામાં આવે ત્યારે પણ ચાહે તેવા અંતર ઉકાળનારા સંજોગો છતાં આપણે સંપૂર્ણ શાન્તિ જાળવીએ. જો આ બધી જ પકડાપકડી છતાં આપણી વચ્ચે સંપૂર્ણ અહિંસાની આજુ વતેલી રહે તો આપણી છત સંપૂર્ણ છે. જો શાન્તિ જાળવવાને સાર આપણી વચ્ચેનાં બધાં જ શાન્ત અશાન્ત તત્ત્વો ઉપર આપણે પૂરેપૂરો કાબુ ન રાખી શકીએ તો આપણે ભૂંડી રીતે હારવાના. આપણે માર્ગો પિના મરવા નાખ્યા છીએ. આપણે કશું દુઃખ માન્યા વગર—કશો ઘોણો કર્મો વગર જેલમાં જઈ એસવાની પરજીલ કરી છે. આપણે જ કરેલી બોલીની સામે આપણે કેમ વાંધો ઉઠાવીએ ?

શત્રુઓ પર
પણ પ્રેમ

ઉલટું આપણે અહિંસાધર્મ તો આપણને આપણા શત્રુઓ પર પણ પ્રેમ કરવાનું શીખવે છે. આપણે તો અહિંસામય અસહકારથી જ આપણા અંગ્રેજ રાજ્યકર્તાઓના અને તેમના મળતીઆઓના શેષને છતવા માગીએ છીએ. આપણે તો તેમની ઉપર પ્રેમભાવ જ રાખીએ અને પ્રાર્થના કરીએ કે હજાર તેમને આપણી નજરે જે તેમની ભૂલ દેખાય છે તે જોવાની દૃષ્ટિ બંદે. આપણી એ પ્રાર્થના દુર્બળતી નહિ પણ બળિયાની જ પ્રાર્થના હોવી જોઈએ. આપણું બળ અનુભવીને આપણે સરજનહારની આગળ ઉલટા વધુ નમ્ર બનીએ.

આ દસોટીની ક્ષણે કહો કે વિનયની ક્ષણે કહો, મારા ધર્મનો પણ હું એકરાર કરી લઉં. હું તો મારા શત્રુઓની ઉપર પણ પ્રેમ કરવાના પંથમાં માનનારો છું. હું માનું છું કે હિન્દુસ્તાનના હિન્દુ મુસલમાન શીખ પારસી ખ્રિસ્તી અને ચહુડીઓને સાર અહિંસા એ જ એકમાત્ર તરણીપાય છે. હું માનું છું કે સ્વેચ્છાપૂર્વક આપેલા આત્મઅભિદાનમાં પચરનાં અંતઃકરણને પીગળાવવાની શક્તિ છે. હિન્દુસ્તાનની સુક્તિની લડતનો મુખ્ય ભાર ઉપર ગણાવેલી કેમમાંથી પહેલી ત્રણ ઉપર જ રહેવાનો.

છેલ્લી ત્રણ કામો તો પહેલી ત્રણને એકસંપીલી થયેલી જોઈ ડરશે. પણ આપણે આપણી નમ્રતાદાર વર્તણૂકથી તેમને બતાવી આપવું જોઈએ કે તેઓ આપણા સગા ભાઈ છે. ખુદ અંગ્રિજોને પણ આપણે બતાવી આપવું જોઈએ કે હિન્દુસ્તાનના દૂર દૂરના ખૂણામાં સુઢાં તેઓ આપણી વચ્ચે તેટલા જ સલામત છે જેટલા તેઓ પોતાને મશીનગનોની પાછળ સલામત માને છે.

ધરતીમાં
તલવાર

ધરતીમાં, હિન્દુ ધર્મની, શીખ ધર્મની, ખ્રિસ્તી ધર્મની, પારસી ધર્મની, યહુદી ધર્મની અત્યારે કસોટી ચાલી રહી છે. બધેકે ધર્મ પોતે જ ચાચારે આ દેશમાં ફેરવણ ઉપર છે. કાં તો આપણે ધધરને અને તેના ન્યાયને માનનારા છીએ એ આપણે બતાવી આપવું રહ્યું છે અગર તો આપણે એ બનેલો ઇનકાર કરીએ છીએ એમ આપણે જાહેર કંપું રહ્યું છે. મારો ખાનદાનમાં ખાનદાન મુસલમાનો બોડેનો પરિગય તો મને એ શીખવે છે કે તલવારથી તહિ પણ પ્રાર્થના અને ઇમાદતન પરિણામે ગ્રેમથી ઓતપ્રોત બનેલા અને પ્રત્યેક જમાનામાં ચાલ્યા આવતા એના સંત ધડોરીથી જ ધરતીમાં હુનિયામાં ફેલાયો છે. તલવાર ખેંચવાની ધરતીમાં પરવાનગી છે એ સાચું; પણ તેને માટે મુકેલી શરતો પણ એટલી કડક છે કે તે દરેક મનુષ્યને હાથે પૂરી થવી અસંભવિત છે. ધર્મને ખાતર એવી જેહાદ કરનારનારો કશી જ ભૂલ કે દોષ વિનાનો સેનાપતિ અત્યારે ક્યાં ? એવી તલવાર ખેંચવાના વિચાર પહેલાં જે અનહદ વિશ્વપ્રેમ, અને જે શુદ્ધિ આવેલી હોવી જોઈએ તે ક્યાં ? હિન્દુઓ પણ હિન્દી મુસલમાનોના જેવી જ મર્યાદાઓથી બંધાયેલા છે. શીખોનો તાજે છતિહાસ પણ એવા શરીરખળતા ઉપયોગની સામે જ સાક્ષી પૂરી રહ્યો છે. આપણામાં હજુ એટલા બધા દોષ, એટલો મેલ, એટલો સ્વાર્થ ભરેલો છે કે મારા ભાઈ શોકતઅલી કહે તેમ 'અક્રાહ કી રાહ મે' તલવાર ખેંચવાનો અધિકાર આપણો નથી. અને પોતાનો સર્વ મેલ ધોઈ નાખી શુદ્ધ બનેલા હિન્દુ-સ્તાનને તો તલવાર ખેંચવાની રહેશે ખરી ? આવી આત્મશુદ્ધિના કાર્યક્રમ જ આપણે ગયે વરસે કલકત્તામાં અખત્યાર કર્યો.

જીવનમાં
જવાબ

ત્યારે આપણે શું કરીએ ? અલખત, અહિંસાપરાયણ રહીએ અને છતાં સરકારને જેટલા જોઈતા હોય તેટલા હસતા શિકાર આપવા જેટલા બજારના બન્યા રહીએ. આપણું કાર્ય આપણે ઘરિયાળના જેટલી નિયમિતતાથી ચલાવ્યે જાય. દરેક પ્રાન્ત જેમ પોતાના આગેવાનો પકડાતા જાય તેમ એક પછી એક નવા સુખીઓ સુરંટો જાય. લાલાજીએ આ બાબતમાં દરેક જાતની ગોઠવણ કરી બતાવીને સુંદર દાખલો

બેસાડી આપ્યો છે. દરેક પ્રાન્તમાં સમિતિના પ્રમુખ અને મન્ત્રીને જરૂર પડે તો વાપરવાની ખાસ સત્તાઓ આપી મુકવી જોઈએ. કારોબારી મંડળો બની શકે તેવડાં નાનામાં નાનાં રહે. મહાસભાનો દરેક સભ્ય સ્વયંસેવક બને.

વળી આપણે જેમ કેદથી ભાગીએ નહિ તેમ નાહકનું અડપહું કરીને પણ કેદ ન જ માગીએ.

સ્વદેશીની પ્રવૃત્તિને આપણે દિનપ્રતિદિન વધુ વધુ જોસભર ચલાવીએ અને જ્યાં સુધી આપણને જરૂરી બધી જ હાથકંતામણીની ખાદી આપણે હાથે પેદા કરતા થઈ જઈ પરદેશી કાપડનો સંપૂર્ણ બહિષ્કાર પાર ઉતારીએ નહિ ત્યાં સુધી જાપીએ નહિ.

આપણો એકેએક આગેવાન અને એકેએક મુખી પકડાય તોપણ જ્યાં સુધી સરકાર બળતો ઉપયોગ કરીને વીખેરી નાખે નહિ ત્યાં સુધી ચાહે તેમ થઈ જાય તોપણ આપણે મહાસભા ભર્યે જ છૂટકો. અને જે આપણે ડરી ન જઈએ તેમ ઉરકેરડીને ખૂનામરડી પણ ન કરી બેસીએ અને આપણી સામેનું રાષ્ટ્રકાર્ય આમળ જ ધપાવ્યે જઈએ તો આપણે અલબત્ત સ્વરાજ મેળવ્યું સમજવું. કારણ એવી અહિંસાપરાયણ, નિઃશસ્ત્રી અને ધર્મનિક પ્રજાની પ્રગતિને અટકાવવાની આ દુનિયામાં કોઈ સત્તાની મગફૂર નથી.

બારડોલી

બારડોલીની
પ્રગતિ

મૌલાના આઝાદ સોબાનીની અને મારી બારડોલી તાલુકાની મુલાકાત હમેશાં મને યાદ રહી જવાની છે. એ તાલુકાના લોકોની સાદાઈ, બલાઈ, સરળતા અને દૃઢતાથી અમે બન્ને ચકિત થયા. બારડોલી તાલુકામાં કામ ધણું સરસ થયું છે એમાં શક નથી. એકંદરે એ તાલુકા સવિનય ભંગને સાર વહેલામાં વહેલો તૈયાર થઈ શકે એમ અમને બંનેને જણાયું છે.

સરકારી નિશાળો પાંસઠ હશે. તેમાંથી એકાવન રાષ્ટ્રીય થઈ ચુકી છે. ને જ્યાં જ્યાં નિશાળો રાષ્ટ્રીય થાય છે ત્યાં ત્યાં ઉત્સાહ વધે છે એમાં શંકા નથી. નિશાળો હજી ઘોડાં જ અઠવાડિયાંઓ થયાં લોકોના તાબામાં આવી છે તેથી તેનું કામ ધીમું ચાલે છે. બાળકોને રેડીયા ઉપર બેસાડવામાં આવે છે. ખાદીને પહેરવેશ મરદોમાં ખૂબ વધ્યો છે. સૌ પહેરણુ, ધોતીયું કે ચૂડી ને ટોપી પહેરતા જોવામાં આવ્યા. એરતો પણ સભામાં ઠીક સંખ્યામાં ખાદીની સાડીઓ પહેરીને આવી હતી.

હિન્દુસલમાન વચ્ચે એકસંપ સરસ છે. દેડભંગી જેઓ સભાઓમાં આવે છે તેમને અડકવામાં હરકત નથી કરતા ને સહુની સાથે તેઓ બેસી શકે છે. આ બધું કરવામાં પારડોલીના લોકોએ શાન્તિ સારી જાળવી છે. અધિકારીવર્ગની સાથે પણ સ્નેહ જાળવ્યો છે ને સહકારીઓ સાથે પણ દુરમનાવટ નથી.

આટલી પ્રગતિને સાર ધન્યવાદ આપ્યા વિના ન જ સાહે.

છતાં આ ચિત્ર સંપૂર્ણ નથી. નિશાળો ઉપર લોકોનો કાળુ પૂરો એટલે સુધી બેસવો જોઈએ કે તેઓ સરકારી નિશાળ કે કેળવણીનું નામ જ ન લે. નિશાળની વ્યવસ્થા એવી હોવી જોઈએ કે બાળકો રખડે નહિ ને ચારિત્રવાન શિક્ષકોની નીચે પોતાનું ચારિત્ર ઘટે. હિન્દુ બાળકો ને બાળાઓ સંસ્કૃત શીખે ને ગીતા ભણે. મુસલમાન બાળકો અરબી શીખે ને કુરાન પઢે. બધા બાળકો સુંદર મનઃપૂર્વક વળદાર એકતાઈ સૂતર કાંતે, કોઈ વળી તે ઉપરાંત પોંજે ને વણે પણ ખરા. ઝોરતોમાં ખાદી વધારે પ્રસારે અને સ્ત્રીપુરુષ બધાં ખાદી પહેરતાં થઈ જાય. એટલું જ નહિ, પણ તાલુકાને જોઈતી ખાદી તાલુકામાં જ કંટાય, વણાય ને તેમાં મીલનો તાણો ન જ વપરાય. આ કામ હજુ ધણું પછાત છે. સાળો ઝોછી છે. રેડીયા સાળના પ્રમાણમાં ઠીક છે, પણ બહુ વધારે હોવા જોઈએ ને તે નિરંતર ચાલવા જોઈએ. પારડોલીમાં પરદેશી કે મીલનું કાપડ મળવું અશક્ય કે બહુ મુશ્કેલ હોવું જોઈએ.

અંપૂર્ણ
તૈયારીની
શરતે

દેડભંગી સભામાં છૂટથી આવી શકે એટલે પત્યું નહિ. અરપચ્ચતા જવાનું રહસ્ય સમજવું જોઈએ. તેઓની ઉપર લોકોનો પ્રેમ થવો જોઈએ. તેઓનાં છોકરાં રાષ્ટ્રીય શાળામાં છૂટથી આવવાં જોઈએ. ન આવે તો માખાપને સમજાવી તેમને તેડી લાવવાં જોઈએ. તેમના વાડાઓમાં જઈ તેમનાં દુઃખ તપાસવાં જોઈએ. તેઓની કુટેવો છોડવા તેમને વીનવવા જોઈએ. હિન્દુમુસલમાનમાં કંઈક જ નથી થયો એ ઉત્તમ છે, પણ બંનેની વચ્ચેથી મનનો પ્રેમ જવો જોઈએ. પારસી, ખ્રિસ્તી, સહકારી વગેરે સાથે એવી વિનયભરી વર્તણૂક હોવી જોઈએ કે તેઓને અસહકારીઓનો જરા પણ ભય ન લાગે. શરાબનાં પીંડાં વાળાઓને સમજાવીને જ બંધ રાખે તો રખાવાય. તેઓનો બહિષ્કાર ન કરાય, તેમના હુકાપાણી બંધ ન થાય. તેમની તથા શરાબ પીનારાની પાસેથી જેટલું કામ પ્રેમપૂર્વક લઈ શકાય તે જ લેવું. તેઓની ઉપર બળાકારની બંધ પણ ન હોવી જોઈએ, તેઓ તદ્દન નિર્ભય થવા જોઈએ. નિશાળો ખાલી કરાવવા સાર સ્વયંએવકેતું

દળ ન જાય, માર્ગોનાં જાપ લાંબાં ન કરે. રીતસર લોકોની બુદ્ધિ જાગૃત થઈને તેઓ સમજીને પોતાનાં બાળકોને સરકારની નિશાનોમાંથી હઠાડી લે એ જ સાચું મજાવ.

**ડિસ્ટ્રિક્ટ
જમીન**

મારી ઉપર હાપ એવી પડી છે ખરી કે લોકોએ ખૂબ કામ કર્યું છે. પણ તેમાં કંઈ અધૂરી સમજ રહી છે. કેમ જાણે આદી માત્ર ડિસ્ટ્રિક્ટ સુધી જ પહોંચી ન હોય, નિશાનો પણ ડિસ્ટ્રિક્ટ પછી જો જાણે આપણે ચલાવવાની જ ન હોય, ને પછી ટેકમંગીને અડકવાની પણ જાણે જરૂર ન હોય! આવા વિચારથી કરેલું કામ તો બહુ કૃત્રિમ થયું ને તેની અસર સારી થવાને બદલે માઠી જ પડે. ડિસ્ટ્રિક્ટમાં આપણા હાથમાં સત્તા આવે એવું હવે બને જણાતું નથી. પણ સત્તા આવ્યા પછી પણ આપણે આપણા તાલુકામાં કે માત્રમાં કાંતલાવણેલાં કપડાં પહેરવાના છીએ; ત્યારે પણ નિશાનો કોઈ પરાયા આવીને નહિ ચલાવે, તે વેળા પણ બધા બદોખત આપણે જ હરતક હશે. આજે જે સત્તા છે, તેને બદલે સ્વરાજમાં એક જ સત્તા હશે. પણ જે રાજ્ય આપણું તો વ્યવસ્થા આપણી જ હોય. અત્યારે જેટલો ઉલ્લભ ને જેટલી જવાબદારી આપણને હઠાવવાં પડે છે તેટલાં જ ત્યારે પણ હઠાવવાં પડશે. ત્યારે પણ આપણે ટેકમંગીને અડકયું ને તેમની ઉપર ગ્રેમ કરયું. આજે જે કરીએ છીએ તે સ્વરાજની તાલીમ છે ને લાભકાર છે. તેથી આપણે જે કંઈ સુધારા કરીએ તે સમજપૂર્વક ને હમેશાને સાર છે એમ જ સમજી કરવા જોઈએ અને એમ કરીએ તો આપણામાં લાભકાર આવી મજાવ.

**બારડોલી
વિપ્રવાસ**

હું માનું છું કે બારડોલી તાલુકામાં આ બધું કરવાની પૂર્ણ શક્તિ છે. આટલું અધૂરું રહ્યું છે તે કંઈક વખતની તંગીથી ને કંઈક ઝોણી સમજને લીધે. તેથી હું સુદલ નિરાશ નથી થયો, પણ એમ માનું છું કે બધી ટૂંકીએ થોડા જ કાળમાં દૂર કરી લોકો સવિનય બંધ કરવાની પૂરી લાભકાર મેળવશે.

જે સહકારીઓને હું મળ્યો તેમણે પણ સુલેહથી કામ લેવાવાને વિષે પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે ને એવું જણાવ્યું છે કે ૭ માસમાં બારડોલી તૈયાર થઈ જશે. તાલુકાના પ્રાચુર્ય બાદ કુવરજી માને છે કે એક માસમાં કાંતલાવણવાનું ને બીજું કામ પૂર્ણ કરી શકાશે. જતેના કથનમાં અજાણપણે અતિશયોક્તિ હોવાનો સંભવ છે. પણ બારડોલીનાં બધાં સ્ત્રીપુરુષોએ મારી ઉપર એવી હાપ જરૂર પાડી છે કે તેઓ થોડી જ સુદમાં લાભકારનું પ્રમાણપત્ર મેળવી લેશે.

વધારે સુન્દર તો મારા જોવામાં એ આવ્યું કે કામ કરનારા કેવળ જીવાનીઓ જ નથી પણ બુજરગો પણ છે. ચોરતો પણ રસ લે છે. સ્વયંસેવકો વગરપેસે કામ કરે છે. જે ખર્ચ થાય છે તે બધું ખારડોલીમાંથી જ પૂરું પાડવામાં આવે છે. ઐતલે જગતિ આખા તાલુકાની ગણુમ, તેના અસુક વર્ગની નહિ.

ખારડોલીની જવાબદારીમાં હવે વધારો થયો છે. ખારડોલીએ અને દિલ્હીમાં સવિનય ભંજને સ્વરૂપ આપવા પ્રેર્યો; તેથી ખીજ પ્રાન્તોમાં પણ ઉત્સાહ વધ્યો. એને અંજે જખરદસ્ત ચોડાઓ જેલમાં ખિરાજી રહ્યા છે. આમ ઉત્સાહનું નિમિત્ત થયા પછી ખારડોલીથી સાસ વાળી ભેસાય જ નહિ. ખારડોલીએ પૂર્ણ આત્મશુદ્ધિ એકદમ કરવી રહી ને તે શુદ્ધિ કરવા સાર મહાપુરુષાર્થ કરવો રહ્યો. વિચારપૂર્વક કામ, કામ ને કામ જ ક્યો કરાય તો ને દિલનું પરિવર્તન ખંડ થયું હોય તો જે પ્રયત્નની જરૂર છે તે સહેલ છે.

વાંચનાર જેશે કે લોકોમાં દુઃખ સહન કરવાની, જેલ જવાની, ગોળાઓ ખાવાની તાકાત છે કે નહિ એ પ્રશ્ન મેં ચર્ચ્યો જ નથી. મેં કોઈને પૂછ્યું પણ નથી. મારો અનુભવ છે ને મારો વિશ્વાસ છે કે બ્યારે માણસ પોતાના કર્તવ્યનું પાલન કરે છે ત્યારે તેનામાં દુઃખ સહન કરવાની શક્તિ તુરત આવી જ જાય છે. વળી ખારડોલી તો જેલ જવાની લાયકાત મેળવવા ખાતર આટલો પ્રયાસ કરી રહેલ છે, ત્યાં જેલ જવાની શક્તિ છે કે નહિ એવો પ્રશ્ન કરીને હું તેનું અપમાન પણ કેમ કરું ? આ કાળમાં જેલ જવું મુશ્કેલ છે. જેલ ન જવું એ તો સહેલું છે. માણસ કાંતે નહિ, ખાદી પહેરે નહિ, સાચું કરે નહિ, વિનય વાપરે નહિ બધાની સાથે દ્વેષ કરે, ઢેડબંગીને અડકે નહિ, ઐતલે તેને જેલ જવાનું કહે જ કોણ ? ઢેડબંગીની અસ્પૃશ્યતાને સંધરી રાખે એ તાલુકાને કોઈ જેલ જવાનું આમન્ત્રણ આપનાર જ નથી; તેથી ખારડોલીની હિમ્મત ને જેલ જવાની છત્તા વિષે મને લવલેશ પણ શંકા નથી.

ખારડોલીની શક્તિ

મારી નોંધ

પધારો કર્નલ પ્રતાપસીંઘ !

આજે એક અઠવાડિયું થયાં હું સાંભળ્યાં કરું છું કે મહાસબાને સમયે સરકાર અમદાવાદનો કબજો કર્નલ પ્રતાપસીંઘ અને તેમના સિપાહીઓને સોંપી દેશે અને કર્નલ પ્રતાપસીંઘે મહાસબાના પ્રતિનિધિઓને દંડ દેવાનું કામ માથે લીધેલું છે. હું આ અર્થવા કેવળ

પધારો કર્નલ સહિત !

બહી જ માલું છું. સરકાર એવી બીકજુ નથી, એવી છેક નીચ નથી ને એવી મુશ્કેલ નથી. સરકારની પાસે મહાસલાના પ્રતિનિધિને કલાવવાનાં પૂરાં સાધનો છે. સરકાર કન'બ પ્રતાપસીંહની મદદ લઈ નલાવા માગે એમ કું માનતો નથી. આમ છતાં ગોળા મળશે ડરી બધા છે ને અસાન્ત થયા છે એમ સાંભળું છું. આવી અફવાઓ કોઈએ સાંભળવી ન જોઈએ, સંભળાઈ ખડ તો આગળ ચલાવવી ન જોઈયે. કોઈ પણ પ્રકારનો ભય હોય તો મહાસલા તરફથી ખબર મળે. હરકોઈ અફવાથી હેબતાઈ જવું એ બીકતાની નિશાની છે, અને બીકે લોકોથી સ્વરાજ હેવાય કે જળવાય નહિ. વળી એ નાસ્તિકતાની પણ નિશાની છે. 'હમિને કશું હોય તે કરે' એમ સમજીને આપણે કેમ શાન્ત ન રહીયે ?

નિશ્ચયતાનો
ધર્મ

પણ કન'બ પ્રતાપસીંહજી તેમનું દળ લઈને વધાર્યાં એમ ધારી લઈયે. તો શો ડર ? તે પણ આપણા જ છે. તેમના સિપાહીઓ પણ આપણા જ છે. તેમની આપણે બરદાસ કરીયે, તેમને વધાવી લઈયે ને તેમના સિપાહીઓની ગોળીની પણ બરદાસ કરીયે. તેમને ગોળી મારવાનો અવસર જ શાને આપીયે ? પોતાને રસ્તે જતાની છેડ કરશે ? કરે તો કરવા કહ્યે ને અપણે મારું જ રહીયે. આપણી ખાતીની ટાપી ઉતારશે ? ઉતારે તો આપણે ટાપીને વળચી રહીયે ને માર ખાઈયે. છતાં ઉતારે તો ખીજ પહેરીને નીકળીયે ને વધારે માર ખાઈયે. છેવટે તે યાકે. જેનામાં માર ખાવાની શક્તિ ન હોય તે તેને રસ્તે ન ભય, પણ ધોળી ટાપીનો ત્યાગ ન કરે. એમ નિર્માસાહારી એવા મુલકમાં ન ભય કે ભયો માંસ ખાધા વિના ન જ ચાલે, જેવા કે ઉત્તર ખુબ પાસે. પણ કદાચ ઉત્તર ખુબ પર ચડી ગયા તો ત્યાં મરજીની ભેટ કરે પણ માંસાહાર ન કરે. મરજીના લગી પાવશે એ જ ધર્મ, ખાતી તો સચવડ કે વિચેદ.

એ અપણે ધોળા સિપાહીનો ડર છેડી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે તો પછી આપણે કન'બ પ્રતાપસીંહના ધડબંધી સિપાહીનો ડર શાને રાખીયે ?

મિત્રતાથી
છત્તે

ડર રાખવો એ આપણી અસાન્તિ, આપણો વેશાવ સૂચવે છે. આપણે જેને દુશ્મન માનીએ તે તેને જરૂર દુશ્મન બને જ. એ દુશ્મનને પણ મિત્ર ગળી વર્તીયે તો તે કાળે કરીને મિત્ર જરૂર થાય. માણસ વિચારે તેવો બને છે. જેવું કરે છે તેવું ભરે છે. મિત્રતા કરે ને દુશ્મનાવટ લણે એ બનવાજોગ જ નથી. આપણો અસહકાર એ દુશ્મનને પણ મિત્રતાથી છતવાવું સાધન છે.

આ ધર્મ કંઈ કેવળ હિન્દુનો નથી. ઈસ્લામ પણ એ જ શીખવે છે. ઈસ્લામમાં સખૂરીને પ્રથમ પદ આપ્યું છે. લડાઈને જગ્યા છે, પણ તે તો કેવળ જ્યારે બધા ઉપાયો લેવાઈ મુલક હોય ને પોતે અત્યાચારી કરતાં બોલા હોય અને ન લડવું એ કાચરતાની નિશાની ગણાય ત્યારે જ્યારે લડાઈ કરાવનારો કોઈ ભારે ઉગ્ગ્રવળ આત્મા હોય કે જેની ઉપર સહુનો બકોસો હોય ને જેને પોતાનો સ્વાર્થ ન હોય, ત્યારે. હિન્દુસ્તાનમાં એવી સ્થિતિ છે જ નહિ ને હોય જ નહિ. આપણે સંખ્યામાં ઘણા છીયે. આપણને લડાઈમાં હોરવનાર કોઈ

નથી. આપણું હૃદય એ મરદાઇની નિશાની નહિ હોય. આપણે તો ચોતે જ બીબ બધા ઉપાયો લઇ ચુક્યા નથી. આપણે શાન્તિનો પાઠ પૂરો કર્યા નથી, આપણે સ્વદેશીયત્વ પૂરું પાળ્યું નથી, આપણે સાચા થયા નથી, આપણે હિન્દુસ્તાનમાં મનનો જેલ તકન કાઢ્યો નથી, આપણામાં ધણને હજી સરકારની સાથે સહકાર નહોતો છે. આ સ્થિતિમાં લડાઇ તે નેહાડ નહિ ગણાય પણ તે ફિસાફ ગણાય એમ મેં ધણા આલિંગીને મુખે સાંભળ્યું છે.

એટલે ગમે તે ધર્મનો વિચાર કરતાં આપણે એક જ નિર્ણય પર આવી શકીએ છીએ. આપણે દુર્મનને પ્રેમથી છતવે છે. તેથી ધોળું લશ્કર કે કાળું ગમે તે આવે, તેની સાથે આપણું વર્તન એક જ હોયું જોઈએ. તેથી, જોકે હું માનું છું કે કર્નલ પ્રતાપસિંહજી આપણને શિક્ષા કરવાને આવવાના જ નથી, છતાં ધારો કે એ આવે અથવા બીબ કોઈ કર્નલ પોતાની ટુકડી લઈને આવે તો આપણે કહી શકીએ : ‘ધધારો કર્નલ સાહેબ !’

દાસ પકડાયા ?

એવી જ અફવા દેશબંધુ દાસ પકડાયાની ચાલી રહી છે. હું તો માનતો જ નથી કે તે પકડાયા છે. પણ કર્નલ પ્રતાપસિંહના આવવા કરતાં તેમના પકડાવાનો સંભવ વધારે ખરો. જ્યાં હમેશા દમનનીતિ વધતી જાય છે તે હિન્દુસ્તાનના વાઢળનો રંગ બદલાયાં કરે છે ત્યાં આપણને શી ખબર કે કોણ ક્યારે પકડારો ? સાથે કોણ પકડાય છે એ જાણવાની પણ આપણને શી ગરજ ? કલે બધા આગેવાનો પકડાઈ જાય, તોપણ અશાન્ત નથી થવું. જો આપણે આજસુ હોઈએ તો હલોળી બનીએ, આપણને આગેવાનોની હાજરીમાં જેલ કરવાનું મન થઈ જાય તો તેઓની ગેરહાજરીમાં આપણે ચોતે જવાબદાર થઈ આગેવાની કરતા થઈ જઈએ. આપણી લડતમાં સહુને આગેવાન થવાનો અધિકાર છે, કેમકે આગેવાન એ કે જે વધારે સેવા કરે. સેવાની આગેવાનીમાં દ્રેષ તો હોય જ શાનો ?

દાસ પકડાય તો ?

તેથી દેશબંધુ દાસ પકડાય તો આપણે શાંત થવાનું, નિરાશ ન થતાં ઉત્સાહી બનવાનું, અને એની આશા રાખવાની કે હવે આપણા જયનો સમય નજીક આવતો જાય છે. આપણી કસોટી થયા વિના કશું મળવાનું જ નથી ને જો કસોટી વિના મળશે તો તે રહેવાનું નથી. જો ભૂખ વિના ખાધેલું અન્ન પાછું વળે છે તેમ દુઃખ વિના મળેલું સુખ છોડવી શકાયું નથી. આપણાં બંધન આપણા અંતરબળથી એક પછી એક ટૂટે તેમ આપણું જોર વધે છે. પણ બધેલા માણસને કોઈ એકાએક છોડે તો ને બંધન છૂટતાં પણ અપ્રમજ જેવો દીસે છે ને હોય છે, તેમ આપણું પંજુ થાય. એટલે આપણા આગેવાનોની જેલ આપણી સ્વતંત્રતાનું પ્રજ્ઞાત સૂચવનારી છે.

• કલે મહાસભામાં ‘લાલાજી ન હોય, દાસ ન હોય, મોહીયુદ્ધન સાહેબ ન હોય, આસામના કુકન ન હોય, ફરખાબાદના શાન્તિસ્વરૂપ ન હોય, લખનૌના હરકરજીનાથ ન હોય, આનંદના ગુપ્તા ન હોય, મદ્રાસના ચાકુબ હસન ન હોય, કીચલુ ન હોય, સ્ટોકસ ન

હોય, પડિત નેપીશમ, પડિત સુદરલાલ, અમવાનદીનજી, પીર બાદશાહમીયાં, જિતેન્દ્રલાલ બેનરજી, સેનકુસ અને એવા અનેક ચોખ્ખા ન હોય. તેથી શું ? જલ્દી અહીં બન્યુંજો ન હોય, જલ્દી જીવ સ્પર્શારોનો જલ્દી ન હોય. તેઓ શરીર નહિ હોય, તેઓના આત્મા તો આપણી પાસે જ હશે, આપણું પરાક્રમ જોશે, આપણી પરીક્ષા લેશે. તેઓના બહિષ્કારને સાર આપણે લાયક હતા કે નહિ એ તેઓ તપાસશે. જીવેલા કંઈ ધવાચારી બહારાય નહિ. એ તો સમજે કે ધવાતું એટલે આપણું બળ સિદ્ધ કરતું, ને બળ સિદ્ધ કરતું એટલે જીતવું. આપણી શ્રદ્ધા કાયમ રહેવી જોઈએ કે જે જેલની બહાર રહી સેવા કરે છે તે નિર્દોષ હોવા જતાં પણ જેલમાં જાય છે ત્યારે વધારે સેવા કરે છે.

દેશબંધુ દાસ અને ના. રોનાલ્ડશે

દાસ અને
રોનાલ્ડશે

બંગાળના નામદાર ખવનર સાહેબે આવતી મહાસભાના પ્રમુખ દેશબંધુ ચિત્તરંજન દાસને ઉદ્દેશીને એક નાનું સરખું ભાષણ કર્યું છે અને તેમને ચેતવણી આપી છે કે જો અમદાવાદમાં તેઓ સારી વર્તણૂક નહિ બતાવે તો તેમની ખબર લેવામાં આવશે. મારી ખાતરી છે કે ના. રોનાલ્ડશે સાહેબની શીખામણ જો નહિ મનાય તો તેમાં પ્રમુખ સાહેબનો અંજો દોષ નહિ કાઢી શકાય. તેમણે તો ચોતાનું સર્વસ્વ દિલ્હિસ્તાનને અર્પ્યું છે. તેઓ અત્યારે દેશના દૃતિહાસની કટોકટીની ધરીએ મહાસભાનું પ્રમુખપદ સ્વીકારે છે. ચોતે અહોરાત્ર પરિશ્રમ કરીને બંગાળમાં નહું ચેતન રેડી રહ્યા છે. તેઓ પ્રસંગે અપ્રસંગે, જ્યાં અને ત્યાં બધે જ અહિંસાનો સન્દેશો ફેલાવી રહ્યા છે. અમદાવાદમાં તો તેમને તેમના કંઠજી કાર્યમાં આખા દેશની વફાદારીભરી મદદ જોઈશે, અને જો આખા દેશમાંથી આવનાર પ્રતિનિધિઓ આઢે તેવા સંકટો આવે તોપણ આ દેશની લડતને પાર ઉતારવાના દૃઢ નિશ્ચય વાળા બનીને આવે તો પ્રમુખનો એ યોગ્ય અનેક અંશે હવેલો થશે, એ દેખીતું છે.

ડિ. સ્ટોક્સ પકડાયા !

સ્ટોક્સ
પકડાયા

કોલમ્બ-કાંગડાવાળા ભલા મિ. સ્ટોક્સને પણ સરકારે પકડવા. મુંબઈનાં છાપાઓમાં તેમની ધરપકડના તાર ક્યાંય છપાયા નથી. લાહોરના 'ટ્રિબ્યુન' છાપામાં તેમની, ગિરફતારીની ખબર મેં વાંચી. આવી ભારે ધરપકડના તારો ન ગયા હોય એમ તો હું માની જ શકતો નથી, પણ જેમ અહીં બિરાદરોની પરહેજ વેળાના તારો અઠકાવવામાં આવેલા તેમ આ તારો પણ અઠકાવવામાં આવ્યા હશે અથવા તો મોડા પહોંચાડવામાં આવ્યા હશે એમ માનું છું.

મિ. સ્ટોક્સને મળે તા. ૩૭મ્મ લાહોર છાપણી ખાતે પકડવામાં આવ્યા. 'ટ્રિબ્યુન' છાપામાં તેમણે મોઢલાવેલા લેખો 'રાજદ્રોહ તેમજ બાદશાહની પ્રભુની જુદી જુદી કોમેટી વચ્ચે વેર કરાવનારા' હોવાનો તેમની ઉપર આરોપ છે. જુદી મેંજસ્ટ્રેટ મિ. સ્ટોક્સને જમીન પર છોડવા ખુશી બતાવી, પણ મિ. સ્ટોક્સે તેમ છૂટવાની ના પાડી.

મિ. સ્ટોકસની ધરપકડ એ સરકારનું નવી જ દિશાએ પગલું કહેવાય. મિ. સ્ટોકસ અમેરિકન ચૂદસ્થ છે અને એમની બાબતમાં એમ કહી શકાય કે કોઈ પણ અમેરિકન અથવા અંગ્રેજ ચૂદસ્થ હિન્દુસ્તાનને સ્વદેશ કહીને નથી અપનાવ્યું તેમજે દરમિયાન તેમણે અપનાવ્યું છે. લડાઈ દરમિયાન તેમણે બારે સેવાઓ બજાવેલી છે અને સરકારના શુભેચ્છક તરીકે મોટામાં મોટા સરકારી અમલદારો સુધી તેઓ ભળીતા છે. તેમને વિશે સરકાર પ્રત્યેના તિરસ્કારની સંકા કોઈથી થઈ શકે એમ નથી. પણ આવા એક ચૂદસ્થ પણ પોતાને હિન્દી માનવા લાગે અને હિન્દીઓમાં બળવા માંડ, તેમનાં દુઃખોમાં જામ લે અને તેમની લડતમાં અંતરે એ સરકારથી કેમ દેખ્યું નય ? તેમને સરકાર સામે ટીકા કરવા છતાં રહેવા દેવા એ સરકારને અસહ્ય હતું. અને આમ મિ. સ્ટોકસને તેમની મોરી ચામડી પણ સરકારના રોષમાંથી રક્ષણ આપવાને અસમર્થ નીવડી. સરકારે જરૂરે તે જોડે પણ આ ચળવળને જામીનદોસ્ત કરવા કમર કરી છે. પણ જ્યાં અને ત્યાં પાછાં પડવાનો જ એને વખત આવે છે. મિ. સ્ટોકસની ગિરફતારીથી સરકારની એ નબળાઈ નેટલી ઉઘાડી પડી છે તેટલી લાલાછની ગિરફતારીથી પણ નથી પડી. લાલાછના ખાતામાં તો લડાઈ દરમિયાનની સેવાઓ પણ સરકારને જોપડે જાય નથી. વળી લાલાછ તો 'દાનદારી ચળવળો' રહ્યાં. એઓ ગોરા પણ નથી તેથી જ્યારે મિ. સ્ટોકસ જેવા ઉપર હાથ નાખવા સરકાર તૈયાર થઈ ત્યારે હવે બહારના કોઈ ત્રાહિતના મનમાં પણ સરકારની દાનતને વિશે જાણ્યાર શંકા પેદા થવા વિના રહે તેમ નથી.

પારસી બાઈબલોનો

હું જાણું છું કે પારસી બાઈબલોનો ઘણે ઠેકાણે મૂંઝાઈ રહેલાં છે ને હિન્દુસુલભાનોથી ડર છે. આણું વચન લખતા પણ મને યરમ આવે છે. જ્યારે આપણે સ્વરાજનો મન જાગી રહ્યા છીએ ત્યારે એક પણ કોમને કે એક પણ નિર્દોષ માણસને એ લખનું કારણ રહે તો સ્વરાજવાદીને યરમાવા જેવું છે. પારસી બાઈબલોનોને એટલી તો હું ખાતરી આપું છું કે તેમને સાર તેમજ ખ્રિસ્તી વગેરે નાની કોમો સાર પ્રાણ આપવા સેંકડો હિન્દુસુલભાનો પડ્યા છે. તેમને કોઈ અંગ્રેજ અમલદારો બડકાવતા હશે કોઈ ઈરાદાપૂર્વક ને કોઈ અબજો બડકાવતા હોય પણ પારસી બાઈબલોનોને જાણે છે કે તેઓએ કોઈનાં ડરાવ્યાં ન કરવું, પણ હિન્દુ-સુલભાન પોતાના જ ભાઈ છે એમ જણી તેમની ઉપર વિશ્વાસ રાખી ચાલવું. હું એમ માણું છું કે આપણે એકબીજાને હાથે મરવાનો અને એકબીજાને હાથે જ તરવાનો નિશ્ચય કરીએ. વિશ્વાસથી વિશ્વાસ થયે છે ને અવિશ્વાસથી અવિશ્વાસ પેદા થાય છે.

પારસી બાઈબલોનો

આટલું આશાસન આપતા છતાં જ્યાં જ્યાં પારસી બાઈબલોનોને જરા પણ ધાર્ટી લાગે લાગે ત્યાં તેમને મારી લાલાખણ છે કે તેઓ મહાસજાની આફસે અને બિલાફત આફસે ખબર આપે તો તેમના રક્ષણને સાર તબવીબ રાખવામાં તે આફસવાળા જરાયે ચડવત નહિ રાખે. ઘણા પારસી બાઈબલોનો અને મુળધર્મી કહેણ કે ઘણા ગ્રેમણોએ પારસી બાઈબલોનોને

સંપૂર્ણ રક્ષણ આપું હતું. કેટલાંક મારવાડી ધરોમાં પારસી કુટુંબોની રક્ષા થઈ હતી. આખી હિન્દુ કોમ કે મુસ્લમાન કોમ પારસી ખ્રિસ્તીની સાથે થઈ ગઈ હતી એવું તો કોઈ જ પારસી બાઇબલેન નહિ માનતાં હોય.

કોઈ કોઈ પારસી બાઇબેલ પોતાને થયેલા તુકસાન બાબત મને લખે છે. તેઓને હું એટલી જ આશાથી આપી શકું કે તેવા કેસોની તપાસ કરવા સાર એક કમિટી નીમવાની મસલત હું પારસી અગ્રેસરો સાથે કરી રહ્યો છું. જો એવી કમિટી બની જાય તો જોને તુકસાન થયું છે તે જોનાથી તે તુકસાનની બરદાસ ન થાય તેવા બધાની તબવીબ થઈ શકશે. હું તો ઇચ્છું છું કે એક પણ પારસી સરકાર પાસે તુકસાની માગવા ન જાય.

કંપડવંજ અને હાસરા

કંપડવંજ
અને હાસરા

કંપડવંજ અને હાસરા તાલુકામાં આ વર્ષે કેટલીક જગ્યાએ પાક ચાર આનીથી ને કોઈ ટેકાણે છ આનીથી ઓછા આવ્યા છે એમ ખેડૂતો જણાવે છે. આ સ્થિતિમાં તેઓએ શું કરવું ઘટે? અસહકારી તરીકે તો હું એક જ સલાહ આપી શકું કે તેઓનાથી સરકાર પાસે દાદ માગવા ન જવાય; પણ તેઓમાં હિમ્મત હોય તો તેઓ સરકારને નોટિસ આપી શકે છે કે પાક ચાર આનીથી ઓછા છે તેથી તેઓ વિદ્યોદી નહિ આપી શકે. સરકાર જો ખેડૂતોનો હિસાબ કબૂલ ન કરે તો સરકાર ભલે પંચ નીમે, જેમાં ખેડૂતોના ને સરકારના સરખા પ્રતિનિધિઓ હોય. તેઓ જ હરાવ આપે તે બન્ને પક્ષ કબૂલ રાખે. જો સરકાર આમ પંચની વાત કબૂલ ન રાખે તો ખેડૂતો વિદ્યોદી દેવાનું બંધ કરી શકે ને તેમની માલમતા વેચી સરકાર વસુલ કરવા માગે તો કરવા દે. પણ આવું પગલું ભરતાં પહેલાં ખેડૂતોએ પૂર્ણ વિચાર કરી લેવો જોઈએ.

૧. તેઓ એકસંખીલા રહી શકશે ?
૨. તેઓનાં ટોરદાંબર, વાસણકુસણ ને ધરની ધરવખરી વેચાય તે તેઓ સહન કરી શકશે?
૩. તેઓ શાન્તિ રાખી શકશે ?

જો આ ત્રણે સવાલનો જવાબ 'હા' માં મળે તો તેઓ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પંચનું કહેણ મોકલવા પછી તે કબૂલ ન થાય તો વિદ્યોદી બંધ કરી શકે છે. ખેડૂતોએ એટલું પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે આવી તેમની અંગત લડાઈમાં મહાસભા તેમને જરાયે મદદ નહિ દઈ શકે. તેઓએ પોતાના બળે શુરતું જોઈશે. તેઓની પાસે કુશળ નેતા હોવા જોઈએ. જરા પણ ભૂલને તો અવગણ ન જ આપાય.

આટલું તો ખેડૂતોનું સ્થાનિક દુઃખ મટાડવા.

જો ખેડૂતો સ્વરાજની ને બિલાડતની સડતમાં લાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે વધારે દુઃખ સહન કરવા તૈયાર રહેવું જોઈએ. તેમાં આનાવારીનો સવાલ ઉઠી નથી શકતો.

રૂપ કરતા પહેલાં તેઓએ સ્પર્દાશીલનનું પૂરું પાલન કરવું જોઈએ, આરોગ્યને સમજાવવી જોઈએ, અસ્પૃશ્યતાના મેલને દૂર કરવો જોઈએ. તો જ તેઓ કાયદાનો સચિનય લાંબ કરવા તૈયાર થયા અણ્યા.

તા. ૧૫-૧૨-૧૯૨૧

§ વાઈસરાયની મૂંઝવણ

ના, વાઈસરાય મૂંઝાયા છે કલકત્તાની 'હિટિશ ઇન્ડિયન એસોસિએશન' તથા 'અંગ્લ નેશનલ એમ્પર ઓફ કૉમર્સ'નાં માનપત્રોને જવાબ વાળતાં તેઓ સાહેબ બોલ્યા છે કે 'હું આ દેશમાં આવ્યો તે જ દિવસથી અહીંના પ્રશ્નોના મેં પરિશ્રમપૂર્વક અભ્યાસ ન્હારી રાખ્યો છે. છતાં પ્રશ્નમાંના અમુક ભાગની પ્રવૃત્તિને ન્યારે હું વિચાર કરવા મેંચું છું ત્યારે સાચે જ મારી મતિ મૂંઝાઈ જાય છે. મને નથી સમજતું કે સરકાર જેટલે બંધબંધ કરવા ખાતર કાયદાના આવા હુકમો બંધ કરવામાં અને કેદ પકડાવામાં શું હાંસલ હશે?' પડિત મોતીલાલજીએ આનો એક જવાબ તો તેઓ પકડાયા ત્યારે આપી દીધો છે કે 'હું સ્વતન્ત્રતાને મંદિર નહીં છું.' અમે પકડાવા અને જેલ જવા એટલા જ સારૂ માગી રહ્યા છીએ કે અત્યારની આ કહેવાતી સ્વતન્ત્રતા નરી ગુલામી વિના બીજું કંઈ જ નથી.

વાઈસરાયની
મૂંઝવણ

અમે આ જોરાવર સરકારની તાકાતને પકડારી રહ્યા છીએ કારણ એની પ્રવૃત્તિને અમે કેવળ દુષ્ટ અને અમંગળ માનીએ છીએ. અમે આ સરકારને ઉથલાવી પાડવા માગીએ છીએ, તેને પ્રજાની ધૂમ્બા આગળ નમવાની ફરજ પાડવા માગીએ છીએ, અમે બતાવી આપવા માગીએ છીએ કે સરકારની હસ્તી પ્રજાની સેવાને સારૂ છે, પ્રજાની હસ્તી સરકારની સેવાને સારૂ નથી. આ સરકારની હકૂમત હેઠળ માણસને છૂટા રહેવું આજે અસંભવ થઈ પડ્યું છે, કારણ તેવા રહેવાને આટે આજે જે કિંમત આપવી પડે છે તે હદ બહારની છે. આપણે અગણિત હોદ્દાએ કે બંધે એક જ હોદ્દાએ, પણ સ્વમાન ગુમાવીને અગર તો આપણા જીવનના સિદ્ધાન્તનું મૂલ આપીને એવી સ્વતન્ત્રતા લેવાની આપણે ચોખ્ખી ના જ પાડીએ. નાના માળકેને સદાં ન્યારે તેમના ચોક્સ હેતુની કાઠ આટે આવે છે ત્યારે હદીલાં કહેવાઈને પણ પોતાના હેતુને મક્કમપણે વળગી રહેતાં મેં જોયાં છે; પછી માઆપની નજરમાં વાત બંધે વિસાત વગરની હોય.

લડતનો હેતુ

સરકાર સામે
બળવો

વાઇસરાય સાહેબને દીવા જેવું કેખાનું બેઠકે કે અસહકારીઓએ સરકારની સામે લડાઇ માંડી છે. તેમને સમજાવું બેઠકે કે સરકારે જેટલે દરજ્જો મુસલમાનો બેઠે વિશ્વાસઘાત કર્યો, પંજબની બેઠજનની કરી અને આજે પોતાની હિજ્જા પ્રજાની ઉપર લાદવાનો દુરાચાર ધરી પોતે કરેલા ઘાતની બરપાઇ કરી આપવાની તેમજ પંજબને કરેલા બખબની તોળા કરવાની જે ના પાડી રહી છે તે સરકારની સામે અસહકારીઓએ બળવો પોકાર્યો છે.

પ્રજાની સામે બે માર્ગ ખુલ્લા હતા. એક તો તલવાર ખેંચી ખુનામરખીની લડાઇ માડવાનો, અને બીજો જાતે આઠસામય રહી સરકારની સામે બેઠો બળવો પોકારવાનો. આ બેમાંથી અસહકારીઓએ કેટલાકોએ નબળાઇની લાગણીથી તો કેટલાકોએ બળને પરિણામે—જ્ઞાન્તિનો એટલે કે જાતે દુઃખસહન કરી આત્મયજ્ઞ કરવાનો—કુરખાનીનો માર્ગ—પકડ્યો છે.

સરકારને
પકડાર

જે પ્રજા આ ઝુંબેશમાં અસહકારીઓની પાછળ હશે તો તો સરકારને નમ્મે છૂટકો છે, નહિ તો બગીનદોસ્ત થયે છૂટકો છે. જે પ્રજા અસહકારીઓની મદદગાર નહિ હોય તો તેમને ઓછામાં ઓછા પોતાની સ્વતંત્રતા ન વેચ્યાનો સન્માન તો મળશે જ. તલવારની લડાઇમાં સામાનું વધુ લોહી રેડી ચકનારની મોટે બાગે જીત થાય છે. જ્ઞાન્તિનો અને આપબોગનો માર્ગ એ પ્રજામતને કેળવવાનો ટુંકામાં ટુંકો રસ્તો છે ને તેથી તેની જીત એ દુનિયાની દૃષ્ટિએ સત્યની જ જીત છે. કાયદાની અદાલતોના વાતાવરણમાં મોટા થયેલા લૉર્ડ રીડિંગ સત્તાની સામેના આવા જ્ઞાન્ત વિરોધની કદર કરી શકતા નથી. પણ તેઓ નામદાર આ ઝુંબેશ પૂરી થતા સુધીમાં શીખશે કે ન્યાયની અદાલતોના કરતાં પણ એક વડી અદાલત હોય છે. એ અદાલત અંતરના અવાજની છે અને તે બીજી બધી અદાલતોની ઉપરની અદાલત છે.

વાઇસરાય સાહેબ જેલ જનારા બધાને પામલ અને પોતાનું હિત ન સમજી શકનારા માનવાને મુખત્યાર છે. તેથી તેવાઓને નુકસાનના માર્ગમાંથી ખસેડવાનો પણ તેમને હક છે. એ વ્યવસ્થા આ પાગલોને તદ્દન અનુકૂળ છે; અને સરકારને પણ જે તે અનુકૂળ હોય તો પછી પૂછવું જ શું ? એના જેવી સુન્દર સ્થિતિ તો બીજી એકે નથી. જે અસહકારીઓ હાથે કરીને જેવ મારી લીધા પછી કેદ થતાં કચવાતા હોય, ઘીડાતા હોય અગર તો લાલાજીએ કહ્યું તેમ સરકારની દયા કે રહેમની આજીજી કરવા બેસતા હોય તો અલખત વાઇસરાય સાહેબને ફરીઆદ કરવા પછું રહે. અસહકારનું બળ તો કશી ફરીઆદ ન કરતાં જેલ બપામાં રહેલું છે.

ઠરાદાપૂર્વક જેલ માગી લીધા પછી માંહેલું મળતાં જો તે કચવાટ કરવા બેસે તો તેનો આખો કેસ જ વટી પડે છે.

વાઘસરાય સાહેબે પોતાના બાપણમાં બીજી જે ધમકીઓ આવી છે તે જોયા ત્રગરની છે. આ લડત અન્ત લગીની છે. પશુખળની આણુ કે પ્રજ્ઞમતની, એ પ્રજ્ઞનો છેવટનો રડ્યો કરી લેવાની આ ઝુબેલ છે; અને જેઓ પશુખળ ઉપર પ્રજ્ઞમતની આણુ મનાવવાનું બીડું ઝડપીને આ લડતમાં ઉતર્યા છે તેઓ પોતાના મતને છોડવા કરતાં, સરકારે પોતાની સામે તેનું પશુખળ અજમાવી જોવાનો સંકલ્પ કર્યો હોય તો એ રસ્તે પણ એને દોડવું હોય તેટલું દોડી ધરાવા દેવાના નિશ્ચય વાળા છે.

§ દેશખન્ધુ દાસ

વાઘસરાય સાહેબે પોતાનો જીવ સાચો કરી બતાવ્યો છે. કલકત્તામાં તેઓ નામદાર બોલેલા કે દેશના ચાહે તેવડા મોટા માણસને પણ પકડતાં સરકાર આંધકો ખાશે નહિ, અને સાચે જ દેશખન્ધુ દાસ જેમને દેશ આખાએ એકે અવાજે રાષ્ટ્રીય મહાસભાના પ્રમુખપદને સારું ચુંટ્યા તેમને સુધ્ધાં પકડીને તેમણે તે પૂરવાર કરી આપ્યું છે. એ સાચું કે થોડા દિવસ પર લૉર્ડ રેનાલ્ડશેએ પ્રજ્ઞને એમ મનાવેલું કે દેશખન્ધુ મહાસભાની બેઠક સુધી નહિ પકડાય અને મહાસભા પછી પણ જો તેઓ રીતસર નહિ વર્તે તો જ તેમની ખજર લેવામાં આવશે; પણ ના. વાઘસરાય સાહેબનો ધમકી તો ત્યારપછીની, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ લૉર્ડ રેનાલ્ડશેનો ઉપલેખ ગર્ભિત અભિપ્રાય રહ નીવડ્યો.

દાસ
પકડાયા

મહાસભાના પ્રમુખપદે બિરાજનાર પણ જો સ્વયંસેવકો નોંધવા નીકળે અને પત્રિકાઓ બહાર પાડે તો એને શા માટે છૂટા રહેવા દેવો ? શાહનશાના આગમનને દિવસે હડતાળ પડાવવાની પ્રવૃત્તિ તો કેમે કર્યે અટકે નહિ, ત્યારે કરવું કેમ ? મને લાગે છે આવી જ કંઈ યંત્રવણને પરિણામે દેશખન્ધુ દાસને પકડવાના નિશ્ચય ઉપર સરકારને આવવું પડ્યું હશે. વળી દેશખન્ધુની સાથે જ બીજા પણ અગ્રેસર કાર્યકર્તાઓને પકડવામાં આવ્યા છે. મૌલાના અબુલ કલામ આઝાદ મુસલમાનોના સૌથી વિદ્વાન આલિમોમાંના એક છે. સિવાય ખિલાફત કમિટીના મન્ત્રી મૌલવી અકરામખાન, બંગાળ પ્રાન્તિક સમિતિના મન્ત્રી સસમલ તથા મારવાડી કોમમાં સાફ વજન ધરાવનારા શ્રી. પંચરાજ જૈનને પણ પકડવામાં આવ્યા છે. આ બતાવી આપે

હડતાળ સામે
ઝંબેલ

છે કે હડતાળ પડતી અટકાવવા માટે જ આ બધાં પગલાં લેવાયાં હોવાં જોઈએ. આ ધરપકડો બતાવે છે કે લોકોને શાન્તપણે સમજાવવાનું અને પોતાના મતના કરવાનું કામ પણ હવે સરકાર અસહકારીઓને કરવા દેવા તૈયાર નથી. સરકાર પરાણે દુકાનો ઉઘાડી રખાવવા માગે છે, પણ તેને સારું કર્નલ જૈનસનની પેઠે બળ-જેરીથી દુકાનો ઉઘાડી તે લશ્કરી સિપાઈઓના કબજામાં સોંપવાની રીત અબત્તવાર કરવા તે રાજી નથી. તે તો પ્રજાના આગેવાનોને પકડીને ગરીબ દુકાનદારોને ડરાવી મુકી તેમની પાસે દુકાનો ઉઘાડી રખાવવા માગે છે.

આગેવાનોની
કંજીસ
ખાતર

કલકત્તાના દુકાનદારોને આ સુન્દર તક મળી છે. તેમણે એકેએક આગેવાનને પકડી જય તોપણ શાહજીદાના આગમનને દિવસે સંપૂર્ણ હડતાળ પાડીને પોતાનાં નિશ્ચય અને સ્વતંત્રતા દેખાડી આપવાં જોઈએ. કારણકે હડતાળના કારણસર આગેવાનો પકડાયા પછી હવે તો રજા તારીખે કલકત્તાએ સંપૂર્ણ હડતાળ પાડે જ છુટકો. શાહજીદાના આગમનને દિવસે હડતાળ પાડીને શાહજીદાના સ્વાગત પ્રત્યે પ્રબળીય વિરોધ દર્શાવવાનો હેતુ પણ હવે તો ગૌણ બની જાય છે. હવે તો મુખ્યત્વે પોતાના આગેવાનોની ઇજ્જતને ખાતર કલકત્તાની પ્રજાએ તે દિવસે સંપૂર્ણ હડતાળ પાડવી રહી. એવી હડતાળ પાડીને આગેવાનો ઉપરનો પોતાનો વિશ્વાસ અને પોતાની મરજીનો અમલ કરવાનો પોતાનો હક પ્રજાએ સાબીત કરી આપવા રહ્યા. મને ઉમેદ છે કે કલકત્તાની પ્રજા આવતી રજાએ આગેવાનો પ્રત્યેની પોતાની આ દેખીતી ફરજ પૂરી વફાદારીપૂર્વક અદા કરવામાં ફેર નહિ જ પડવા દે.

આગેવાનો
પાછળ

અને હવે તો ન્યારે આગેવાનોને પકડી જવામાં આવ્યા છે ત્યારે એકેએક અસહકારીએ શાન્તિ જાળવવાના કામને સારું તો પોતપોતાને જ આગેવાન માનવો રહ્યો. તેમનામાંના જેઓ સ્વયંસેવક તરીકે બહાર રહે અને પોતાની દુકાન ઉઘાડવા માગનાર કોઇ રડયાખડયા દુકાનદારની રક્ષા કરે તેવાઓ સિવાય બાકીનાઓએ ધર ઝાલીને ખેસી રહેવું. હું માની લઉં છું કે બિલાફત તેમજ મહાસભાસમિતિઓએ તો પોતાના નવા અમલદારો કચારના ચુંટી લીધા હશે. આપણી ખરી કસોટી જ હવે છે. આજે આગેવાની અબત્તવાર કરવી એ મરહુમ આયરિશ શહીદ મેક્ડોનાની પેઠે લોર્ડ મેયરશીપ અબત્તવાર કરવા જેવું છે. એમાં હોદ્દાની સાથે જ તત્કાળ કેદનો ભોજો માથે લેવાનો છે.

અને જો પ્રજા સાચી જાગી હોય તો આવા અમલદારોને અને તેમની પાછળ ચાલનારાં કીપુરોનો એકસરખો પ્રવાહ અત્યારે આપણી વચ્ચે ચાલુ જ

રહેવા જોઈએ. આપણી જોગવાઈ હમેશાં સરકારના ઉપાદાને બરાબર પહોંચી વળે એવી રહેવી જોઈએ. એ ઉપાદાને પહોંચી વળવામાં આપણને કદી જ વાંધો નથી આવતો એટલી સાથ આપણે જે દિવસે બેસાડ્યું તે જ દિવસે આપણી છૂત છે.

આમ બધાએ જ સરકારની જોશમાં જઈને બેસવાની જરૂર વિશે આપણે લગીરે શકિત ન રહીએ. જો કદી આપણે સરકાર માગે તેટલો શિકાર આપવા અશક્ત જ હોઈએ તો એવું કબૂલ કરવાની મરદાઈ આપણે બતાવી આપવી ઘટે કે આપણી સંખ્યા નાની છે. અને જો એમ હોય અને છતાં આપણને આપણા કાર્યક્રમને વિશે ખરી શ્રદ્ધા હોય તો કેવળ મ્હોડે બોલીને નહિ પણ આપણા શબ્દે શબ્દ મુજબ વર્તન કરીને આપણે આપણી એ અલ્પ સંખ્યાને બહુમતીમાં ફેરવી નાખવી જોઈએ. એક ખાંડી મ્હોડાના ઉપદેશ કરતાં એક અધોળ વર્તન વધુ ફળદાયી છે એ સુવર્ણવાક્યને આપણે કદી ન ભૂલીએ. નવાં સાધન શોધવા નીકળવા કરતાં આપણી પાસે જે કંઈ સાધનસામગ્રી પડેલી હોય તેનો ઉપયોગ કરવો એ જ સાચી કરકસર છે. આપણે માનીએ કે હાજર સામગ્રીનો ઉપયોગ કરતાં કરતાં જ આપણને નવાં સાધનો મળતાં જશે.

છતાં યુગ્મ તરફથી આપણને વધુ જવાબ ન મળે એમ ધડીભર માની લાઇએ તો- પણ આપણે માનીએ કે જેઓ જેલ જવા રાજી નથી તેઓ પણ પોતાને ધટતો કામ કરવાનો રસ્તો ખોળી જ લેશે. પછી એ રસ્તો તો તેઓ તનમનથી લાગશે. બાકી દેશના જે હિસ્સાને કુરબાનીને માર્ગે અસહકારનો ઇલાજ પસંદ છે તે તો પોતાથી બનતું બધું કરી છૂટવો હશે. હું તો કહું છું કે આપણે પચાસ વેળા જેલ જઈ આવીએ અને છતાં આપણી સંખ્યામાં એકનો પણ વધારો ન થાય તોપણ હું તો એમ જ કહેવાનો કે 'આપણે તો એનો એ રસ્તો કાપ્યો અને અંતે આપણા માર્ગને વિશે આખા હિન્દુસ્તાનની ખાતરી કરી આપ્યો જ છૂટકો છે.' એ જ ધર્મમાર્ગ છે, બીજો નહિ. આપણે તો જેઓ સ્વતંત્રતાને ચાહનારા છે અને તેને સારૂ આપબોગ આપવા તૈયાર છે તેવાઓને સારૂ સ્વરાજ મેળવવા માગીએ છીએ. એવા માણસોની મારશ્ત જ આપણે ખિલાફતને ટેકો આપવા માગીએ છીએ, કારણ તેઓ જ સાચા હિન્દુ, સાચા મુસલમાન અને સાચા શીખો છે.

આપબોગનો
ધર્મમાર્ગ

મ્યુનિસિપાલિટીઓ પર ધાડ

મ્યુનિસિ-
પાલિટી પર
ધાડ

અમદાવાદ, નડિયાદ અને સુરતની મ્યુનિસિપાલિટીઓ પાછી પાછી કેળવણી ખાતા ખાત ધાડ આવી પહોંચી છે. કેળવણી ખાતાને તે ચલાવવાને સાર નાલાયક ઠરાવી મ્યુનિસિપાલિટીના તે ખાતાને કબ્બે સરકાર લેવા ધારે છે. તેથી તેણે એવી નોટિસ આપી છે કે જે આ ત્રણે મ્યુનિસિપાલિટીઓ સરકારની મરજી પ્રમાણે ૧૭મી તારીખના પવાચા સુધીમાં બંદોબસ્ત નહિ કરે તો સરકાર તે ખાતાને કબ્બે લેશે. જ્યાં મ્યુનિસિપાલિટીને ચોખ્ખી બહુમતી છે ત્યાં સરકારને કબ્બે લેવા મુશ્કેલીનું કામ છે.

મ્યુનિસિ-
પાલિટી અને
અસહકારી

અસહકારી સભ્ય મ્યુનિસિપાલિટીમાં એક જ ઉદ્દેશથી આવતારે રહ્યા શકે છે. તે એ કે દરેક સોગમ રીતે લોકોનું બળ વધારવું, સરકારને કાબુ આણી કરવો. જ્યાં વધારે સહકારીઓ હોય એવું ન બની શકતું હોય ત્યાં કેવળ ધાંધલ કરવા અને ચાલતા કામમાં દખલ દેવા ખાતર અસહકારી ન જ રહે. તે સમજે કે તેમ ક્યાંથી લોકબળ વધતું નથી પણ કેવળ કાળક્ષેપ છે. અનુભવ શીખવે છે કે કેવળ ધાંધલથી જેની પાસે બહુમતી છે તે પોતાની વાતને છોડતો નથી અને તેના સિદ્ધાન્તને બંદ પડે ત્યાં તે પોતાની બહુમતીનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ કરી લે છે. જ્યાં સિદ્ધાન્તભેદ ન હોય ત્યાં બહુમતીનો કાયદો સુન્દર પરિણામ લાવે છે. જ્યાં સિદ્ધાન્તભેદ હોય ત્યાં બહુમતીને નમવાની ઉદ્ધિ સમાજને નીચે ઉતારે છે. એટલે જ મ્યુનિસિપાલિટીમાં આપણે બહુમતી મેળવી શકાયે ત્યાં જ રહેવું ઇષ્ટ છે.

મ્યુનિસિપલ
કોમિશન

હવે આ દિશાએ આવેલી સ્થિતિ તપાસીએ. કેળવણીના કબ્બે સરકારને હાથ ન જવા દેવાનો ને સરકારની સાથે માથાફાડ ન કરવાનો એક રસ્તો એ છે કે કેળવણીના વહીવટ તે જ મામોની રાષ્ટ્રીય સંસ્થાને સોંપી દેવો, ને તેને ગ્રાન્ટ—મદદ આપવી. મ્યુનિસિપાલિટીને આવી મદદ આપવાનો હક છે. આમ કરી શકાય તો સરકાર કેળવણીનો કબ્બો લે છતાં તેનો કંઈ અર્થ ન થયો. ચાલુ વિધાર્થીઓનો કબ્બો તેને ન મળે ને તેઓ તો રવાન થઈ જ રહે. સરકારી અમલદારને નવી નિશાળ કાઢવી હોય તો કાંટો. જો કાંટો તો તેને કોઈ શહેરી તો નહિ જ રોકે. પણ તે નિશાળમાં જનાર છોકરાં સરકારને ક્યાંથી મળે? આપણી માન્યતા તો એવી રહેલી છે કે નિશાળમાં જવા છૂનનાર બધાં બાળકો મ્યુનિસિપાલિટીની ગાળામાં આવે જ છે. વળી આ નવા ખાતાના પૈસા પણ લેવામાં સરકારને અડચણ

આવવાની. યુનિસિપાલિટી પોતાની ઈચ્છાએ તો પૈસા ન જ આપે. એટલે દરેક વેળા ટાંચ મુઠી પૈસા લેવા જોઈએ. એટલે તેમાં પણ સરકારને હારવું રહ્યું.

બીજો રસ્તો એ છે કે સરકારને પોતાનો અમલદાર મુકવો હોય તો મુકે, પણ નિશાળોમાં યુનિસિપાલિટી બધામણ આપી શકે છે કે તે અમલદારને મહેતાજીઓએ દાદ ન આપવી ને તેને જે પમલાં બરવાં હોય તે બરવા દેવાં. આમ અને તોપણ સરકાર થાકે.

ત્રીજો રસ્તો એ છે કે સરકાર કદાચ ચાલુ જ્ઞાણનો કબજો લેવામાં ફળીયુત થાય તો મતદારોની વચ્ચે કામ કરવું. એટલે લોકોને એવી તાલીમ આપવી કે જેથી કોઈ પણ હોકરાં સરકારની નિશાળમાં ન જાય ને નવી નિશાળો કાઢી તેમાં તેઓને મોકલવાં.

આ ત્રણે રસ્તા સાથે નહિ ચાલે, પણ ત્રણમાંથી એક લઈ તેની ઉપર ખૂબ ધ્યાન દેવું જોઈએ. પ્રતિનિધિઓની ફરજ છે કે મતદારોમાં ખૂબ ફેળવણી ફેલાવવી કે જેથી દરેક થોડા કામને સાર તેઓ તૈયાર રહે.

§ આવતી મહાસમિતિ

અખિલ ભારતવર્ષીય રાષ્ટ્રીય મહાસમિતિની આવતી તા. ૨૪નીએ મળનારી બેઠકનું મહત્ત્વ નિરાળું જ છે. આ બેઠકના નિર્ણય ઉપર ભવિષ્યના આખા કાર્યક્રમનો આધાર રહેશે, અને ઉમેદ છે કે મહાસમિતિનો એકેએક સભ્ય આ બેઠકમાં ખુલ્લું હાજર રહેવા પ્રયત્ન કરશે. દરેક સભ્ય કશા પણ સંકોચ વગર પોતાનો સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપશે એવી આશા છે. અને અભિપ્રાય આપવો એટલે તે મુજબ અમલ કરવો. આપણા પ્રજાકીય પ્રતિહાસની આ ઘડીએ નિર્જીવ યન્ત્ર જેવી યદુમતી કશી કિંમતની નથી. જે આપણે કોઈ ચોક્કસ કાર્યક્રમની તરફેણમાં મત આપીએ તો તેમાં આપણને શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ અને પ્રાણ જતાં પણ તેનો અમલ કરવાની આપણી તૈયારી હોવી જોઈએ.

આપણે જેલોના દરવાજાઓને આપણી બીડથી પહોળા કરવા જોઈએ અને ચરણ માથામાં જઈ બેસે તેટલા ઉદ્ધાસપૂર્વક જેલોમાં દાખલ થવું જોઈએ. સ્વતંત્રતાનાં સંવનન ધારાસભાઓમાં, અદાલતોમાં કે જ્ઞાનાકોશોમાં વર્ગોમાં નહિ પણ

અમદાવાદની
મહાસમિતિ

સ્વતંત્રતાની
આશંકા

કેદખાનાની દીવાલોમાં અને કોઇ કોઇ વાર તો શંસીને લાકડે ચડીને જ કરવાનાં હોય છે. સ્વતંત્રતા એ આ દુનિયામાં સૌથી વધારેમાં વધારે ચંચળ નખરાળી નાર છે. એ દુનિયાની સૌથી મોટી મોહિની છે. એને પ્રસન્ન કરવી એ કપરામાં કપડું કામ છે. એ કેદની કોટડીઓમાં અને આંખે અધારાં આવે એટલી ઉંચાઇએ પોતાનાં મન્દિર બાંધે છે અને આપણને જેલની દીવાલો ચડતાં અગર તો હિમાલય જેટલી ઉંચાઇએ આવેલાં એ મન્દિરે પહોંચવાની આશાએ અગણિત કંકરકાંટાઓથી બરેલાં ખીણ ટેકરાઓ વચ્ચે થકને લોહીલોહાણ પગે રસ્તો કાપતા જેલને ખડખડ હસે છે.

શ્રદ્ધાની
કસોટી

તેથી મહાસમિતિની બેઠકને સારૂ આવનારા સભ્યોએ પોતાની જે કંઈ ધારણા હોય તે ચોક્કસ કરીને જ આવવું જોઈયે. જે જેલો અને કેદખાનાં માગી લેવામાં આપણને શ્રદ્ધા ન હોય તો છેડચોક આપણે એ વાતનો એકરાર કરીયે અને બીજા ધલાજ સૂચવીયે. હું તો જે છેક અત્યારે પણ અગર તો કોઈ પણ વખતે કેદખાનાના માર્ગમાં શ્રદ્ધા વાળો ન હોઈ' તો હું એકલો એક જ હોઈ' તો પણ તેની તરફેણમાં મારો મત આપવાની ના જ પાડું. તે જ પ્રમાણે જે હું તેમાં માનતો હોઈ' તો તેટલી જ દૃઢતાપૂર્વક તેની તરફેણમાં મારો મત આપું અને મને ટેકા આપનાર એક પણ ન નીકળે તેનું દુઃખ માનું નહિ.

જે કોટડીની સ્થિતિ વચ્ચે થકને અત્યારે આપણે પસાર થઇ રહ્યા છીયે તેને પહોંચી વળવાને દુરસંદે અમલ કરવાનો કોઈ કાર્યક્રમ ચાલી શકે એમ નથી. આપણે જેઓ જેલની બહાર છીયે તેઓ જેઓ એ જીવનદાયી દીવાલોની અંદર ગયેલા છે તેમના ટ્રસ્ટી બન્યા છીયે. અને આજે આપણા સિદ્ધાન્તોનો મક્કમપણે અમલ કરી એ દીવાલોની અંદર પહોંચી જઈને અને આપણો બોલો આપણી પાછળનાંઓની ઉપર નાખતા જમને જ આપણે એમના એ વિશ્વાસને શોભાવી શકીશું.

મારી નોંધ

૬ પ્રશ્ન 'વિના શું કરીશું' ?

પ્રશ્નની
ગેરહાજરી

આપણા પ્રશ્ન પકડાયા તેથી આપણે હડબડવું ન જોઈયે. આપણી અદાસલામાં તેમનો આત્મા બિરાજતો હશે. હિન્દુસ્તાનને એમનો સંદેશો શું છે તે તો આપણે બહુથી જાણીએ. તેઓ પોતે તે સંદેશોની સજ્જ મૂર્તિ થયા છે.

મહાસભામાં આવેલ મળીયે ત્યાં સુધીમાં આપણામાંના જે કોઈ જેલ બંદાર રહ્યા હોય તેમણે કોઈ એકા પ્રસુખનું કામ ચલાવવાને સાર જુદી કાઢવો રહ્યો. ખરેખર આથી વધારે શુભ અને મંગળ આશરો હોયજી આજ સુધી કોઈ મહાસભાની બેઠક નથી મળી. જે અસંભવિત મનાયું હતું તે સરકારના આ શુભ હમનસવને પરિણામે કલમન સંભવિત જણાવા લાગ્યું છે. આપણામાંના ઘણાખરા અંગ્રેજો જેલમાં હોય એ જ સંભવ છે.

અને આ બધી ખટપટ સુધી જો સરકાર એકેએક અસહકારીને ક'તો તેના અસહકારને સાર માફી માગવાને સાડ, નહિ તો ૨૬મી ડિસેમ્બર પહેલાં નજરમાં નજરની પેલીસ યોજી પર જઈને પગલાવને સાર હાજર થવાનો એક જ એકસામટો હુકમ કાઢે તો તો વળી હું સંપૂર્ણ સ્વરાજ મળ્યું સમજું. એ શરતે તો હું શ્રી વલ્લભભાઈ અને તેમની બહાદુર ટોળીજી આજે મહિનાઓથી રાતના દિવસ કરીને મહાસભાના પ્રતિનિધિઓ તેમજ પ્રેક્ષકોને ગુજાવના પાટનગરને છાજે તેવો આવકાર આપવાને ચાહે તેવકી જંગી તૈયારીઓ બંધે કરી હોય તોપણ મહાસભાની બેઠકને રાજ થઈને જતી રહે મારે વિશ્વાસે તો સરકારનો એવો કોઈ પણ હુકમ હિન્દુસ્તાનને માટે સંપૂર્ણ સ્વરાજ છે. એ રીતે એકેએક અસહકારની બંધારી પ્રકત થવામાં સરકારને પણ સુખ છે અને અસહકારીઓને સારે પણ એ ઘણા દિવસની જૂન ભાગનારે ભાવનું બોખન છે અસહકારીઓનાં સુખવંધ્ય જ 'સ્વરાજ' થા જેલ' એ છે.

પણ આવી નાતાજના નવા વરસની બેટ તરીકે આવી ભારે બહિશ આપવા સરકાર ન જ તૈયાર થાય તો તે જે કંઈ નાનીમોટી મહેરબાન આથી અસહકારીઓને નવાજે તેટલી પણ અસહકારીઓએ આમાર સહિત સ્વીકારવી ઘટે. જેલવા થોડા જ દિવસમાં જેમણે સરકારની જેલ મેળવી પહેલી પાટલી શોભાવી છે તેના મોઢામાં મોઢાઓની યાદી આજના અંકમાં બીજે આપું છું." આ યાદી સંપૂર્ણ નથી એ કહેવાનાં તો જરૂર નથી જ.

*જેલ ગયા

લાહોર: લાલા લજપતરાય; કે. સન્તાનમ; ડૉ. ગોપીચંદ; મલિક લાલખાન; એસ. ઈ. રટ્ટાક્સ; ડૉ. સયપાલ; ડૉ. ગુરજણાય.

અજમેર:—મોવાના મૈનુદીન; મોહીકીદીન; મિરજા અબ્દુલકાદર બેગ; સૈયદ અબ્બાસખતી; મોલવી નૂરહીન; મોલવી અબ્દુલ્લા. હાફિઝ સુલ્તાન હસન; મોલવી અબ્દુલકાદર બોધારી;

અલાહાબાદ:—પંડિત મોતીલાલ નેહરુ; પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ; પંડિત શામલાલ નેહરુ; પંડિત મોહનલાલ નેહરુ, શ્રી. રામેન્દ્રનાથ બસુ; શ્રી પરસોત્તમદાસ ટંડન; શ્રી. નર્મોન્ જોસફ; પં. ગૌરીશંકર મિશ્ર, કે. કે. માયર; પંડિત કપિલદેવ માલવીયા; મોહાના શરાર; રોરખાની.

૬ મહાસભાના પ્રતિનિધિઓ

મહાસભાના
પ્રતિનિધિ:

દેશભર ચાહે તેણું ધ્વનિ ચાલી રહ્યું હશે તોપણ આવતી મહાસભાને સાર તો પ્રાપ્તો પ્રાપ્તમાંથી પહેલરી સખ્યામાં નવા બંધારણ સુબળ સુરક્ષાને પ્રતિનાધિકારી આવશે એવી ઉમેદ હું રાખી રહ્યો છું. એ રીતે સુરક્ષાને આવેલા પ્રતિનાધિકારી મહાસભાને ચોખટ નોંધાયેલા સભ્યોના પ્રતિનિધિઓ હશે. જ્યાં કોઈ સુરક્ષા પ્રતિનિધિ પસંદ થયાં પેલાસુરક્ષી થતી જોઈએ અને તેવા પ્રતિનિધિની અવેજીમાં નવા પ્રતાનધિ સુરક્ષા દાવો જોઈએ. ચાહે તેમ થાય તોપણ આવતી મહાસભામાં પસાર થનારા કરાવો પહેલરી સખ્યામાં હાજર રહેલા પ્રતિનિધિઓને હું જ પસાર થવા જોઈએ.

મહાસભાના પ્રતિનિધિ વિષેનો મારો આદર્શ તો એવો છે કે જેનું ખાતરી તેમજ જાહેર ચાલિય સંસ્કૃતિ નિષ્કલંક હોયું જોઈએ. તેને મહાસભાના કાર્યક્રમની દૃષ્ટિએ પોતાના જીવનમાં કેટકેટલા કામ થયું છે અને શી રીતે છે એની વિગતો પસાર કરી માહિતી હોવી જોઈએ તેને ખાતરી શીખવામાં સુરક્ષી ન જણાય એટલું ધાંતતા અને રેડીયો ચલાવતાં આવડતું હોયું જોઈએ. પોષાદમાં ને હમેશાં હાથકંતામથુની ખરીદીને જ કપડાંવાડ કરનારો હોવો જોઈએ. રાષ્ટ્રીય ધ્યેયન પૂર્ણને સાર તેમજ હિન્દુ સુસત્રમ ન પાડેલી પ્રવૃત્તિ ચલુદી એકતાને સાર આહિના એ જ એક માત્ર ઉપાય છે એવી એની દૃઢ બુદ્ધિ હોવી જોઈએ. ગળી અસહકારના કાર્યક્રમમાંનાં જોડલાં અંગ તેની પોતાની બાબતમાં લાગુ પડતાં કાંઈ તેટલાં તેને હાથે પળાતાં હોવા જોઈએ જે જવાની તેની તૈયારી હોવી જોઈએ અને પોતાનો બંધો નહિ તો મોટા કામનો વખત તે દેશકાર્યમાં ગળતો હોવો જોઈએ. નિવાય જો પોતે હિન્દુ હોય તો 'અસ્પૃશ્યતા'ના મેલને તેણે પોતાના વર્તનમાંથી ઘોઈ નાખ્યો હોવો જોઈએ; એટલું જ નહિ પણ આ વરસ દરમિયાન પોતાના જીવનના અન્યજોની તેણે કંઈ ને કંઈ સેવા દેલી હોવી જોઈએ.

લખનૌ:—મોલાના સલામતુલ્લાહ; ચોધરી ખલિફુલમાન; મેહનવાલ સફસેતા; શેખ મહમદ રીહતઅલી; ડૉ. લફ્તમોહમ્મદ; ડૉ. શિવનારાયણ સફસેતા; હકીમ અબદુલવલી; પંડિત બાલમુકુન્દ બાબપેથી; લાલબહાદુર રિયાઝી; હરહરજીનાથ ત્રિશ.

ખંજાણ:—શ્રી. ચિત્તરંગન દાસ; શ્રી. જિતેન્દ્રલાલ જિનરજ; મોલાના અબુલ હવામ આઝાદ; અકામખાન; શ્રી. હરીલાલ ગાંધી; સમરજી; મોલાના અબદુલ મુસાવીર, પદમરાજ જૈન.

દિલ્હી:—લાલા રાંકરલાલ; આસફઅલી.

આગ્રા:—શ્રી. ડી. આર. ફૂલન; એન. સી. બારડોલાઈ; આર. કે. ચોધરી, વિન્ડુરામ મેહરી, મોહીબુદ્દીન; કલાધર જાલીલા.

મકાસ:—વેંકટમુખ્યયા, લક્ષ્મીનરસિંહય.

નીચ કદાચ પ્રબળી સેવાને ખાતર આવા ચુસ્ત, સચ્ચા, નિર્ભય અને ચેતાને બધો સમય દેશને આપનારા છ હજાર સેવાની આરા રાખવી એ શું વધુપડતું છે ? હું તો આવતી મહાસભામાં સુસક્ષમ અને શીખ પ્રતિનિધિઓ પણ પૂરતી સંખ્યામાં આવશે એવી આરા રાખું છું અને એ આરા પણ રાખી રહ્યો છું કે એકેએક પ્રાંત ચેતેચેતાને ત્યાંથી જી પ્રતિનિધિઓને પણ સારી સંખ્યામાં મોકલ્યા વગર રહેશે નહિ.

૬ નિરંશા નહિ

લાલાજીનાં પાછળ પાંચબાં અને આગામનાં જ્યાં શ્રી. કુકન બરદોલાઈ વગેરે આગેવાનોને જલ મળી ત્યાં અથવા તો અજમેરમાં જતાં ખિલાફત અને મહાસભા બંને સમિતિઓના પ્રમુખ મોહીયુદ્દીન પકડાયા છે. યાં હવે કેમ થશે—એવો સવાલ મને ધણીએ પૂછ્યો છે. જ્યાં આગેવાનોના કારાગરવાસથી પ્રબળું કાર્ય આગળ જ વધવાનું. આ આગેવાનોની જેલના જવાબમાં હું તો તે તે પ્રાંતોમાં પ્રબળી પાસેથી વધુ સંચમની, જવાબદારીના વધુ ખ્યાલની જ આગા રાખી રહ્યો છું. જા પ્રાંતોમાં આજ લગી થયું હોય તેથી વધારે જોરભેર સ્વદેશીનું કાર્ય થાય, વધુ પ્રમાણમાં ખાદી નીકળવા માંડે. વિદ્યાર્થીઓમાં તેમજ વસીલવામાં વધુ જાગૃતિ આવે. જે આગળે સ્વરાજને કાવડ હોઈયે તો તે આગેવાનોના શૂન્યતાને એ પ્રાંત આપાની પ્રબળમાં એમર ફેલાઈ જાય. સરકારની સખ્તી અને દમાલુની કાયેમતે જ પ્રબળ સામી ચડતી જવી જોઈએ, પાછળથી નહિ. ક રજુ થોડા સમય પૂરતી પણ જલ સરકારા સહી આગળ દયર થઈ જાય છે એમ જોશે તો પશુખળ કપર ખડી થયેલી સરકાર એનો તરલા પરનો લાજ લેવા પણ કદાપિ ચૂકશે નહિ, પછી પાછળથી ભલે લે કે ફરી માથું કચકે. પશુખળના જેર પર ચલતી સરકારો ચાલતાં ધડી પડતું જ જોનારી હોય છે અને દનનનીતિ ઉપર જ તે ફાલે છે. એ દમનનીતિ જ્યારે અરૂળ નીવડે છે અને જે હંતુસર અખત્યર ક વામાં આવેલી હોય છે તે હેતુ જ્યારે તેમાંથી બર આવતો અટકે છે ત્યારે આવી સરકારે રવાનાવિક બરાજનું શરખ થાય છે. જે આપણા આગેવાનો પકડાતાં આપણે તેમના જુસ્સો આપણામાં ઉતરેલો ન બતાવી આપીએ તો આપણે આપણા આગેવાનોના નામને લજવીએ.

જુલમનો
જવાબ

૭ શીખ ખલિફાન

ખીજ બાહુએ શીખ બાહુઓ સ્વતંત્રતાને ચેતાની અને તે સાથે હિન્દુસ્તાનની શુંય ઉકેલી રહ્યા છે. તેમના તારામાં સારા માણસો શીખ ધમને ખાતર અજો એક પછી એક ચેતાનાં ખલિફાન આવી રહ્યા છે. સાચા સિપાહીઓને છાન્ને તેમ કશી હોડા કર્યા વગર અગર તો કશી માનફાડ થવા દીધા વગર તેઓ જલો ચોધી રહ્યા છે. જે આવી જ હિંમતથી તેઓ આમને આમ આગળ ધપે જશે તો તેઓ ચેતાને ધાર્મિક પ્રશ્ન તો ઉકેલશે જ પણ હિન્દુસ્તાનનો પ્રશ્ન ઉકેલવામાં તે મોટા મહદ કરશે એ વિશે મને લગીર શંકા નથી. આખું હિન્દુસ્તાન શીખોની ધર્મજાગૃતિને આતુરતાપૂર્વક નિહાળી રહ્યું છે.

શીખ
ખલિફાન

માળાપોને

વિદ્યાર્થીઓનાં
માળાપોને

જે માળાપો પોતાનાં છોકરાંને શાળાઓમાં કે આશ્રમોમાં મોકલે છે તેઓએ કેટલીક ફરજ બજાવવાની હોય છે. તે ન બળવે તો છોકરાંઓને, તે તે સંસ્થાઓને અને માળાપોને પોતાને ટુકસાત થાય છે. જે સંસ્થામાં છોકરાંને મોકલવાં તેના નિયમો બહુ સેવા જોઈએ. છોકરાંની ટેવો અને ઢાંજતો બાળુથી જોઈએ અને કરેલા નિશ્ચયનું પાલન કરવું જોઈએ. છોકરાંનો આશ્રમમાં રહેવાનો કાળ હોય ત્યારે તેમને પોતાના સ્વાથને અંગે ન ઉઠાડાય, ચાકરાને સાર ન ઉઠાડાય; પણ વિવાહમાં જવા તો કેમ જ ઉઠાડાય? એવા પ્રસંગોમાં છોકરાંઓને બેલાવાય કેમ? જેમ માળાપો પોતાનાં બધા બચ્ચદારકાર્યોમાં છોકરાંઓને નથી રાજતા તેમ વિવાહ ઇત્યાદિ કાર્યોમાં પણ તેમને ન રાજે બાળકોનો શિક્ષણકાળ એવો હોય છે કે તે દરમિયાન છોકરાંઓનું ધ્યાન તેમાંથી બીજા કોઈ વિષય ઉપર ખેંચવું ન જોઈએ વળી શિક્ષણકાળમાં બાળકો બ્રહ્મચારી રહેવાં જોઈએ જ તેઓને વિવાહ વગેરે જોવાની વ્યવસ્થામાં નાખવામાં આવે તો વિધન આવવાનો સંભવ છે તેથી બાળકોને તેવાં કાર્યોમાંથી ઈરાદાપૂર્વક અલગ રાખવાની આવશ્યકતા છે. વળી વિવાહ એ જ આ સમયે વિપરીત રાત લાગે છે. ત્યાં જે બાળક પોને તેનાથી દૂર રહેવા માગે તેને પણ તેમાં લક્ષ્યાવર્તે એ તો તેની ઉપર અત્યાચાર જ કરવા જેવું છે. આ કાળમાં જ્યારે મન નબળાં પડી ગયાં છે. લાલચોની સામે મેવાની શક્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ છે, તેમાં કોઈએ નિયમ પાળવાનો ઇરાદો કર્યો, કંઈક પણ ત્યાગ કરવા ઇચ્છ્યું, તો તે વૃત્તિને પોષવાની જરૂર છે તેમ કરવાને બદલે જો નિયમોને આપણે જ તોડાવ્યા કરીએ તો આપણે નબળાઈને પોષીએ. જે વિવાહપ્રસંગને વધે કહ્યું છે એ અનેક દાખલોઓમાં લાગુ પડે છે વિચારપૂર્વક પોતાનાં બાળકોને ઉછેરનાર માળાપ એવા અનેક પ્રસંગો શોધી શકશે કે જ્યારે બાળકોને તેઓએ આગળ વધારવાને બદલે પાછળ પાડ્યાં છે.

તા. ૧૮-૧૨-૧૯૨૧

ગુજરાત શું કરશે ?

ગુજરાતમાં
વ્યવસ્થાપત
ભંજ

ગંગાજના પાંચસેં થોડા ટેલા ફસ દિવસમાં પકડાયા છે. સંયુક્ત પ્રાન્તના બસેંથી ત્રણસેં પકડાયા હોવા જોઈએ. પંજાબમાં સોએક પકડાયા છે. જે તે ને જગ્યાઓમાં વધારે ન પકડાયા હોય તો તે કંઈ તે પ્રાન્તના અસહકારીઓનો દોષ નથી. જે કાગળો મારા ઉપર આવ્યા છે તે પરથી હું જોઈ છું કે જે ત્રણે પ્રાન્તોમાં સરકારને માગે છે એટલા થોડા મળે જાય છે. આટલા પકડાયા જો તે થોડા બહુાય તો

તે સરકારની સુસ્તીને આભારી છે. દરેક પ્રાંતમાં જેલને સાર સેંકડો યાત્રાળુઓ તૈયાર છે.

આવે સમયે ગુજરાત શાન્ત છે, યુગ્ય છે, ધીરજ ધારી બેઠું છે. મને આ શાન્તિ, ધીરજ અને માન અતિસય પ્રિય છે, કેમકે મને વિશ્વાસ છે કે સેંકડો ગુજરાતીઓ જેલ જવા તૈયાર જ બેઠા છે. ગુજરાતે જેલો ભરવામાં પહેલ કરવાની આશા રાખી હતી, પણ તે માન તો અત્યારે બંગાળ ખાટી રહ્યું છે. પણ આપણે ખરેખરા તૈયાર હોઈએ તો આમાં બંગાળની અદેખાઈ કરવાનું કારણ નથી. હું માની લઉં છું કે આપણો સમય આવશે ત્યારે આપણે બંગાળને ક્ષણવારમાં પહોંચી વળશું.

એ સમય નજીક આવતો જાય છે.

બારડોલી તૈયાર ન થાય, આણંદ તૈયાર ન થાય તો આપણે સામુદાયિક ભંગ નહિ કરી શકીએ. પણ વ્યક્તિગત ભંગ કરવામાં તો આપણને પ્રતિબંધ છે જ નહિ. સામુદાયિક ભંગથી તો આપણે ધાયુ પરિણામ તુરત લાવી શકીએ; વ્યક્તિગત ભંગથી જરા દીલ થાય. મારી ઉમેદ તો એવી છે કે બારડોલી તો તૈયાર થશે જ અને તેથી આપણે સામુદાયિક તેમજ જરૂર પડે વ્યક્તિગત એમ બંને ભંગ કરવા તૈયાર થઈ જઈશું.

બારડોલી, આણંદ, નડિયાદ બંને સામુદાયિક ભંગને સાર તૈયારી કરે. ખીજા બધા ભાગોમાં વ્યક્તિઓએ તૈયાર થઈ રહેવું જોઈએ. દરેક ગામમાં જેટલા માણસો તૈયાર હોય તેમણે પોતાની ગ્રામ્ય સમિતિમાં નામ નોંધાવી દેવાં જોઈએ. જે ગ્રામ્ય સમિતિ ન હોય અથવા કોઈ નામ નોંધવા તૈયાર ન હોય તો તાલુકા સમિતિમાં નોંધાવી દેવાં. ગ્રામ્ય સમિતિએ તાલુકા સમિતિમાં નોંધાવવાં. એ નામો બધાં હેવટે ગુજરાત પ્રાન્તિક સમિતિમાં નોંધાઈ જવાં જોઈએ.

જેની શ્રદ્ધા શાન્તિથી જ સ્વરાજ મળી શકે એવી ન હોય, જે હિન્દુ હોય તો અસ્પૃશ્યતાનો ત્યાગ કરવા તૈયાર ન હોય, જે સાઈ કાંતી ન જાણતો હોય, જેણે પરદેશી કાપડનો સર્વથા ત્યાગ ન કર્યો હોય, જે હાથે કાંતેલ અને હાથે વણેલ ખાદીનો જ ઉપયોગ ન કરતો હોય, જે હિન્દુ મુસલમાન શીખ પારસી ખ્રિસ્તી મહુદીની વચ્ચે મિત્રતાની આવશ્યકતા ન માનતો હોય, તેણે જેલ જવાનો વિચાર જ ન કરવો અને તેથી તેણે સ્વયંસેવકોમાં પોતાનું નામ નોંધાવવાનો વિચાર અવશ્ય છોડી દેવો.

સ્વયંસેવકની
સરતો

જેઓએ આત્મશુદ્ધિ નથી કરી, જેઓએ શરામ ઇત્યાદિ નથી છોડ્યાં તેઓ આ ધાર્મિક યુદ્ધમાં નહિ જોડાય તો તેથી તેઓ દેશસેવા કરશે, કેમકે તેઓ પોતાની મર્યાદા સમજ્યા ગણાશે.

જેઓ સ્વયંસેવક થાય તેમણે પોતાના બાળપણથી જ અદ્યતન પોતાની મેજે કરી લેવો. સમિતિ પાસેથી બરણપોષણ મેળવવાનો વિચાર ન રાખવો. જેઓ દેશ-સેવા કરવા ધારે તેમને એવો એક પશુ મિત્ર ન મળે, કે જે તેમની હાજરતા આવે સમયે પૂરી પાડે, તેવા દેશસેવા કરવા યોગ્ય ન હોય શકે એમ મારી માન્યતા છે. એવા માણસનું ખર્ચ વધારે હોય નહિ ને હોય તેટલું કાઢીને ભારે ન જ પડે.

જે મેં પુરુષોને મારે લખ્યું છે તે સ્ત્રીઓને પણ લાગુ પડે છે. જોકે સ્ત્રીઓને એકાએક જોલમાં જવા કાઢવાની જરૂર નથી, તોપણ તેઓમાંથી જેમણે સ્વદેશપ્રીતિનું પાન કર્યું છે તે તો તૈયાર થઈ જ રહે.

કાઠીયાવાડથી એક મિત્ર પૂછે છે કે દેશી રાજ્યોમાં રહીને શું કરવું ? દેશી રાજ્યોમાં રહીને સ્વયંસેવક બની ન કરવી. પણ જેમના જોલમાં જવા વિચાર હોય તે પોતે પોતાનું નામ પ્રાન્તિક સમિતિ પાસે નોંધાવી શકે છે; ને જેઓ નામ નોંધાવવા તૈયાર ન હોય તે પણ સ્વયંસેવકના જે ગુણોનું હું વર્ણન કરી ગયો છું તે તો દેખવે જ.

આમ આપણે તૈયારીઓ કરી હજારોની સંખ્યામાં જોલ જવા તૈયાર થઈએ તો જ આપણું ધીરજ, શાન્તિ ને મોન શોભી નીકળે ને ખરી બહાદુરીમાં ખરે. જે આપણે સમય આવે એટલું જોર ન બતાવી શકીએ, એટલો આપભોગ ન આપી શકીએ તો આપણે નામદાર ને નમાલામાં ખપીએ. પણ મારા મનમાં ગુજરાતની હિંમત વિશે શંકા નથી.

કુદબંધી
સ્વચ્છતા

હું એટલું જ માત્ર ઇચ્છું છું કે એ હિંમતની સાથે જ્ઞાન પણ આવે. જે જ્ઞાનની જરૂર છે તે જ્ઞાન સ્વદેશીની આવશ્યકતા વિશે અને અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવા વિશે. દરેક પુરુષે એ જ્ઞાન પોતાના કુટુંબને ને પરણેલાએ પોતાની સ્ત્રીને આપવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સ્ત્રીઓમાં હજુ જોઈએ તેટલો ખાદીનો પ્રેમ જાગ્યો નથી, રંગભેરંગી ને ભડકામણી ભાતો વાળાં પદ્ધતી કપડાંનો મોહ ગયો નથી. તેઓએ હજુ અસ્પૃશ્યતાના પાપનો ત્યાગ કર્યો નથી. તેમને ધીરજથી ને પ્રેમથી સમજાવવાનું બાકી રહ્યું છે. આ કાર્ય સૌ પોતપોતાના કુટુંબમાં સહેલાઈથી કરી શકે છે. હમેશાં

તેમાં સફળતા ન મળે એ સમજી શકાય તેમ છે, પણ આપણો પ્રયાસ કુટુંબી જ શરૂ થવો જોઈએ જેમ નવા ભોગોમાં આપણે કુટુંબને પહેલું ભેળવીએ તેમ જ નવા ત્યાગોમાં કે નવા સુધારામાં પણ તેને પ્રથમ ભાગીદાર બનાવવું જોઈએ.

આ માસમાં ગુજરાત મહાસભાના સ્વાગતમાં ગુંથાયેલું રહી શકે છે, પણ જાનેવારીમાં ગુજરાતે પરિક્ષાન સાર તૈયાર થયે જ છટકા છે. તેથી કું આજથી ગુજરાતીઓને નાવધાન કરવા ઇચ્છું છું. પ્રાન્તિક સમિતિનું નવા ખિસ્સા વર્ષનું પહેલું કામ ગુજરાતીઓને આપભોગ સાર તૈયાર કરવાનું હશે.

સભ્યતા

વિનય અને
સભ્યતા

સભ્યતા, વિનય, નમ્રતા—આ ગુણોની ઉપર એટલો બધો ઓછો ભાર મુકાય છે કે કેમ જાણું તેની આપણા ચારિત્ર્ય ઉપર કંઈ અસર જ ન પડતી હોય. કોઈ માણસ સ્થૂત બદ્ધચેત્તો પામે તો એ યાજુરાત બતાવે સહુને વગાવે તે ધમકાવે, અને આપણે તેની અત્યંતતાને દૂરથી ગાયત્રી પાઠની જેમ સાંખી લઈએ છીએ. તેમજ જો કેમ માણસ સાચાભોલો હોય તો તેને આપભોલો થવાના ઇન્કારો આપણે આપીએ છીએ; અને જો ખાંદી પહેરતો થયો તે ખાંદી ન પહેરનારની ઉપર કટકની માજક ચડી આપી શકે. તે જ રીતે જે સવિનય ભંગ આદરે તે તેને પોતાની વર્તણૂકનાં અવિનય બાપરવાની રજા મળ્યા જેવું કરીને ભેસે છે. આ અસભ્યસંતાના નાચકો નયાં બદ્ધચેત્તો, નથી સત્યવાદી, નથી ખાંદીવાદી કે નથી સવિનય ભંગી. આ ચારે જણ પોતપોતાની પ્રતિસાધી એટલા બધા વેગળા છે, જેટલી ઉત્તર દિશા દક્ષિણથી. જ્યાં વિનય નથી ત્યાં વિવેક નથી અને જ્યાં વિવેક નથી ત્યાં કંઈ જ નથી, એમ કહી શકાય. વિજ્ઞાનિત્રની તપશ્ચર્યા જ્યાં સ્ત્રી તે વિનય ન શીખ્યો ત્યાં સુધી અધૂરો ગણાઈ.

વિનય તે નમ્રતા શાન્તિની નિશાની છે. અવિનય ને ઉદ્ધતાનું અશાન્તિસૂચક છે. એટલે અસહકારીથી અવિનયી તો થવાય જ નહિ. છતાં અસહકારીની ઉપર મોટામાં મોટો અરોપ અવિનયનો ને ઉદ્ધતાઈનો મુકવામાં આવે જ, અને તેમાં વળુદ થઈ છે. અસહકારી થયા એટલે આપણે કંઈક મહાભારત કાવ્ય છું હોય એમ આપણે માનીએ છીએ, કેમ જાણે જેણે પોતાનું કરજ પતાવ્યું હોય તેને માન-પત્ર લેવાનો હક પ્રાપ્ત થયો હોય !

આવા અગ્નિયથી આપણી હાલમાં જીત મળતાં આપણને દીલ થાય છે, કેમકે જેમ વિનય રાખે અને દેખે તેમ જ અપિનય શરૂતા વધારે છે. જો અસહકારી સહકારી તરફ વિનયવાન રહ્યા હોત, તેઓને ગાળો ન દીધી હોત ને તેઓના પ્રત્યે આદર વગેરે રાખ્યાં હોત તો અત્યારે જે ખટાશ બે પક્ષ વચ્ચે થઈ ગઈ છે તે ન થાત; તો મુંઝવણમાં જે માઠું પરિણામ આવ્યું તે ન આવત. જે વિદ્યાર્થીએ સરકારી નિશાળ છોડી છે તે ન છોડનારને પાંચે નહિ, તેને ગાળો ન દે, પણ તેને પોતાના પ્રેમથી જીતે. પોતે તેની જેવી સેવા પૂર્વે કરતો હતો તેવી જ હજીયે કરે જાય. જે વકીલે વકીલાત છોડી છે તે ન છોડનારની સામે મોઢું ન મરડે, પણ તેની જોડે પ્રથમના જેવી જ મીઠાશ રાખે. જેણે સરકારની નોકરી છોડી છે તે ન છોડનારને ગાળો ન દે.

આમ જો આપણે આપણું કામ લઈ ચક્યા હોત તો સંભવ છે કે આજે તો આપણે આપણું કામ ઉકેલીને પણ બેસી ગયા હોત ને દેશ ચડ્યા છે તેના કરતાં ધણો આગળ વધ્યા હોત. વિનીત પક્ષ આપણાથી અત્રગ રહી જ ન ચકત.

ખાદી પ્રચાર-
માં વિનય

વિનય વાપરવો એટલે ખોટી ખુશામત કરવી એવો અર્થ કોઈ નહિ કરે, એવી ઉમેદ રાખું છું. વિનય વાપરવો એટલે આપણે આપણા ધર્મ છૂપાવવો એમ પણ નથી. વિનય વાપરવો એટલે આપણા પોતાના ધર્મ પર ચુસ્ત રહેતા છતાં બીજાના પ્રત્યે આદરભાવ રાખવો. હું તિલક કહું એટલે તિલક ન કરનારની મરકરી ન કરું. હું પૂર્વ ભણી ઉભી પ્રાર્થના કહું એટલે પશ્ચિમ ભણી નિમાળ પઢનાર મુસલમાન બાઈનો તિરસ્કાર ન કરું. મને સંસ્કૃત ઉચ્ચાર આવડે તેથી અરબી ઉચ્ચારને વખોડી ન કાઢું. ખાદીવાદી પોતાની ખાદીની ટોપી પહેરતો હતો માલા હોટ પહેરનારની પ્રત્યે સહનશીલતા ને પ્રેમ બતાવી શકે છે. ખાદીથી લદાયેલો માણસ જો પરદેશી કપડાં પહેરનારને ગાળ બાંધ્યા મંડી જાય તો તે પરદેશી કપડાંનો મોટો પ્રચાર કરનારો નાવડવાનો. મુંઝવણ ઉપદ્રવથી ખાદીનો પ્રચાર વધ્યો નથી. કેટલાકને તો અત્યારે ખાદીમાંથી બદખો છૂટતી જણાય છે.

જો આપણે ખાદીવાદીઓ આખા હિન્દુસ્તાનને ખાદી પહેરતું કરી મુકવા ઇચ્છતા હોઈએ તો આપણે ધીરજથી પરદેશી કપડાં વાપરનારને સમજાવવા જોઈએ. પરદેશી કપડાંને ગમે તેટલાં વખોડીએ, પણ તે પહેરનારની સાથે તો મહેબતથી જ વરતીએ. મરકી ભુંડી છે, પણ મરકીથી પીડાતાનો ત્યાગ કરીએ તો આપણને પણ મરકાનો ચેપ લાગવાનો સંભવ છે. આપણે રોગનો નાશ ઇચ્છીએ, રોગીનો કદી

નાહ. પરદેશી કપડાં પહેરવાં એને આપણે રાગ માનીએ છીએ, તો તે રાગથી પીડા-
તાની આપણે સેવા કરીએ. પરદેશી કપડાં પહેરનાર આપણને કાં રાગી ન માને ?
બલે માને. તેમ જતાં જો આપણે એકબીજાની સેવા જ કર્યાં કરશું તો કોઇને કોઇ
દિવસે જેનું અજ્ઞાન હશે તે બહાર આવશે. એમ નહિ કરીએ તો ધર્મ અને અધર્મના
બેદ આપણને કદી નહિ જણાય.

જેમ સહકારી પ્રત્યે વિવેક વાપરવાની જરૂર છે તેમ જ આપણે જેલમાં
જનારે પણ વિનય જાળવવો પડશે. એક તરફથી જેલના નિયમોનું પાલન ને બીજી
તરફથી સ્વમાનનું એ બન્ને વસ્તુ સાથે જળવાવી મુશ્કેલ છે. જેલના કેટલાક ધારા
કુદરતથી જ હિંસુપત લગવાનારા હોય છે. જેલમાં આપણે કોઠડીમાં પૂરાયે જ
છૂટકો. એમ જે ધાગ બધા કેદીને લાગુ પડતા હોય તેને આપણે માન આપવું
જ નોંધ્યે. અને તે સાથે જ જ્યાં આપણને હલકા પાડવા ખાતર જ કંઈ કરવામાં
આવતું હોય ત્યાં દંડનાર્થક તેની સામે પણ થવું નોંધ્યે. એકવાર વિનયની કેળ-
વણી આપણે પામીએ તો કયે પ્રસંગે કેમ વરતવું એ આપણને એની મેળે માલમ
પડી જશે.

જેલમાં વિનય

જ્યાં હુંપદ છે ત્યાં અવિનય ને ઉદ્વેગ છે. જ્યાં હુંપદ નથી ત્યાં સભ્યતાની
સાથે જ સ્વમાન છે. હુંપદવાળો શરીરનું અભિમાન રાખે છે. સ્વમાન જાળવનાર
આત્માને ઝાળખી તેની જ ચિન્તા કરે છે, ને તે પાછળ શરીરને ગાળી નાખવાને
તૈયાર રહે છે. સ્વમાનના પૂખરી આ જગતમાં બધાની સાથે મિત્રભાવથી વર્તે છે,
કેમકે તેને પોતાના મન જેટલું જ સહુનું માન પ્રિય લાગે છે. તે બધામાં પોતાને
અને પોતામાં બધાને જુએ છે, બીજાની જોડે પોતાને મુકે છે. અહંકારી બધાથી
અંતરે રહે છે ને પોતાને બધાને ઉપરી માની જગતનો કાજ થવા જતાં જગતની
પાસેથી પોતાની હલકાઇનું માપ કઢાવી લે છે.

અસહકારી
અને વિનય

તેથી શાન્ત અસહકારીએ વિનયને નોખો ગુણ ગણી તેને પણ કેળવવો નોંધશે.
એમાં જ બ્રહ્મીના કે પ્રજાની સભ્યતાનું માપ આવી જાય છે. અસભ્યતા પશુતા છે
એમ નિશ્ચયપૂર્વક સમજી અસહકારી જેનો સમૂહો ત્યાગ કરે.

હિન્દુસ્તાનનું અર્થશાસ્ત્ર

સ્વદેશી સામે
દલીલો

એક મિત્રે મને હિન્દના કાપડના વેપાર પરની એક સરકારી પત્રિકા આપી છે. એ હિન્દી સરકારના હુકમથી મિ. એ. સી. કોવ્વેએ તૈયાર કરી છે. આ પત્રિકાની શરૂઆતમાં જ આવી ટીપ મુકેલી છે: 'હિન્દી સરકાર ખુલાસો કરવા ઇચ્છે છે કે આ પત્રિકામાં જે વિગતો રજૂ કરવામાં આવી છે અને જે અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવ્યા છે તે બધા લેખકના પોતાના જ સમજવા.' જે એમ જ હોય તો હિન્દી સરકારે આવી પત્રિકાઓના ખર્ચનો બોજો કર બરનાર પ્રબળ ઉપર નાહક શા સાર નોખ્યો છે? વળી આ પત્રિકા કંઈ પહેલપહેલી જણાતી નથી. એ તો માળાનો ૧૬મો મણકો છે. શું સરકાર આ આર્થિક સલાહની બંને બાજુ-ઓને સરખી જ પ્રસિદ્ધિ આપવાની ફિકર કરે છે?

જે પત્રિકાનું હું અવલોકન કરી રહ્યો છું તે હિન્દુસ્તાનની પ્રજાએ આજે ઉપાડેલી સ્વદેશીના પ્રતિજ્ઞા જવાબ રૂપે તૈયાર થયે છે. આયાતની અને દેશમાં બનતા હાથવજાટ મુકાં કાપડની સ્થિતિ કેવી છે એ બતાવતી એક સચિત્તર નોંધ ને સંખ્યાબંધ નકશા તેમાં આપેલા છે. પણ સ્વદેશીના પ્રતિજ્ઞા અભ્યાસ કરવામાં વાચકને તેમાંથી જરાયે મદદ થતી નથી. દેશમાં ચાલી રહેલી આવી સંગીન, દેશનું હાડ બાંધનારી અને સદકાર પ્રવર્તાવનારી પ્રગતિ પ્રત્યે સંવાનુચિત બતાવી તેનો અભ્યાસ કંવો કે તેને આગળ વધારી રહી, પણ સરકાર નો તેની તરફ આટલું ઝેર રાખી રહી છે ને તેને તોડી પાડવાના નિથ્યા પ્રયત્ન પાછળ પ્રગતના પૈસા બચાડી રહી છે. એ એક જ દલીલ પણ આ રાજ્યતંત્રી દરનયોગ પૂરવાર કરવાને સાર બસ છે.

લેખકની દલીલોનો સાર નીચે મુજબ છે:

૧. આ પ્રગતિ એ ફેબ્રુઆરી પાર ઉતરશે તો તે દેશના ઉદ્યોગોનું સરક્ષણ નહિ કરે, પરદેશી આયાતને માત્ર રોકશે.

૨. આનું પરિણામ એ જ થશે કે દેશી મૂડીવાળા તર થશે ને પ્રબળ પીડાશે.

૩. આયાત થતા માલની સામે હરિફાઈ તો છે જ નહિ, કારણુ જે ભવનું પરદેશી કાપડ આયાત થાય છે, તેવો માલ હિન્દમાં બનતો જ નથી.

૪. હવે આ કાપડ દેશવરથી આયાત થવું અટકાવવામાં આવે તો તેના બાવ ચડી ગયા વિના ન જ રહે અને તેની જોડાએડ પાછો નફો તો નહિ જ.

૫. આમ પરદેશી કાપડનો અહિંકાર, જોગવાઈ અને ઉઠાવના નિયમની વિરુદ્ધ હોવાથી તેમજ ખરીદનાર પ્રજાના વિરુદ્ધ હોવાથી તે આખરે નિર્ધન જ નીવડશે.

૬. હાથકંતામણીનો નાશ થયો તે સારૂ ગાંધી વિદ્વાપ કરે છે, પણ તે તો સ્વાભાવિક કારણથી. એટલે કે વખત બધે તેવાં યન્ત્રોની શોધખોળ થઈ તેથી થયો છે. એ નાશ આડે કાંઈથી હાથ દેવાય તેમ ન હવું.

૭. હિન્દી ખેડૂતની દુર્દશાનું કારણ તો તે પોતે જ છે. કપાસનું વાવેતર જે પહેલાં થયું સરસ થતું તે તેણે પોતાનાં આજસ અને બેપરવાઈને લીધે વેડફી માર્યું.

૮. એટલા માટે હિન્દુસ્તાનની સાચામાં સાચી સેવા ગાંધી એ કરી શકે કે તેમણે ખેડૂતોને કપાસની જાત સુધારવાને સમજાવવા.

૯. લેખક અત્યંત લખે છે: 'જે ગાંધી લોકોના ઘરમાં નિરુપયોગી રેડીયા હુસાડવાને બદલે તે વધારે પ્રમાણમાં રૂંતું વાવેતર થાય—ને તે ખાસ કરીને લાંબા તાર વાળા રૂંતું—એવી ચળવળ ઉગાડે તો તેની અસર આ જમાના ઉપર તો થશે જ, પણ ભવિષ્યમાં આવનારી પ્રજા પણ એ અસરથી તેમને વાઢ કરવી રહેશે.

આ પરથી વાંચનાર જોશે કે જેને હું હિન્દુસ્તાનના આર્થિક ઉદ્ધારને અર્થે અત્યંત જરૂરનું મણું છું તેને જ લેખક નર્યું ગાંડપણ ગણી કાઢે છે. એટલે આ બાબતમાં અમારો મેળ ખાતો એવું છે જ નહિ. અને પત્રિકાની સરચાતની નોંધ, જેનો ઉતારો મેં આપ્યો છે, તે સરકારે અમારથી છાપી રાખેલી હોવા છતાં લેખકે સરકારના ત્રિચાર દર્શાવે છે એ જ ખરી હકીકત છે. મેં સરકારને તેમજ સરકારી-એને આજ્ઞાના એણું આ પ્રશ્નમાં તો પ્રજાની સાથે જોડાવાનું આમન-ત્રણ આપ્યું છે જ. રાજ્યપ્રકરણના ક્ષેત્રમાં તેની અસરથી તેઓ ન ખમરાય, કારણકે તેવી અસર થાય એમ તેઓ પોતે માનતા જ નથી અને કદાચ તેમણે ન ધાર્યા છતાં રેડીયાના ફેલાવાની સાથે પ્રજાની રાજદારી સત્તા પણ વધી જાય તો તે માટે તેઓએ બળાપો ન જ કરવો ઘટે. ખાદી સામે આમ લડાઈ માંડવાને બદલે તેમણે તો ખાદીને લોકપ્રિય કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈતો હતો. હિન્દી ખેડૂતને ભોગે તેઓ પરદેશી કારખાનાંવાળાએને ખટાવવા માગે છે એવો જે બચકર શક તેમના ઉપર છે તે આમ કરત તો તેમને માથેથી ઉતરત. માફ આમન-ત્રણ સદાનું છે. હું ભવિષ્યવાણી કરું છું કે રાષ્ટ્રીય ચળવળના બીજા અંગોનું જે થવાનું હશે તે થશે, પણ આજે છે તેવું સ્વદેશીનું અંગ તો સદાને માટે કાયમ જ રહેવાનું છે; અને હિન્દુસ્તાનનું કંગાલપણ કાઢવું હોય તો આ સ્વદેશી અંગ એ પ્રમાણે કાયમ રહેવું જ જોઈએ.

સ્વદેશી અને
સરકાર

હિન્દુસ્તાન
અર્થશાસ્ત્ર

હું પોતે આ વિષયનો શાસ્ત્રી હોવાનો દાવો કરી શકું એમ નથી, તોપણ હું દિમ્ભતપૂર્વક કહું છું કે અર્થશાસ્ત્રનાં પુસ્તકોમાં નોંધાયેલા કાયદા કેંઈ વેદવાક્ય નથી કે તેની સામે વાંધો જ ન હો. તેમ તે કાયદાઓ બધે સ્થળે લાગુ પડનારા પણ નથી. ઇંગ્લંડની આર્થિક સ્થિતિ જર્મની કરતાં જુદી છે. ગાબરમાંથી કોટેલી ખાંડના વેપારને ખૂબ ખીલવીને જર્મની તવંગર બન્યું છે. ઇંગ્લંડ પરદેશી બજારો કમળે કરીને તવંગર બન્યું છે. ખોખા જેવડા દેશમાં જે બની શક્યું તે ૧૯૦૦ માઇલ લંબાઈ ને ૧૫૦૦ માઇલ પહોળાઈ વાળા વિશાળ ખંડમાં બનવું શક્ય નથી. કોઈ દેશની આર્થિક સ્થિતિનો આધાર ત્યાંની ઋતુઓના ફેરફાર પર, જમીનની જાત પર ને હવાપાણી ઉપર હોય છે. આ દરેક બાબતમાં હિન્દુસ્તાનની પરિસ્થિતિ ઇંગ્લંડથી જુદી છે. ઇંગ્લંડને માટે જે સાકર જેવું તેવું ઘણુંયે હિન્દુસ્તાનને માટે એર સમું હોય છે. ગોમાંસની ત્રાહી ઇંગ્લંડની ઠંડી હવામાં સારી હશે, પણ ધાર્મિક હિન્દની ગરમ હવામાં તો એ એર જ છે. વ્હીસ્કીનો તેજ દારૂ ખિટિશ ટાપુઓના ઉત્તર પ્રદેશમાં જરૂરીયાતની ચીજ હોઈ શકે, પણ હિન્દીને તો તે કામ માટે સાવ નાલાયક બતાવી મુકે છે. રીંછવાળા ડગલા વગર સ્કૉટલંડમાં નહિ ચાલતું હોય, પણ હિન્દુસ્તાનમાં તો તે કેવળ અસલ્ય બોળે છે. વેપારની છૂટ એ એવા દેશને માટે અર્થ-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ લાભદાયક વસ્તુ હોઈ શકે, (તે નીતિસંગત કેટલે અંશે છે એ વિષે તો મને અલબત્ત શક છે) કે જે દેશ આખો જ ઉદ્યોગમય બની ગયો છે, જેના લોકોને શહેરમાં વસવું ફાવી ગયું છે ને વસતા થયા છે, જેના લોકોને બીજી પ્રબલ્યોને ચૂસી લેવામાં કોઈ જાતનો બાધ નડતો નથી ને તેથી પોતાનો કુદરત વિરુદ્ધના વેપાર ટકાવી રાખવા સારૂ ફરીઆઈ લાકર રાખે છે. આવી વેપારની છૂટે હિન્દુનું તો નખખોદ વાળ્યું છે ને તેને પરાધીનતામાં જકડી રાખ્યું છે.

સ્વદેશીની
સિદ્ધાન્ત-
ચર્ચા

હવે મિ. કોલ્કોના સિદ્ધાન્તોને ઉપાડીયે:

૧. સ્વદેશીની પ્રવૃત્તિનો હેતુ એ છે કે તેનાથી મરજીયાત અટકાયત જાકાતની ગરજ સારવી.

૨. પણ તે એવી રીતે ચલાવવાની કલ્પના છે કે તેનાથી મૂડીવાળાને હદ બહારનો નફો પણ ન મળે, તેમ ખરીદનાર પ્રબળને ખોટ પણ ન જાય. ફેરફાર દરમિયાનની ટુંક મુદતમાં—ફેરફાર નવો નવો થઈ રહ્યો છે ત્યાં સુધી—દેશી બનાવટોના ભાવ ચડી જાય ખંરા; ને અત્યારે ચડ્યા પણ છે જ; પરંતુ એવું થોડો વખત

જ રહેવાનું, કેમકે ખરીદતાર વર્ગનો મોટા ભાગ તો પોને પોતાનો કારીગર બન્યો હશે, એટલે કે પોતાને જોઈતું કાપડ પોતે જ બનાવી લેતો હશે. જેમ ઘરમાં રંધાણું આવ મોંઘું પડતું નથી તે વીથીનો ખોરાક તેની ગરજ સારી શકતો નથી તેમ કપડું પણ ધરખૂણે કંતાય ને વણાય તો મોંઘું ન જ પડે. પગીસ કરોડથી વધારે પ્રજા પોતાના અપજેશનું સૂતર કાંતી લેશે ને તે સૂતરને પોતાના જ ગામના વંશકરો પાસે વણાવી લેશે. આટલી પ્રજા પોતાના ગામને વળગીને જ રહેનારી છે અને વરસ-માં ઝોલામાં ઝોલા ચાર મહિના તો તેમને નવરાશના મળે જ છે. એ નવરાશના દહાડામાં જો તેઓ સૂતર કાંતે ને તે વણાવીને પહેરે એટલે, તો તેમની ખાદીની સાથે મીલતું કપડું કોઈ કાળે હરિશાહમાં ટકી ન શકે. આ રીતે બનેલું કપડું તેમને સસ્તામાં સરતું પડતું હશે. ખાદીના લોકો દહાય આ ક્રિયામાં ભાગ નહિ લે તો તેમને જોઈતું કાપડ પણ આ પગીસ કરોડે અપ કરતાં જે થોડું વધારે પેદા થયું હશે તેમાંથી જ મળી રહેશે.

૩. રિ-હુસ્તાનની મીલોમાં બનતા માલ સાથે હરિશાહ કરે તેવા માલ કરતાં હરિશાહ વગરનો માલ જ વધારે આયાત થાય છે એ સાચું છે. પણ મેં સૂચવેલી ચેજનામાં એ સવાલ જ ઉભો થતો નથી, કારણકે મૂળ મુદ્દો બીજા દેશો જોડે વેપારી અંશભરી કરવી એ નથી પણ પ્રજાના નવરાશના વખતનો ઉપયોગ કરી લેવો અને આવાં કુદરતી પગલાંથી દહાડે દહાડે વધતું જતું દારિદ્ર ટાળવું એ છે.

૪. હું અતારી ચુક્યો છું કે બહિષ્કારને પરિણામે આખરે કાપડના ભાવમાં વધારો નહિ થાય.

૫. જે જાતનો બહિષ્કાર સૂચવાયો છે તે જોગવાઈ અને ઉપાડના કાયદા વિરુદ્ધ નથી, કેમકે અપપૂરણું પેદા કરીને આ બહિષ્કાર એ કાયદામાંથી છૂટી જાય છે. જે લોકોને ઝીણું કાપડ વાપરવાની આદત પડી ગઈ છે અને જેઓ ચિત્રચિત્ર ભાતીગળ કપડાંના શોખીન બન્યા છે, તેવાઓની રૂચિમાં કલાની દૃષ્ટિમાં આ પ્રતિ-ને અંગે પરિવર્તન થવાની જરૂર તો છે જ.

૬. આ પત્રના અંકોમાં હું અતારી ગયો છું કે હાથકંતામણીનો નાશ ખાસ ચેજનાપૂર્વક કરવામાં આવ્યો છે. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનાં માણસોએ તદ્દન જંગલી રીતે તેનો નાશ કરેલો છે. ગમે તેટલી યાત્રિક શોધખોળ પણ આ રાષ્ટ્રીય કળા ને હઘોમને ટૂંચાડી ન શકત. પદ્ધતિસર ને જાણીબુજીને જે ઘાતકી ઇલાજો તેને નિર્મૂળ કરવા સારૂ ચેજનાયા તેનાથી જ તેનો નાશ થયો છે.

૭. કપાસની ખેતીમાં થયેલા બગાડને માટે હું હિન્દી ખેડૂતને જવાબદાર ગણી શકતો નથી. હાથકંતામણ ગયું તેની સાથે જ સાઈ રૂ દુપખવવાની લાલચ પણ ગઈ. રાજ્ય તરફથી ખેડૂતની દરકાર જ રાખવામાં આવી નથી.

૮. હું અભિમાનપૂર્વક ધાઈ છે કે મારી પ્રવૃત્તિથી રૂની જાત સુધારવા તરફ ખેડૂતોનું ધ્યાન દોરાતું થયું છે. પ્રગતી કલાવૃત્તિ તરફથી બારીક સૂતર માટે આગ્રહ-પૂર્વક માગણી ચાલુ રહેશે, અને તેને માટે લાંબા તાર વાળું રૂ હોય તો જ ચાલે. કપાસનું વાવેતર એકલું જ હિન્દુસ્તાનની ગરીબાઈ મટાડી નહિ શકે, કેમકે જે વખત પ્રગતિ પરાણે આજસમાં શુભાચી દેવો પડે છે તેનો સવાલ તો તોપણ તેમ ને તેમ રહી જાય છે.

૯. તેથી, આ દેશના દારિદ્ર્યદુઃખના પ્રશ્નોને ઉકેલ અત્યંત સ્વાભાવિક રીતે, સહેલાઈથી, બહુ ખર્ચમાં ઉતર્યા વિના ને વહેવારની રીતે લાવી આપવાનું માન રેંટીયાને જ મળવાતું છે એ મારો દાવો છે. તેથી, પત્રિકાનો અજ્ઞાન લેખક લખે છે તેમ રેંટીયા નિરુપયોગી તો નથી જ, પણ તે દરેક ધરની આવશ્યક ને જેના વિના ન ચલાવી શકાય તેવી ધરવખરી છે. દેશની ખરકતનું ને દેશની મુક્તિનું તે ચિન્ન છે. દુનિયાના દેશોને દુપનો નહિ પણ પ્રીતિનો ને સ્વાશ્રયનો સન્દેશો તેના મીઠા ગંભીર સૂચી તે સંભળાવે છે. જગતની શાન્તિમાં ભંગાણુ પાડનાર દરીઆઈ કાફલાના અંગરક્ષકની તેને જરૂર નથી. કરોડોના એક એટલા દૃઢ નિશ્ચયની જ તેને જરૂર છે કે અમારા જ ધરમાં આજે જેમ અમે અમારા કુટુંબ માટે અજ્ઞ શંકી લઈએ છીએ તેમ અમારા જ ધરમાં અમે અમારા કુટુંબને માટે સૂતર કાંતી લઈશું. મારી ઘણી જીવજૂકને માટે હું ભવિષ્યની પ્રગતિ શાખા પાત્ર બને હોઈ, પણ રેંટીયાને સહવન કરવાની સલાહ આપવા સાઈ તો તેઓ મને આશિષ જ આપશે એવો મારો અચળ વિશ્વાસ છે. એના ઉપર માઈ સર્વસ્વ હું વરી જઈ છું, કેમકે રેંટીયાને આંટે આંટે શાન્તિના, પ્રીતિના ને બન્ધુભાવના તાર કંતાય છે. અને એ સાથે જ, જેમ તેના નારાથી હિન્દની શુભાચી આવી તેમ તેનું સ્વેચ્છાપૂર્વક પુનર્જીવન હિન્દુસ્તાનને મુક્તિ પણ આપશે જ.

મારી નોંધ

ધન્ય એ સ્ત્રી !

જ્વાળ સહ્યમ નેચનલ યુનિવર્સિટીના મુખ્ય વ્યવસ્થાપક હતા. અતિ નિખાલસ મુસલમાનોમાના અનુકૂળ તેમન ગણ્યું હું તે એવા ધર્માભિમાની છે તેવા જ દેશાભિમાની છે. પોતે એક અનીર કુટુંબના છે. બા.૨૨૨૨ તરીકે તેમનો વૈભવ ખૂબ હતો. આજે તેઓ ધર્મ અને દેશ : ખાત : ફરીત બન્યા છે તેમને પણ સરકારે જેલમાં મોકલવાનો તાર હમણાં જ મને તેમનાં ભેત તરફથી મળ્યો છે. તેમનું નામ ખુરશેદ બેગમ છે. તેઓ લખે છે : 'તમે બાળીને ખુશ થશે કે મારા પતિને સરકારે કેદ કરેલ છે યુનિવર્સિટીને હું ચલાવીશ.' આ તાર જવારે મને મળ્યો ત્યારે મને સ્વસ્થ થોડી ચડ્યું, કેમકે એક તરફથી જ્વાળ સાહેબની પાક કુરબાની ને બીજી તરફથી નમનાં બેગમની ધીરજ ને બહાદુરી આખું જ્યાં બન્યાં હશે ત્યાં રક્ષાજને માણુ રોડી શકે ? ખુરશેદ બેગમને પોતાનું કામ ચલાવનાં જરાયે મુશ્કેલી નથી પડવાની. યુનિવર્સિટીના બહાદુર નિખાલસ દિલના વિદ્યાર્થીઓ ખુરશેદ બેગમની આસપાસ વીરગાથ જશે ને સંભવ છે કે જે કામ તેઓ જ્વાળ સાહેબને ખતર નહોતા કરતા તે તેમનાં બેગમને ખાતર કરી. ખુરશેદ બેગમ વળી એ વિદ્યાર્થીઓને કાંતવાની તાલીમ તો જ્વાળ સાહેબ કરતાં જરૂર વધારે સારી જ આપશે.

સ્ત્રીઓની
હિંમત

આવી જ હિંમત દિનદુસ્તાનની ઘણી સ્ત્રીઓમાં આવે એટલે આપણે વિનય જ છે. આ મહાન જન તને સમયે બંદોબાસે મારી એટલી વિનંતિ છે કે તેઓએ સંઘરાષ્ટ્ર ખૂબ કળવથી પારશે. તેઓએ પણ સાથે મળી રામ કરતાં થઈ જવું જોઈયે. અને એમ કરવાનો સરળ રસ્તો એ છે કે એકબીજાની ટીકા કરવાને બદલે તેઓએ પોતપોતાના કામમાં જ ગિરફતાર થઈ જવું જે સેવામાં જ સર્વસ્વ સમજે છે તેને ટીકા કરવાનો સમય જ નથી રહેતો.

પારસી બહેનો

મારી હૃદય એક પારસી બહેનનો કાગળ—અતિ દુઃખ હૃદયવનારો કાગળ મુંબઈથી આવ્યો છે. એ બહેન એવી ફરી નદ કરે છે કે તેનું મૂળ તપાસવામાં મને આજો ભલે ગાળવાની ઇચ્છા થાય પણ તે બહેનના કાગળ પરથી કંઈ જ તપાસ થઈ શકે તેમ નથી. એ આ લખાણ તે બહેનના હાથમાં આવે તો મારી તેમને વિનંતિ છે કે મને પોતાનું નામકામ મોકલે અથવા મને મૃતે. તે બહેનનું નામ તો હું જાહેર નહિ જ કરું, પણ જો તે બહેન બધી હકીકત આપશે તો હું જરૂર તપાસ કરીશ ને મારાથી જે મદદ થઈ શકે તે કરીશ. દરેક દુઃખી સીપુરુષ એ નનામા કાગળ લખે તો ને કંઈ જ વિગત તપાસ કરી શકાય એવી ન આપે તો છાંજ ન લઈ શકાય એ સમન્વય તેનું છે.

જે પારસી બહેનો મને જાણે છે એમને પણ હું ધીનવવા ઇચ્છું છું કે તેમણે પણ પૂરી તપાસ કરવી ને એ તેમના જાણવામાં દુઃખની ખબર ઢોલ તો તેમણે મને ખબર આપવી.

પારસી
બહેનોનું
દુઃખ

અમે તેવી સુરક્ષિત સંસ્થામાં પણ છેલ્લે એવો ભાગ તો રહી જ નવાનો કે જેમાં અત્યાચાર, અનેક ઉપાધિ છતાં, અટકાવી નહિ શકાય. જે ગુન્ડા આપે લંડનમાં, ન્યૂ યૉર્કમાં, ચીકગોમાં ને પારીસમાં થાય છે, જે અત્યાચારો આનગી રીતે આ ઉપલાં શહેરોમાં થાય છે તેની આપણને ખબર પણ નથી પડતી; તેની કોઈ તપાસ પણ નથી કરી શકવું તે જાણીની ચક્રાર પોલીસ પણ તેને શોધી નથી શકતી મારી એવી માન્યતા છે કે ઇંગ્લેન્ડ ગુન્ડા તે શહેરોમાં થાય છે તેની આપણને કલ્પના પણ ન આવી શકે. આપણે પ્રત્યેક બાઇબલનેનો એ ધર્મ છે કે આપણે જેટલાં દુઃખોને પહોંચી વળી સેવા કરી નિવારણ કરી શકીએ તેટલાં દુઃખોમાં સહાય દઈ આપણું કાર્ય ઉતારવું. અને જે દેશમાં પારકાનાં દુઃખને ધણું માથુંસો પોતાનાં માની હતાજ લે તે દેશમાં સ્વરાજ છે.

પોલીસ પર ઢોળવાની ટેવ

પોલીસ
મવાલીનો
સુધારો

ગુલામીમાં રહેનારની, નામદંની એક એવી ટેવ હોય છે કે તે પોતાની બૂલ કબૂલ કરતાં ડર અને તેથી દમોશાં પારકાની જ બૂલ કાઢવાં કરે. મુગ્ધતા દાખી કિસ્સાને વિષે જે કાગળો મારી ઉપર આવ્યા છે તેમાં એક જાતના કાગળ એવા છે કે જેમાં બહુ પોલીસ ઉપર જ ઢોળવામાં આવ્યું છે.

એ કાગળોમાં જાણ્યું છે એવી જો પોલીસ સરેલ હોય તો તે વાક પણ આપણે જ ગણાય. એવા અત્યાચારોની બરદાસ કરનારા પણ આપણે જ કે ખીલ કોઈ હોય ? પોલીસ પણ આપણા જ બાઇબો છે અને જો પોલીસમાં આપણા દુશ્મન ગણાયે, બદ-માશમારને સાથ આપણે જ વાઘાર ન હોય તો આપણે રાજ્ય મઠ રીતે ચલાવવાના છીએ ? એવી સરેલી પોલીસ ઉપર ને બમાદય ઉપર સ્વરાજમાં પણ કાણ મેળવશે ? અંગ્રેજો જે હોય તે તો સ્વરાજની કલ્પનામાં પ્રેમના નોકર હોય, આપણા બાઇબો તરીકે રહેતા હોય. તે વેળા તેમની ઉપર તો નિર્દોષના બચાવની જવાબદારી નહિ ઢોળી જાય. તો પછી એવાઓની ઉપર અંકુશ કાણ મેલશે ?

એક પળભર પણ વિચાર કરવાથી આપણને માલમ પડશે કે આપણે પોલીસ ઉપર, જેમને આપણે મવાલી બદમાશ ગણીએ છીએ તેમની ઉપર આપણી અસર નહિ પાડી શકીએ ત્યાં લગી આપણે સ્વરાજ મેળવી શકવાના નથી. તેઓને દળાવીને સરકાર રાજ્ય ચલાવી શકે છે. તેઓને પ્રેમથી આપણે વશ કરી શકીએ તો આપણે રાજ્ય ચલાવી શકીએ, અથવા તો આપણે તેઓના કરતાં વધારે બદમાશ અને અત્યાચારી બની રાજ્ય ચલાવી શકીએ. ત્રીજે રસ્તા તેઓને કંઈ દહને આપણે રાજ્ય ચલાવવાનો છે. આપણી ઇચ્છા હોય તો પણ તે શક્તિ આપણામાં નથી. એટલે આપણે કાં તો તેવી શક્તિ મેળવવા સાથે બસે-આરસે વધે-ઘોમવું ને પછી સ્વરાજનો વિચાર કરવો અથવા તો તેઓને આપણે પ્રેમને વશ કરવા.

કેમ અને
નીકરતા

મવાલીવર્ગની હયાતી ન અધર્મ, પાખંડનું પ્રાધાન્ય સુધય છે. એ પાખંડને વધારીને
તો આપણે સ્વારાજ ન જ મેળવીએ. એ અધર્મને ધર્મ વડે દૂર કરીને જ આપણે હિન્દુ-
સ્તાનમાં શાન્તિ ભોગવી શકીએ. અંગ્રેજ સંસ્તનતન આપણે નભાવી લઇએ છીએ તેનું કારણ
જ એ છે કે સંસ્તનત ધણે જાણે મવાલીવર્ગને કાબમાં રાખી નબળી પ્રભુને બચાવી લે છે.
પણ હું તેની સામે થાઉં છું તેનું કારણ એ છે કે એવો બચાવ કરવાનું કામ તે પ્રભુની
પાસેથી એટલું છે કે તે પોતે મવાલીરાજ જેવું થઈ પડ્યું છે. એટલે કે એવા રાજાણી
હિંમત તરીકે આપણને આપણું સ્વમાન આપી દેવું પડે છે. આ અત્યાચારમાંથી નીકળવાને
સાર આપણે જો મવાલીની સહાય મેળવવા જઈએ તોપણ મૂઆ પડ્યા છીએ; જો તેઓને
તરછેડીએ તોપણ મૂઆ પડ્યા છીએ. તેઓની છુસામત કર્યા વગર તેઓને પ્રેમથી આપણે
છવવા જોઈએ, તેઓના ડર છોડવો જોઈએ. મતલબમાં તેઓને ધર્મી બનાવવા જોઈએ. તેઓમાંના
ઘોડા એવા બને તો ઝીલને બનતાં વાર ન લાગે. એ ન્યાય તેમને લાગુ પડે છે તે જ
પોલીસને. પોલીસથી જાણે ડરીએ ? તે ઘોણી ટાપી પહેરીને આવે તોપણ કોને છેતરે ? આપ
જણા તે જ જાણ. આપણે એવા નમાલા કેમ બનીએ કે આપણે છેતરાઈએ ? ખારી કે
પોલીસે ખારીનો વેસ ધારણ કરી કોઇની ઉપર અત્યાચાર કર્યો. તેથી આપણે ઉસ્કેરાઈ સામે
જઈએ ? તેને આપણે વીનવીએ. તે ન માને તો તેને પડતો છુકીએ. આપણામાં તેટલું બળ
હોય તો તેને અત્યાચાર કરતો અટકાવવામાં આપણે મરી જઈએ. એટલે આપણે બહાદુર
કર્યા. પોલીસ આપણી એ બહાદુરી જરૂર જોઈ જશે ને સારી થશે. નામદાર મારીને પોલીસ
બગે છે. મદદને મારીને તો ડર જ. મારી ઉપર લાહેરથી કામળ છે તેમાં એક મિત્ર જણાવે
છે કે જીવાન મજબૂત માણસો પણ તેઓની સામે નથી થતા તેથી તે ડરી જાય છે. તેમને
મારતાં તેની છાતી નથી ચાલતી. ન જ ચાલે. મને તો એવા ભવિષ્યજનો ધણા છે. આ
નીકરતા કોઇની શીખવી નથી આવતી, પોતે અત્યાચારથી જ મેળવી શકે છે. એટલે મને લખ-
નારાઓએ સમજવું જોઈએ કે બદમાશો ઉપર કાણ મેળવવો એ તો આપણું કાર્ય રહેલું જ
છે. પણ જો તેઓને પંચાળીને આપણે કાણ મેળવવો ઇચ્છીએ તો આપણે જોલામાંથી
નીકળી ચૂલામાં પડવાના છીએ. તે આપણા ભાઈ ખરા, પણ તેઓ દંડી છે. તેમની આપણે
સારવાર કરીએ. તેમની સારવાર નીચે ન જ જઈએ. જો દિવસે આપણે પોલીસને ડર છોડ્યું
તે દિવસે પોલીસ આપણી મિત્ર બનશે. ડર મેલવો એટલે પોલીસને મારવી કે માળ દેવી
નહિ, પણ આપણે તેના માર ખાવા, તેની માળ પણ ખાવી—જેમ શ્રી. ચિત્તરજન દાસના
બહાદુર હીરાએ માર ખાધા. તે પોલીસને મારી સકતા હતા. તેમના સાથી બધા મજબૂત
જવાન હતા. પણ તેમણે સહન કર્યું. માળ ખાવી એ એક વાત છે. એ અસહકાર છે. પણ
માળની સામે થઈ જો દેવી એ સહકાર છે, કેમકે આપણે તેના દેનાર જેવા બન્યા. માળને
વસ થવું એ એની ખુશામી છે. માળ ખાવી એટલે માળ દેનાર કહે તેમ કરવું એ અર્થ નથી.
માળ ખાવી એટલે માળ દેનારની ઇચ્છાને વસ ન થવું એ છે. માળ દઈને તો કોઈ વિષયનો
જપ જપાવે તોપણ ન જપીએ. માળ દેનાર આપણને જેટલા લાગ્યા તેટલા આપણે ટ્યાર

ચાલીએ. માળ દેનાર બેસવાઈ કહે ત્યારે કલા ચઢ્યે ને તેની પીસ્ટોલ ખાઢ્યે. બેઠેલે તે કાંઈક કાઢ્યો, કારણકે આપણે નમાવવાનો તેમનો મનોરથ પૂરા ન થયો. રાવણ સીતાને પોતાને ખસે બેસારીને તો લઈ ગયાં. પણ સીતાએ તેનું કહું ન માન્યું તેથી સીતાઈ વાહન બન્યા. છતાં એવી અબાલવાનીના સ્પર્શથી પવિત્ર ન થઈ શક્યો ને વજોવાયો. સીતા અબળા છતાં જગદંબા બની. બેઠેલે નિશ્ચયપણે માળ ખાલી, માર ખાવા એ તો ખરી બહાદુરી છે. એ મારની બીકે માળ ખાઈ બેઠો રહે છે તે નથી માનવી કે નથી પશુ. હિન્દુસ્તાન અત્યારે મઈ બનવાનો પાઠ શીખી રહેલ છે. જો પૂરો જીવે તો સ્વરાજ છે.

ત્રણ ભય

બેલ, માર
અને મરણ

શ્રી. દેશબંધુ દાસના એ બેખો તેમના બેલ જવા પહેલાં નીકળ્યા છે એ તેમની જન્મતા દશા બતાવનારા ને મનન કરવા યોગ્ય છે. ‘મનથી, વાલીથી ને કાચાથી જાતિ જ રાખજો.’ ‘વૃન્નિત પક્ષને પણ તમારા વિનયથી છવજો.’ આ બધાં અમર વાક્યો છે. અને આ બે સમયે તેમને યુગેથી નીકળ્યાં એ વધારે યોગ્ય છે. તેવાં જ ત્રણ ભયને વર્ણવનારાં વાક્યો છે. તેઓ કહે છે, બેલભયને આપણે જાણીએ. કેમ બેલે પોતાના દીકરાને જ હૃદયથી તેમણે ન કહ્યું હોય, કે ખોલે ભય મારનો, તે પણ આપણે જાણવાની અણી પર ખીચે ત્રીજો ભય જાણીએ, તે જ્યારે જાણ્યા ત્યારે સ્વરાજ છે જ સ્વરાજની ચાવી જ એમાં રહેલી છે. મારનો ને મરણનો ભય એથી કહ્યે તો ન કારકાર દબાયે ને ન મવાલી દબાયે. અને આ ત્રિવિધ ભયને જીતવાના માર્ગે તો જ આપણે સ્વરાજ મેળવીએ, નહિ તો મળનારું જ નથી.

વચનભંજન

પ્રબલો
ગુમાસ્તો

એક સંબંધન લખે છે, ‘તમે વચન આપ્યું છે કે મો કૌંતલબી વજેરેને હિસેઅરની ડાં મો પહેલાં ઊડવરી. મો. કૌંતલબીએ તમને પ્રમાણપત્ર આપ્યું છે કે તમે સો દિવસ વિચારીને એક વાક્ય બોલો છો. ઉપરનું વચન પણ તમે એમ વિચારી કાઢ્યું હતો. હવે જો તમે અલી બન્યું વજેરેને નહિ ઊડવો તો એ વચનભંજનો આરોપ હોઈ જાયો. ઉપર તમે પ્રકા છે તે જ આરોપ તમારી ઉપર આવશે.’ આ તો સીધો બ્યાય કહેવાય. માત્ર એક બેઠેલો છે કે મેં કંઈ મારી સત્તાને બળે વચન નહોતું આપ્યું. હું તો પ્રબલો દાસ છું, એકથી ગુમાસ્તો છું. ગુમાસ્તો પોતાની પતી વચન આપી જ શકતો નથી. તેથી જો અલી બન્યું ને તેમના સાથીઓ ડાં મો હિસેઅર નહિ હરે તો હું એ જાનનાર સંબંધન ઉપર ને પ્રબલ ઉપર આરોપ મુકીશ. હું યુગલની પ્રબલ પર આરોપ મુકીશ. એ પ્રબલો મારો સેક્રેટો બાપણો સાંભળ્યાં છે તે જ પ્રબલો અને છેતર્યો મેં તો ૧૭મી તારીખે એ મેદની ભેઠ, એ ભડકો ભેરો તેને સત્ત્વ માની એક કહ્યું કે ‘આ સાંભળે હું બારડોલી આણંદની પરીક્ષા લેવા જઈશ, ને મારી હમેદ છે કે ત્યાં આદરેલા સવિનય ભંજી ને તમારી શાન્તિથી આપણે હિસેઅરની અધવચનમાં સ્વરાજ લઈશું ને જેલના દરવાજા ખોલી અલી બાપણો, ગંજાધરાય દેશપાંડે વજેરેને વધાવી લઈશું.’ આ વાક્ય મેં તો યુગલ ઉપર ને

હિન્દુસ્તાન ઉપર વિશ્વાસ રાખીને કહેલું. જો અલી બંધુ વગેરે આજ માસમાં ન હોય તો હિન્દુસ્તાન આખું વિશ્વાસઘાતી કરશે. તેમાં ભલે મને પણ ગણવામાં આવે ભલે વિશ્વાસ રાખવાને સાર મને જોગો ગણવામાં આવે. પણ એવો વિશ્વાસ તો હું સદાઠાગને સાર કરવાનો છું.

પણ મારી માન્યતા તો એવી છે કે જે થયું છે તેથી વચન પળ્યા જેવું ગણાય શું સાલાલ, હાસ, મોતીલાલ, અણુલ કલામ આઝાદ, મોહીયુદીન, સલામતુલ્લા, આગા સફર, જવાહરલાલ વગેરે જેવાં ગયા તે છોડ્યા બરાબર નથી? તેઓની સાથે જે સંકટો ગયા છે તે જોઈએ તેડવા ગયા છે. તેમને જોર દેવું તે આપણું કામ છે. જો હિન્દુસ્તાન શાન્તિ પૂરી ભળવશે તો, ને સાથે જેવાં પણ જશે, માયાં પણ ફોડાવશે ને મરશે તો તેઓને જરૂર જેલ બહાર લાવશે. લખનારને હું ખાતરી આપું છું કે જે નેતાઓ જેવાં પહોંચી ગયા છે તેઓની કુંડ અલી સાહેબોને એટલી મળી છે કે જાણે તેઓની બેઠાં જ પીમળી ગઈ હોય નહિ! વચમાં શિયાળોકોટના સોફાની બેઠાવરી જેવાં વિઠો આવ્યા નહીં છે એ આપણી ખુબારી છે. આગા સફર પકડાયા એટલે લોકો અર્ધજેલા થયા. કોઈ જેવાં ધૂરયા, કોઈને માછરૂંટું અપમાન કર્યું. જળરહસ્તી કરવી, અપમાન કરવું, જાગો દેવી એ આપણે સાર હરામ છે. તે છતાં લોકો ભૂલો કર્યાં જ કરે તો ગરીબ બિચારો એલચો શું કરે? બહુ કાચવાસ તો રાજનામું આપી દિમાલયમાં લાગી જાય.

‘નવજીવન’માં ભૂલો

એક બીજા સંજ્ઞન ‘નવજીવન’માં કેટલીક ભૂલો બતાવે છે. મારી તપાસ પ્રમાણે તો એ માને છે તે ભૂલ નથી થઈ છતાં બીજા વાંચનારની પણ એવી ગેરસમજ હોય તો દૂર થાય તેથી મારે આટલું જણાવવું જોઈયે કે ‘નવજીવન’માં બધાં લખાણો હું કરતો નથી. બધું હું તપાસી શકતો નથી અને ‘થંબ ઇન્ડિયા’નાં મારાં લખાણોનો તરજુમો પણ હું કરતો નથી. ભૂલો ન થાય તેને સાર અત્યંત કળજી રાખવામાં આવે છે. તરજુમો કરનાર મારા સાંથી મારી મતિ પ્રમાણે મને સારામાં સારા હું મોતી શકું તે મળ્યા છે. પણ જ્યાં સ્ત્રી પ્રાસાદિકપણે પ્રયત્ન કર્યાં કરે ત્યાં પણ ભૂલો કોઈવાર રહી જાય. એક લખાણમાંથી બીજા લખાણમાં તરજુમો કરવો એ ખારવા કરતાં હમેશાં અઘરું હોય છે. તેને સાર બને લાખા પર સરખો કાણુ અને વિષયની માહિતી હોય તો જ અસલ અર્થ કંઈક સચવાય તેથી જ તરજુમાની કિન્મત હમેશાં અંસલ કરતાં ઘણી ઓછી જ હોય છે. એટલે વાંચનારે જાણી જ લેવું કે ઇરાદાપૂર્વક ભૂલ તો ‘નવજીવન’માં નહિ કરી હોય અને જ્યારે વાંચનાર કોઈ ભૂલ સુધારવાલાયક બતાવશે ત્યારે માલમ પડ્યે તુરત સુધારવામાં આવશે.

શંખધ્વનિ સાથે

દેશભંજુ હાસ પકડાયા તે વખતની હકીકત જાણવા જેવી છે તેમને તેઓને ઘેર જ પકડવામાં આવેલા. સાંજના ચારેક વાગે પોલીસ આયા સહુ ઘડા પીતા હતા મનની

‘નવજીવન’
માં ભૂલો

હાસ પકડાયા

મિ. સરમલ પોલીસને મળવા નીચે ઉતર્યા. તેમણે પોતાનું નામ આપ્યું એટલે તેમને પકડયા. દરમિયાન દેરાબનુ દાસ પણ ઉતર્યા.

‘તમારે મને પકડવો છે ?’

જા-હાલ.

‘ત્યારે હું તૈયાર જ છું.’

એમ કહી દેરાબનુ પોતાનાં પત્નીને મળવા ઉપર ન ચડયા ને પોલીસની સાથે જ ગયા. જ્યારે તેમની ગાડી બહાર નીકળી ત્યારે બહાર ઉભેલા શોકોએ હર્ષના પોકાર કર્યા ને ઉપર ચઢેલી સ્ત્રીઓએ શંખધ્વનિ કર્યો. બંગાળમાં જ્યારે કોઈને વધાવવા હોય અથવા શબ પ્રસંગે વળાવવા હોય ત્યારે શંખ વગાડવામાં આવે છે એ શુકનરૂપે ગણાય. સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મીના કે પુત્રના કે પિતાના કે પિતાના કેટ જવાથી રોડો નહિ ને તેઓના કેટ જવાથી રોડનું ને ધર્મનું બહું છે એમ જાણી હર્ષ પામશે ત્યારે ધર્મ ફેલાશે ને અધર્મનો અવરથ નારા થશે. તેથી આ શંખધ્વનિમાં હું હિન્દુસ્તાનનું વિજયચિહ્ન જ ભેઠ રહ્યો છું.

૬ મહાસભાના કાર્યકર્તાઓને

ધરપકડોના
અહેવાલ ;

દરેક મહાસભાસભિતિના મંત્રીને મારી વિનંતિ છે કે તેમણે પોતપોતાના ઈલાકામાં થયેલી ધરપકડો અને કેટલી છેલ્લામાં છેલ્લી ચાલીઓ અને તે સાથે જ પકડાયેલા શોકોની જગ્યાએ નવા નીમાય તે મંત્રીઓ અને પ્રમુખોનાં નામ મને ચોકલવાં અને જરૂર જણાય તો રોજની ડાયરી પણ ચોકલવી. લખાણ બની શકે તેટલું હુકમીમાં, મુદ્દાસર અને કમળની એક બાજુએ સુવાચ્ય અક્ષરોમાં લખી ચોકલવું, કે તેમાંનું જે કાંઈ જરૂરી જણાય તે સહેલાઈથી હું જાપી પ્રગટ કરી શકું.

૭ કારોબારી સમિતિ

કારોબારી
સમિતિ

આ સમિતિની છેલ્લીવારની બેઠક ચાલુ અઠવાડિયાની આખર પહેલાં જ મળવાની. સભ્યો સાચું ભેતાં આ બેઠક કસોટીની ગણારો. સમિતિના પંદર સભાસદોમાંથી દેરાબનુ દાસ, લાલાલ, પંડિત મોતીલાલ નેહરુ અને મોલાના અચલ કલામ આગ્રાહ, જેઓ હાલમાં જ મો. મહમદઅલીની જગ્યાએ નીમાયા હતા, એ ચાર સભ્યો ના. રહેનસાહેબા મહેમાન થયા હોવાથી આપણી વચ્ચે નહિ હોય. આ સ્થિતિમાં મારી એવી સૂચના છે કે આ ચાર સભ્યોના પ્રાન્તોએ પોતપોતાના પ્રાન્તમાંથી એક એક પ્રતિનિધિ ચોકલવો. આ પ્રતિનિધિઓ સમિતિની બેઠક અગ્રાહ એક દિવસ વહેલા આવે અને પોતે સમિતિમાં મત ન આપી શકે તોપણ પોતાની સલાહનો લાભ સમિતિને આપે. વળી જે પ્રાન્તોના સભ્યો કારોબારી સમિતિમાં સીધા આવી શક્યા નથી તે પ્રાન્તો પણ પોતાના એક એક પ્રતિનિધિ સમિતિમાં ચોકલે, જે પોતાની સલાહથી સમિતિની ચર્ચાને મદદ કરે.

૮ શિયાળો

પ્રતિનિધિ
અને પ્રેક્ષકોને

મહાસભાને સારા આવનારા પ્રતિનિધિઓ અને પ્રેક્ષકોનું અમદાવાદના શિયાળાને વિશે ધ્યાન ખેંચવાની મિત્રોએ મને સૂચના કરી છે. અમદાવાદના શિયાળો યુજાના જેવા મોળે.

નથી તેમ દિલ્હી કે અમૃતસરના જેવા આકરો પણ નથી. છતાં મહાસલાને સાથ આપનારાઓએ પહેરવા બોલવાનું ઠીક ઠીક સાથે લાવતું નેહયે. સલામંડપમાંથી ખુરશીઓને રત્ન મળેલી છે. તેથી પ્રતિનિધિઓને પોતપોતાના બેડા ઉતારી સંભાળવાને સારા ખાદીની કોથળીઓ બદલ કિંમતે પૂરી પાડવામાં આવશે. એમાં ઘેરથી કોથળીઓ સાથે લેતા આવે તેઓ તેમ કરી શકશે.

પણ બેડા મંડપ બહાર રાખવા એ તો ઈચ્છાનુભવ નથી જ. આ બાબતમાં ખૂબ વિચાર કર્યા પછી જ સ્વાગત મંડળ મંડપ બહાર બેડા ઉતારવા માગનારના બેડા સાચવવાની કશી ભેગવાઈ ન કરવાના નિર્ણય ઉપર આવ્યું છે. ખિલાફત પરિષદોમાં કાગળ કે ન્યુસપેપરમાં વીંટળીને અગર બીજી રીતે બેડા સાથે લઈ જવાને રિવાજ પડ્યો છે. એની અવેજમાં ખાદીની કોથળી ખૂબ સમવડલ્યો અને ઉપયોગી ફેરફાર છે. ઉપરાંત રોશની માટિ પૂરતી વિજળીની, પાણી માટે નળેની અને પાચખાનાં વગેરેની સગવડો સ્વાગત મંડળ મોટા પાયા પર કરી રહેલ છે કે પ્રતિનિધિઓની તંદુરસ્તી અને સગવડો બેઠલાં બની શકે તેટલાં સચવાય. પણ સ્વાગત મંડળ તરફથી પૂરાં પાડવામાં આવનારાં મુખ્યસગવડો વિષે મારે અગાઉથી લવિચ્છ બાબતું ન નેહયે.

તા. ૨૨-૧૨-૧૯૨૧

§ મરમના ઘા

મરમના ઘા

સરકાર પોતાના નાના કે મોટા હુકમોને ભંગ કરનારને કેદ કરે, સામાન્ય ચોરભામટાઓ સાથે વર્તવામાં આવે તેવી જ તેમની સાથે પણ વર્તણુક રાખે, જેલમાં મળી શકનારા વિશેષ હકોથી તેમને દૂર રાખે—આ બધી સમજમાં આવી શકે એવી વાતો છે. એને હું દુષ્ટતા નહિ કહું. જે તમારી ઉપર છે અગર તો જે દુરતને સાર પણ તમને પોતાની નીચે દબાવી બેઠો છે તેનો રોષ માથે લેવાની જો તમે હિમ્મત કરો તો એના જે કોઈ હુકમો માનવાની તમે ના પાડો તેને સાર તેના હાથની મળ ભોગવવાની પણ આશા રાખીને જ તમે તે પગલું ભરો છો.

પણ જો તે તમને અપમાનિત કરે, તમારાં બાળબચ્ચાં પાસે તમને અને તેમને પોતાને પણ ન ગમતાં હોય અને જે કરવાની કાયદો શરજ ન પાડતો હોય એવાં કમો કરાવે, તમને ધૂળથી પણ હલકા કરે ત્યારે તે અસહ્ય થઈ પડે છે. મદ્રાસના કોકોનાડામાં એક માછરોટ્ટે સ્વરાજ અને ખિલાફતના વાવટા નીચે ઉતરાવી નાખ્યા, એક અઠવાડિયા સુધી એવા વાવટા વાપરવાની સામે મનાઈ હુકમ કાઢ્યો, નિશાળનાં

બાળકો પાસે 'યુનિયન જૅક'ને સલામો કરાવી ! કલકત્તામાં એક નામાંકિત પ્રેફેસર પોતાનો યુનિવર્સિટીનો ઝબ્બો પહેરીને ચાલ્યા જતા હતા ને નિરપરાધી માણસોની નાહકની સત્તામણી ચાલી રહેલી જોઈ તે અટકાવવા એક અમલદાર પાસે ગયા. જવાબમાં પેલાએ 'તારે શી એ બધી પૂછપરછ જોડે મતલબ ?' કરીને ઢોરની જેમ તેમના પર હુમલો કર્યો અને માર માર્યો. બીજા એક દાખલામાં એક બહાદુર ઉગ્રી કેળવણી પામેલા નવજવાનોની ટાળીને જોયો ધંડીવારને માટે તેમના ચોક્કાદાર હતા તેમણે લાતો મારી. આવી વસ્તુઓ જ દેશમાં સોંસરી ઉતરી જનારી હોય છે. એ મરમના ધા છે, આ બધાં અપમાનોભયતાવી આપે છે કે આપણા 'આલિકો'ની રીતભાતમાં હજી કશો ફેરફાર થવા પામ્યો નથી. એ બતાવે છે કે જોડવાયરશાહી હજી ધરન નથી થઈ. ધળ પામેલા પ્રેફેસર મહાશયને લૉર્ડ રૉનાલ્ડશૈ તેડું મોકલે અને રૂબરૂ દિલાસો આપી ફરી એવું નહિ બને એવી ખાતરી આપે તેમાં શું વળ્યું ? અને ફરી શું નહિ બનવા પામે ? પ્રેફેસર મજકુર પર ફરી હુમલો નહિ થાય એમ જ ને ? અલબત્ત, હાલની કુખેશ દરમિયાન કોઇ એમની ફરી સત્તામણી નહિ કરે. પ્રેફેસર મહાશય પોતે ફરીવાર પોતાના ઝબ્બાના જોર પર સરકારના અમલદારને ઝડપ પકડવા જતા પહેલાં વિચાર કરશે. પણ તેથી સરકારના અમલદારના મનમાં પ્રેફેસરને માટે કશું માન પેદા થયું શું ? પ્રેફેસર કંઈ પોતાના રક્ષણને સારૂ વિનંતિ કરવા નહોતા ગયા. તેઓ તો માણસજાત પર નાહક જીલમ ગુજરતો જોઈ વહારે ધાયા હતા. લૉર્ડ રૉનાલ્ડશૈ સાહેબની બોળાધરીથી ભવિષ્યમાં આવા જીલમમાંથી હિન્દી પ્રજાનું રક્ષણ થવાનું શું ? અગર તો સરકારના અમલદારો હિન્દી પ્રજા તરફ માનની નજરથી જોતા થવાના શું ? સરકારના સિપાઈને રોજની કેળવણી કેવી અપાય છે એ જ મુદ્દો છે. અત્યારે એને અપાતી કેળવણીથી તો એને કુછંડી થયું બનાવી મુકવામાં આવે છે અને અમુક પ્રસંગોએ તેને નિદોષ લોકો ઉપર છોડી મુકવામાં આવે છે.

અલિદાનનો
પ્રભાવ

હિન્દુસ્તાનના દાસો અને આઝાદો આજે જેલો વ્હાલી કરી રહ્યા છે તે આવા હીમકારા અને પશુવત્ બનાવો બનતા અટકાવવાને સારૂ. તેમણે જેલોને વધારી લીધી છે તે ખૂરામાં ખૂરા ગુન્હેગારની પણ નાહકની છેડ ન થાય, તેનું પણ માન ભંગ ન થાય એટલા સારૂ. તેઓ કંઈ રાજ્યતંત્રનો કેવળ યાત્રિક હાથપદલો થયેલો જોવા જેલ નથી ગયા. તેઓ જે ધરમૂળનો પલટો ધમ્મ છે, જે રાજ્યપદ્ધતિના પલટાને સારૂ લાલાજી જેવા આજે વરસો થયાં ખૂરે છે, જે પં. મોતીલાલજી જેવા રાજ્યશ્રીઓને

મન આને પ્રાણવાયુ સમાન થઇ પડ્યો છે અને જેની પાછળ એમણે આને કમીરી લીધી છે, તે પછી લાર્ડ રેનાલ્ડસે ચાહે તેટલા નિખાલસ બાવે ચાહે તેટલી માસીઓ માંડે અગર તો લોર્ડ રીડિંગ ચાહે તેટલાં સુવાળાં વિશેષણો વાપરે અને પોતાના અમલદારો કામદારી મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન ન કરે એ વિષે ચાહે તેટલી જાતે સંભાળ લે, તોપણ એમને એમ કદાપિ થવાનો નથી. પ્રજાની કુરબાનીથી અને આત્મચરથી જ એ પાયાનો ફેરફાર થવાનો છે અને ધરતીનો આભાર માનીયે કે એવા યજ્ઞને સાર પ્રજા આને તૈયાર છે.

એક ચક્રાર મિત્ર મારા આજ્ઞાવાદને મર્યાદામાં રાખવાના ઉદ્દેશથી મને એતલે છે કે પ્રજાકીય બલિદાનના યજ્ઞની તો હજી શરૂઆત છે; અને હજી તો આપણે આપણી સ્વતંત્રતાની કેટલીયે વધુ કિંમત આપવી પડવાની છે. એ ખરેખર માને છે કે આપણે તો હજી જલિયાંવાલાની પુનરાવૃત્તિના પ્રસંગે નોતરવા પડશે અને પેટે ચલાવેલા ભોકો વાળી ગલીમાં ધૂનતા અને નાપુશીથી જવાને બદલે હસતે ચહેરે અને સાજી કદમથી જવું પડશે અને પેટ ધસવાની ના પાડવા માટે ચાલુકના માર ખાવા પડશે. હું મારા મિત્રને ખાતરી આપું છું કે મારા આજ્ઞાવાદમાં આ બધી વાતોને માટે અને એથી પણ આકરી વસ્તુઓને સાર સ્થાન છે. પણ સાથે હું એ વાતની પણ ખાતરી આપું છું કે જે હિન્દુસ્તાન આપું ને આપું શાન્ત અને દૃઢ રહે, જલિમના જીલમનો મનથી પણ પ્રતિકાર ન કરે—હું કયુલ કરું છું કે આ કામ અધરું છે, તથાપિ હિન્દુસ્તાનની આત્માની ઉચ્ચ મનોબલિકાએ તે એટલું બધું અધરું નથી—તો માત્ર આપણી તેટલી તૈયારી અને તેને પરિણામે પ્રતિકારનો અભાવ જ વિરોધીઓના સમસ્ત પશુબળને અપવાસી રાખી હત કરશે, અને વાઇસરાય સાહેબ પણ આપણી આગળ બડી બડી વાતો કરવાને બદલે માણસાઇ-બરી ધીરજની વાતો કરશે અને હિન્દી વાતાવરણમાં નવી રાજનીતિને સાર અવકાશ જોશે.

પણ જે આપણે જ્ઞાન જીવ્યા અને આપણી અહિંસાની પ્રતિજ્ઞાને વિસારી તો આપણે હજાર નવા જલિયાંવાલા બાગોને સાર અને હિન્દુસ્તાનને એક વિશાળ કતલખાનું બનેલું જોવાને સાર તૈયાર રહેવું પડશે. દેશબંધુ દાસ આપણને આવા બલિદાનને સાર તૈયાર રહેવા કહેતા ગયા છે. એમની ખાતરી થઈ ચુકી છે કે જલનો ડર આપણે મુક્યો છે. અંગત હુમલાઓની કસોટીમાં ચઢને પણ આપણે પસાર થઈ ચકીયું એવો એમને કદાચ એમના પોતાના પુત્ર અને તેના સાથીઓના દાખલા

મરણશય
તમે

ઉપરથી ભરેલો છે. પણ તેઓ તો આપણને પ્રત્યક્ષ મરણનો ભય તબ્બા કહે છે. અને ઉમેદ છે કે જે હિન્દી પ્રજાના ભાગ્યમાં એવો વખત આવવાનો હશે તો તે સામે ઉભા રહેવા હિન્દુસ્તાનમાંથી પૂરતા અસહકારીઓ નીકળશે, જેમને વિશે લખાશે કે

‘તેમણે ગાળીઓ ખાધી પણ તેમનાં લવાં સરખાં ન ચડ્યાં; અને પોતાના મારનાર અજ્ઞાનીઓના કધ્યાણની પ્રાર્થના કરતા કરતા જ તેઓ મૂઆ.’

અને જે આવેલી ખબરો સાચી હોય તો બે આસામી સ્વયંસેવકોને ચાલુકના માર પડ્યા છે અને લાહોરના સ્વયંસેવકોએ પણ તેમની ઉપર થયેલો નિરંકુશ હુમલો ધૈર્યથી ગળી લીધો છે. આ લડત સામે જ દિલ્લગી નથી. છેલ્લા બાર મહિના કે તેથી વધુ આપણે તાલીમ અને તૈયારી પાછળ ગાળ્યા છે. હવે તો આપણે પાર કિતરે જ છૂટકો છે. એમાં પાછા ધરવાની વાત જ નથી.

જીઓનો હિસ્સો

ખંભાણ
જીઓ
નેહમાં

મને ઉમેદ હતી કે લડતના આરંભ આરંભમાં તો જીઓને જેલ જવાનું ભાગ્ય નહિ પ્રાપ્ત થાય. જીઓએ કાયદાના સવિનય ભંગને સાર નીકળવાનું હળુ રૂપ નથી. પણ ખંભાણની સરકારે જીપુરુષ વચ્ચે કરશે જ વેરોવચો ન કરવાના ઉત્સાહમાં કલકત્તાની જીઓને એ માનથી નવાજી છે. મને ઉમેદ છે કે આખો દેશ આ નવી ચરઆતને વધાવી લેશે.

સ્વરાજપ્રાપ્તિની લડતમાં જીઓનો પણ પુરુષોના જેટલો જ હિસ્સો હોવો જોઈએ. અને આપણી આ શાન્ત અપ્રતિકારની લડતમાં જીઓ તો પુરુષોને ગાઉના ગાઉ પાછળ મુકી દે એમ છે. તેમની ધર્મશ્રદ્ધા જોડે તો પુરુષોની કદી સરખામણી થઈ શકે તેમ નથી. મહાધૈર્યથી દુઃખ પર દુઃખ ગળ્યે જવાં અને બહાર દુઃખની છટા સરખી ન દેખાવા દેવી એ ખાનદાનીના આદર્શ રૂપે જ જાણે તેઓ સરળચલી છે. અને હવે ખંભાણ સરકારે એમને આમ લડાઈમાં ઉતાર્યા પછી તો મારી ખાતરી છે કે આખા હિન્દુસ્તાનની જીઓ સરકારના આ આમનન્નણને ઉપાડી લેશે અને સ્વાતન્ત્ર્યપ્રાપ્તિની આ લડતમાં પોતાને ઝાજતો હિસ્સો આપવાને સંજ્ઞ થઈ જશે. નહિ તોપણ બ્યારે મરદો પૂરતી સંખ્યામાં પકડાત ત્યારે તેમને પોતાની જાતિના માનની ખાતર પુરુષોની જગા લેવી જ પડત.

શ્રીઓ
નિર્ભય રહે

પણ હવે તો પુરુષની પડખે રહીને જ બંધે શ્રીઓ પણ આત્મરથી જ જેલની છાંદગીમાં પુરુષોની ભાગીદાર બનતી. એમની લાજની રક્ષા કરનારો ધર્મર ભેટા છે. જ્યારે કૌપદીની લગ્નરક્ષા કરવા પાંચ પાંડવ અસમર્થ નીવડ્યા ત્યારે સતીનું સત ધર્મરને ત્યાં રજૂ થયું અને સતીની લાજ રાખવા ભગવાન ગરુડે ચડીને ધાયા. અને કાળના અન્ત લગી એમ જ થવાનું. દુર્બળમાં દુર્બળ શરીર વાળી શ્રીને પણ ધર્મરે પોતાની લાજ રક્ષવાનું બળ આપેલું છે. શ્રીની રક્ષા એ પુરુષનો ઉચ્ચ અધિકાર બંધે હોય, પણ પોતાની સંભાળ લેવાને પુરુષ ન રહ્યા હોય અમર તો શ્રી-રક્ષાનો પવિત્ર ધર્મ, બળવવાને તે અસમર્થ હોય ત્યારે કોષ હિન્દી શ્રી પોતાને નિરાધાર ન માને. જેને મરતાં આવડે છે તેને—પછી પોતે શ્રી હોય કે પુરુષ—કશા જ સંકટની બાંકે રાખવાનું કારણ ન જ હોય.

અને હિન્દુસ્તાનની શ્રીઓને પણ મારી અવરમ એવી સૂચના છે કે તેમણે જેઓ લડાઇમાં મોખરે જવા તૈયાર હોય તે બહેનોનાં નામો એકઠાં કરવાનું કામ શાન્તિપૂર્વક પણ વમરદીલે શરૂ કરી દેવું. તેમણે પોતાની યાદી અંગાળની બહેનોને મોકલી આપવી અને તેમને બતાવી આપવું કે તેમની પાછળ જનારી બહેનો ખીજ પ્રાન્તોમાં પણ તૈયાર છે. જેલની છાંદગીનાં જેખમ અને તેની હાડમારીઓ ખેડવા ઘણી બહેનો બહાર ન પડે એ સંભવિત છે, તથાપિ પહેલા હપતામાં થોડી જ બહેનો આવો આમયમ કરવા બહાર પડે તેમાં પણ પ્રબળે કશું જ નીચું જોવા-પણું નહિ હોય.

પુરુષવર્ગની ફરજ તો ચોખ્ખી છે. શ્રીઓને કેદ પકડાતી જોઈ આપણે મિનજ ન જ ખોણ્યે મિનજ ખોણે કે પાગલ બન્ને શ્રીઓની રક્ષા થવાની નથી. આપણે તો સરકારને સામકું નોતર્ફ દબ ચુક્યા છીએ. આપણે આપણી શ્રીઓને માટે, બાળકોને માટે, કોષને જ માટે સરકારની દયા માગી નથી. અને માર્શલ લૉના દિવસોમાં પંજબમાં સરકારે રાખેલી પણ ક્યાં ?

શ્રીઓ ભલે
પકડાય

મારે હિસાબે તો એકાદ બેસવર્થ સ્મિલ મનિયાંવાલાની શ્રીઓનાં મ્હોં પર ચુકે, તેમને અપશબ્દો બોલે અને ખાંજી રીતે તેમને અપમાનિત કરે તેને ચુકાબલે કલકત્તાના અમલદારો આપણી બહેનોને કોષ કાપવાનું બહાનું કરીને ગિરફતાર કરે એ અલખત વધુ સભ્યતામયું છે. આપણા શ્રીવર્ગને આપણે આમ અપમાન પામવા લકતમાં નથી મોકલતા એ સાચું, પણ જાહેર સેવા કરતાં સરકાર જો તેમને પકડતી

હોય તો તેવી રીતે કેદ થવા અને જેલ જવા આપણે આપણી સ્ત્રીઓને અવરજ મોકલીએ છીએ. આપણી સ્ત્રીઓ વૈરવૈર સ્વદેશીનો પ્રચાર કરતી રહે અને પરદેશી કાપડનો વેચાર બંધ પાડી એ રીતે હિન્દુસ્તાનને ફાલી ખાવાની શક્તિરૂપી સરકારની હસ્તીના મૂળ ઉપર જ કુહાડી મારે, છતાં સરકાર એને ટગર ટગર બોલાં કરે એમ આપણે શા સાહે માનીએ ? તેથી જો આપણે આપણી સ્ત્રીઓને સ્વદેશીની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવા દઇએ તો આપણી સાથેસાથે જ એમને સુદાં પકડવાના સરકારના હક્કને પણ આપણે કબ્જા રાખીએ.

તેથી આપણી સ્ત્રીઓ પકડાય ત્યારે પણ આપણે ગુસ્સે ન થવું જોઇએ. આપણે આપણા સામાવાળીઓને પકડારીએ અને પછી તે સામે આવીને હોમો રહે ત્યારે તેને દોષ દેવા લાગીએ તે તો નામદાંષ્ટ છે.

મિનજ ન
ખોશી

સરકારની નેદોમાં આપણાં માણસો માવાં ન જોઇએ. આપણે સરકારને બતાવી આપવું જોઇએ કે જનગૃતિ થોડાઘણા લોકોમાં જ નથી આવી, પણ તે તો આમગ્રજમાં ફેલાઇ ગઇ છે. આપણે બતાવી આપવું જોઇએ કે અહિંસા ગણ્યાગાંઠ્યા લોકોને જ મળે ઉતરી છે એવું નથી, પણ તે ઘણાખરાને હૈયે વસી ગઇ છે. આપણે આપણા વર્તનથી બતાવી આપવું જોઇએ કે મુંબઇનું તોશાન સામાન્ય રોગના ચિહ્નરૂપે નહિ પણ માત્ર અપવાદરૂપે હતું.

અને હવે જ્યારે ઉરકેરાવાને અને લોહી ઉકળવાને કદાચ આકરાંમાં આકરાં કારણ મળવા લાગ્યાં છે ત્યારે જ વધારેમાં વધારે સંદિગ્ધતા અને સંયમ બતાવી આપવાનો વખત છે. 'કદાચ' હું વિચારપૂર્વક કહી રહ્યો છું, કારણ મને લાગે છે કે આપણા મિનજની સૌથી આકરાંમાં આકરી પજવણી હજી નથી થઇ. છેક જ અસહ્ય થઇ પડે એટલા લોહી ઉકાળનારા પ્રસંગો હું કદી જ શકું છું. જો આપણે સ્વતન્ત્રતાના હમેશ્વર છીએ, જો ખિલાફત અને પંજાબની આખર આપણે નિર્મળ કરવી છે તો આપણે આ બધાના કરતાં ઘણી વધારે મોટી કિંમત આપવા તૈયાર થવું જોઇએ અને ચાહે તેટલી પજવણી થાય તોપણ મિનજ ખોલે. પાલવશી નહિ. આપણે ખૂરામાં ખૂરી હાલત કદી રાખીએ અને સરકાર તરફની ઝોઝામાં ઝોઝી આજ્ઞા કરીને આખર સમ્મતા રાખ્યાને સાહે. પણ સરકારનું બધું જ વાંચીએ.

સરકારી
સમ્મતા

આપણે ખુલ્લા દિલથી કબૂલ કરીએ કે ઘણાખરા દાખલાઓમાં સરકાર વિનય અને સમ્મતા બતાવીને લડાઇના કાપડાઓને જ માન આપે છે. જો પીર બાદશાહ

મીમાં કે ડૉ. સુરેશને તેણે હાથકડીઓ પહેરાવીને દોર્ધાં તો અલી ગિરાદરને, લાલાજીને, મૌ. મોહીયુલ્લીનને કે પં. મોતીલાલજીને તેણે ક્યાં હાથકડીઓ પહેરાવી ? અને હું તો હાથકડી પહેરાવવાનો રિવાજ એકેએક અસહકારીની બાળતમાં અમલમાં એકે તોપણ તકરાર ન લાઉં. કેદીને હાથકડી પહેરાવીને લાવવો લાઇ જવો એ જોલનો નિયમ છે. અને પડિત મોતીલાલજી તથા પડિત જવાહરલાલને હાથકડી પહેરાવીને તેમને રાખવાને દેકાણે પણ ચલાવતા લાઇ જવામાં આવે એવો ધન્ય દેખાવ જોવાને મારા જોવાને તો અલાહાબાદ સુધી હડીને પહોંચી જવાનું મન થાય. પોતાની હાથકડીઓ સ્વરાજના શુભ ચોધડીઆને ત્વરાથી વધુ વધુ નજીક ખેંચી લાવી રહેલ છે એ વિશ્વાસે તેમના ખુલ્લુઆ ચહેરાઓ પર ઝળકતા હાસ્યને નિહાળવામાં મને તો શેર લોહી ચડે. પણ સરકારે આવી ઉભણી આપી નહિ.

હું જેની અપેક્ષા નથી કરતો, હું માણસનતના માનની ખાતર જે નથી ઇચ્છતો, તે તો પંજમમાં થયાં તેવાં હ્રુદ્દ હલકટ નામોશીભર્યા અપમાનો અગર તો મોપલા વંશની અકલ્પ્ય નિર્હયતા. છતાં અસહકારીઓએ તો કશો જ કરાર નથી કર્યો કે તેમની સામે અમુક જ થાય અને અમુક હદ સુધી જ થાય. આપણે તો ખરામાં ખરા બનાવેને ગણતરીમાં રાખીને આ લડત માથે લીધી છે અને તેમાં રહેલી જોખમદારી પૂરેપૂરી સમજીને જ અહિંસાપરાયણ રહેવાનું પણ કહ્યું છે. સ્વરાજ હવે હાથવેંતમાં છે. અત્યારે ગરલતમાં પડી બાન ભૂલીને રમે તેને આપણે ખોધ બેસીએ.

આજેવાનો ભલે જોલમાં હોય; ના. શાહનવા જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં સંપૂર્ણ હડતાળો પડવી જોઇયે. એ પાડવાને સાડે સભાઓ ભરવાની પણ જરૂર નથી. લોકોમાં પોતાની મેળે જ પ્રસંગ ઝોળખવા પૂરતી સમજ આવી ગઇ છે. સરકાર ભલે જીતે કે હડતાળો જોરાવરીથી નહિ પણ લોકોના મરજયાત સહકારથી જ પડે છે.

કોઇ પણ સ્થળે વગરવિચારે અગર વગર મંજૂરી મેળવે કાયદાનો સચિનય ભંગ ન જ શરૂ થવો જોઇયે. પ્રત્યેક જગતું પૂરા વિચારપૂર્વક અને પૂરી જ્ઞાન્તિથી જ આપણે ભરીયે. લોકો પોતપોતાના ઘરમાં ભલે ખૂબ ચર્ચા કરે. વેપારીઓ વેપારને કામે હળવર વેળા એકઠા થાય છે. તેઓ અત્યારે કલાકે કલાકે બદલાતી સ્થિતિ પર વિચાર ચલાવે અને નિશ્ચય કરે. પણ શાહનવાની પાછળ દરેક જગાએ હડતાળો પડે એમ હું ચાહું તેટલો ઇચ્છું, તથાપિ તે ખૂનામરકી કે તોફાનનું સહેજ પણ જોખમ ખેડીને નહિ જ. એ હડતાળોમાં જરા પણ જોરજબરદારી કે ધમકી સરખીને

મરજયાત
હડતાળ

ઉપયોગ ન જ થવો જોઈએ. આપણે બધે હડતાળો નહિ પાડી શકીએ, તેમાં મોળા મણ્ડાણું, તે બધે, પણ ખુનામરકી કે તોફાન તો આપણને પાછા જ પાડે અને સ્વરાજમાં પણ કોણ જાણે કેટલીયે મુશ્કેલી વિલંબ કરાવે.

૬ હારવું શાને ?

સાદો
કાર્યક્રમ

અસહકારના કાર્યક્રમની સાદાઈ જેને સમજાઈ છે તે આ હડતાની ખરી ખૂબી સમજી ગયા છે. રેડીયો ચલાવી સૂતર કાંતવું અને જેલ માગી લેવી અને જેલમાં પણ તેઓ કાંતવા દે તો કાંતવું. આમ આપણે કાંતતા હોઈએ કે જેલ જતા હોઈએ, ગમે તે સ્થિતિમાં પણ આપણે એક જ મનોવૃત્તિ—અહિંસા અને સર્વે ધર્મો પ્રત્યે મૈત્રીભાવના રાખવી જોઈએ. જે આપણે અંગ્રેજોનો, સહકારીઓનો અને આપણી જોડે મળતા ન થનારા બીજાઓનો દેખ કરતા અટકીએ, જે આપણે એકબીજાનો અણુવિશ્વાસ રાખતા અમર તો એકબીજાથી બહીતા અટકીએ અને જે આપણે આપણી પ્રજાના ગુજરાનને સાર પરસેવો વાળવાનો અને ખપવાનો નિશ્ચય કરી રેડીયો પકડીએ તો આપણી સામે ટકરાની દુનિયાની કંઈ સત્તાની ગુંજાજ છે ? અને આપણામાં આવો આત્મવિશ્વાસ હોય તો પછી આપણે ખોખા જેટલા છીએ કે ઝાઝા અગર તો આપણે પકડાયા કે ગોળી ખાઈ મૃત્યા એની શી શીકર છે ? અને આ હું ઉપર જણાવી ગયો તે કાર્યક્રમ તો કોઈ પૂરણ પુરોષને સાર નહિ પણ બલા, સાચા અને બહાદુર એવા હરકોઈ દુનિયાદારી માણસોને સાર છે. જે આપણાથી આટલા બલા, સાચુલા અને બહાદુર પણ ન થવાય તેમ હોય તો પછી સ્વરાજ કે ધર્મ એ શબ્દો પણ આપણા મોંમાં શી રીતે શોભશે ? આપણે કયે મોઢો આપણને હિન્દુ મુસલમાન ખ્રિસ્તી ચઢ્ઢી શીખ અગર પારસી કહેવડાવવાના ? અને જે આપણે સાચા હિન્દુ મુસલમાન શીખ પારસી કત્યાદિ ન હોઈએ તો ખિલાત અને પંચાલની બરપાઈની વાત પણ આપણે મોઢો શી ?

અસહકારનો
અસહકાર

તેથી જે આપણને આપણા કાર્યક્રમને વિશે શ્રદ્ધા હોય તો પછી સરકાર પોતે આપણી જોડે દરેક દરેક વાતમાં અસહકાર આદરે તોપણ આપણે તેની શિકર ન કરવી જોઈએ. શ્રી. રાજગોપાલાચારી તરફથી તેમજ આગા સરદર સાહેબ તરફથી મેં સાંભળ્યું કે તેમના આખા તારો જવા દેવામાં આવતા નથી. અને તો એ જ નવાઈ લાગે છે કે સરકાર આપણો એક પણ તાર કેમ જવા દે છે અમર તો

આપણને સુચારી કરવા કે એકબીજાને મળવા કેમ દે છે ? મેં તો મારા મનને જૂરામાં જૂરી સ્થિતિને માટે પણ તૈયાર કરી રાખ્યું હોવાથી સરકાર આપણી પ્રવૃત્તિઓને અટકાવવાને અમર તો મોળી પાડવાને જે જે કંઈ કરે છે તેમાંના કશાથી હું ચકિત થતો નથી તેમ ગુસ્સે પણ થતો નથી. સરકાર પોતાની હસ્તીને માટે હવાતીઆં મારી રહી છે, અને મને થાય છે કે હું પોતે એની જગાએ હોત તોપણ એથી બીજું શું કરત ? કદાચ એનાથી પણ ખૂં કરત.

આપણે શા માટે માનીએ કે સરકાર પોતાની પાસે જે કંઈ બળ છે તે બધું ન વાપરે ? માત્ર આપણી બાળુએથી આપણે એની કરી મદદ વગર આપણો અસહકાર ચલાવ્યે જોઈએ અને તેનો મર્મ આપણા જીવનમાં ઉતારી શકીએ એવો રસ્તો શોધી કાઢવો જોઈએ. સરકાર આપણો પ્રાન્ત પ્રાન્ત વચ્ચેના વહેવાર અટકાવે તોપણ આપણે આપણો મિજબ હાથ રાખવો જોઈએ. આપણો કાર્યક્રમ નક્કી થઈ ગયા પછી હવે તો દરેક પ્રાન્તે પોતપોતાની પ્રવૃત્તિ ઉપાડી લઈ તે ક્ષણે જવા શક્તિમાન હોવું જોઈએ. ઉલટું એવી સ્થિતિ તો આપણને લાબહાથક જ નીવડવી જોઈએ. કારણ એમ એકબીજા પ્રાન્તો વચ્ચેના વહેવાર સરકાર તોડી નાખે તેને પરિણામે તો એક પ્રાન્તમાં દૈવજોગે ગમે તેટલું પાછા પડવાનું થાય તોપણ બીજા પ્રાન્ત એની અસરથી બચી જવાના. દાખલા તરીકે ગુજરાત હારી જાય અને તન-મનથી સરકારને શરણે જાય અમર તો આસામ નરાતાળ બની જાય અને એકાએક તોફાન કરી બેસે તોપણ પગબ પર તેની અસર થાય નહિ. પણ વાયકે આવી કરી જ બીક મનમાં આણવાની નથી. કારણ આસામ બારે પગવણી વચ્ચે સુદાં નમતેદાર સંઘમ જળજી રહ્યું છે અને ગુજરાત, મને ઉમેદ છે કે, થોડા જ દિવસની અંદર પોતાનું પાણી બતાવી આપ્યા વગર રહેશે નહિ. મુંબઈની સરકાર પોતાનું કામ ખૂબ સમજતી જણાય છે. એ બીજા પ્રાન્તોની સરકારોના કરતાં અલખત વધુ સહિષ્ણુ અને વધુ ચક્રાર છે. એ અસહકારીઓને જેમ બને તેમ લાંબુ દોરડું (બેબે ફાંસો ખાવા) આપવા રાજ છે. અને અસહકારીઓ પણ, પોતે મેળવવા મથી રહ્યા છે તે ન મળતું હોય તો સરકારને દોરડે લટકતા આતુર હોવાથી, તેઓ પણ સરકાર જેટલું દોડું મુકતી જાય છે તેટલું લઈ રહ્યા છે. પણ આ બુદ્ધિ વાત થઈ. હિન્દુસ્તાનની હવામાં હથેળી જેવડું વાદળું ધડીવારમાં બયાનક કદનું થઈ પડે છે એમ કહેવાય છે. મારા કહેવાના મુદ્દો એટલો જ છે કે આપણે દરેક જાતના ગુન્-વાડાને માટે તૈયાર થઈ રહેવું જોઈએ અને કશાથી પણ હારવું ન જોઈએ અમર તો અણધાર્યું કંઈ આવી બને ત્યારે ચાહે તેમ થાય તોપણ હિન્દુ ન જ બનવું જોઈએ.

જે તારીનું સુખ આપણી પાસેથી ખૂંચવી લેવામાં આવે તો આપણે ટપાલથી કામ ચલાવવું જોઈએ. જે ટપાલનો વહેવાર પણ આપણે માટે બંધ કરવામાં આવે તો આપણે ખેપીઆથી કામ લેવું જોઈએ. આપણને જોઈતી દિશામાં જતા આવતા મિત્રો તો આપણને આમાં અલગત મદદ કરવાના જ. બ્યારે રેલવેનો હપ્તોય કરતાં આપણને અટકાવવામાં આવે ત્યારે પણ આપણે બીજાં વાહનોથી કામ લેવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ. એ રીતે આપણા કામમાં ગમે તેટલો વખત જશે તોપણ તે, જે આપણે અંદરથી સાબીત હપ્તું તો, આપણા કામમાં કરી અનંતરાય આણી ચકશે નહીં.

કચરનું
શરણ ખોળો

જે આપણે આપણું સર્વ મમત્વ છોડી કચરનું જ શરણ ખોળીશું અને એને જ આપણે એકમાત્ર આધાર માનીશું તો સરકાર આપણી જે કંઈ કસોટી કરવા માગશે તે એકેએકમાંથી આપણે નિષ્કલંક બહાર નીકળીશું. જે એની કચ્છા સિવાય સૂકા ઝાડનું પાન પણ ખરતું નથી તો આજની આપણી આ પરીક્ષા પણ એ જ સર્વશક્તિમાન પરમેશ્વર આ સરકારને નિમિત્ત કરીને કરી રહ્યો છે એમ આપણે શા સાર ન માનીએ ? આપણે એની જ પાસે આપણી શરિયાદ કાં ન લઈ જઈએ અને આપણી આવી નિર્દય કસોટી કરવાને સાર એની જ સામે ગુસ્સે કાં ન ચઢીએ ?

અને જે આપણી શ્રદ્ધા સાચી હશે તો સાચે જ એ આપણને દિલાસો આપશે જ અને આપણને માફ કરશે. જાલિમની સામે ટટાર હુલા રહેવાનો માર્ગ તેનો તિરસ્કાર કરવો કે તેને મારવો એ નથી, પણ નમ્ર બનીને આપણે કચરને શરણે જવું અને આપણી પીડની ધડીમાં એ દયાધનની કરણા બાખવી એ છે.

§ સ્વરાજની ઉતાવળ

બિહારથી એક બાબ લખે છે:

સ્વરાજની
ઉતાવળ શા
માટે ?

“દેશકાર્યમાં અમારે ત્યાંના લોકોમાં હું એક ઉત્સાહી કામદાર ગણાતો. હું અસહકારની તરફેણમાં પણ હતો, કારણ મારી પણ માન્યતા હતી કે દરેક મુસલમાનને મઠિ ધાર્મિક દષ્ટિએ અત્યારે અસહકાર એ ફરજિયાત વસ્તુ છે. હિન્દુસ્તાનના પુનઃસંસ્થાપના બાબતમાં તો અસહકાર આશ્રય સરખાવા પામવાની ઉત્કાંક્ષામાં હું અગ્રણી પણ પડ્યો નહોતો અને અત્યારે પણ મને તેવી કશી આશા નથી. હલકું મને એમ જ લાગતું કે આપણાં ખરાં હિતને ભોગે જ આપણે બ્રિટિશ સરકારની સામે અસહકાર માંડી ચકીએ.

આથી હું એમ નથી કહેવા માગતો કે અસહકાર એ જોઈ અસરકારક હોયિયાર છે. મારા મુદ્દો એટલો જ છે કે આપણા દેશી ભાઈઓ હજી એ સમજે નથી કે આપણી વાપરી શકે એટલી હાયકાત ખરાબતા થયા નથી. મેં તો અનેક પ્રસંગોમાંથી એક ધીધુ કે આપના અનુયાયીઓ પોતે એ કાર્ય હાયમાં ધીધુ છે તેને આશય પ્રધાનવાની મહેનત બતાવતાં કરતાં જ્યાં ત્યાં પોતાનું કામ આગળ કાઢવાની બળતરામાં જ વધુ ફાસાઈયા છે. મારે હિસાબે તો દેશનું આર્થિક હજી એટલું નબળું છે કે આપણી આત્મની પેઠી પૂરી અહિંસા બળવાને અસહકાર જેવું કાજ ચલાવી શકે એ અસંભવિત વસ્તુ છે, અને આપના જેવો સમજી આગેવાન આ આટલી સ્પષ્ટ અને હડહડતી અથમ અવસ્થા તરફ કેવળ આંખ મીંચી રહે એ શું આશ્ચર્ય નથી ?

મેં તો તમારું તેટલું મારું મગજ તાણી બેઠું, પણ 'સ્વરાજની આટલી જતાવળ શા સાર ?' એ સવાલનો મને જવાબ નડ્યો નહિ. અલબત્ત, જો સ્વરાજ આપણી હૃદયમાં હોત તો પછી તેમાં વિલંબ કરવો અસમ્ય જ ગણાત, પણ આટલાટલી નિષ્ફળતાઓ મળ્યા છતાં હજી સ્વરાજની વાત કરતાં આપ મહિનાની અને બે મહિનાની મુદતો મુકતાં અચકાતા નથી, એ જોઈને હું તો હેરાન હેરાન થઈ જઈ છું. જો આમ બોલવામાં આમ પ્રભમાં એક પ્રકારની ભયુતિ ફેલાવવાને જ હેતુ હોય તો મને લાગે છે કે વિચારમાં થાપ ખવાઈ છે. હાલમાં છેલ્લા બનેલા બનાવો મારા આ ક્યનના સાક્ષી છે. પ્રભમાં અસંભવિત આશાઓ ફેલાવવી એ પ્રભના ભૂસ્તાની બેઠે ગેસ કરવા સિવાય બીજું કશું નથી.

તેથી હિન્દુસ્તાનના અને હિન્દુસ્તાનની પ્રવૃત્તિ બધાને ખાતર આપને આ બધામાં હવે તો 'ફક જાઓ' એવી વીનવણી કરવાનું હું સાદસ કહે છું. પહેલાં આપણા હૈજવાસીઓને સુધારીયે ને પછી જ લડાઈ પર કૂચ કરીયે. અત્યારે તો આપણે મુઠાલા સિપાઈઓ લઈને જંગ છતવા નીકળ્યા છીયે. આવી સામગ્રીથી બચાવ કરવા કશા રહેલું તેના કરતાં હાર કબુલ કરી બીજા હુમલાની તૈયારીમાં પડેવાનું જો બહેતર છે. ખુદાના કાનૂન કિંસાફી છે અને તેથી કોઈ પણ કામ જપાડવા પહેલાં તેને માટેની શક્તિ તપાસી લેવાનું જરૂરમાનું ફરમાન છે. મક્કા શરીફની યાત્રા એ ઈસ્લામનાં પાંચ પાયનાં તત્ત્વોમાંનું એક છે, પણ તે હરકોઈ રસ્તે ચાલનારને સાર નથી. સ્વરાજને સાર એટલે કે પોતાના દેશની આઝાદીને સાર કોથીયે કરવી એ માણસનું એક પ્રથમ કર્તવ્ય હોવું જોઈયે એ કાચું, પણ અમારા મન બહાર અમારી કંસોદી કરવી એ પણ શું કરતા નથી ? મને તો લાગે છે કે આ જતાવળ જ બધા ભોંકાનું મૂળ છે."

લખનાર એક બાણીતા બિહારી છે. એમણે જે કંઈ લખ્યું છે તે નિખાલસ દિલથી તેમને લાગ્યું તે લખ્યું છે, એ વિષે શંકા નથી. તેથી હું તેમના કાગળનો જાહેરમાં જવાબ આપું છું.

અસહકારની
શરૂઆત

અસહકાર એકે સૌ પહેલો તો ખિલાફતના ઇલાજ તરીકે જ કરવાયો, તથાપિ બ્રિટિશ સરકાર સામે અસહકાર કરવામાં દેશનાં ખરાં હિતનો ભ્રમ રહેલો છે એવું મને અગર તો મારા કેઈ સાથીને કદી પણ ગણાયું નથી. ઉલટું અમને તો એમ જ લાગ્યું છે કે જો એ શક્તિને બળે ખિલાફતની બાબતમાં હિન્દી મુસલમાનોની બાબતમાં મામલોએને વિષે આપણે સરકારને નમવાની ફરજ પાડી શકીએ તો પંજાબને વિષે અને પરિણામે સ્વરાજને વિષે પણ તેમ કરી શકીએ. વળી અહિંસા પણ આરંભથી જ અસહકારનું મુદ્દાનું અંગ ગણાયું આવ્યું છે, અને જો અહિંસાની બાબતમાં દેશને નિષ્ફળતા મળી હોય તો અસહકારની બાબતમાં પણ એની મેળે જ દેશ નિષ્ફળ નીવડ્યો ગણાય. પણ છેલ્લા બનાવોએ અહિંસાની નિષ્ફળતા પૂરવાર કરવાને બદલે મારી દિધીએ તો ઉલટી અહિંસાની અસર જ પૂરવાર કરી છે. મારે હિસાબે તો એ બનાવો સંપૂર્ણ રીતે પૂરવાર કરે છે કે મુંબઈનો ઉપદ્રવ એકલડોઠકલ અપવાદ હતો; તે દેશની સામાન્ય સ્થિતિનો સૂચક બિલકુલ નહોતો.

એક વરસ પહેલાં દેશના જુદા જુદા ભાગમાંથી પહેલી પંક્તિના આટલા આગેવાનોને આટલી સરળતાપૂર્વક અને લોકોને તેમની પાછળ આટલા શાન્ત અને સંયમી રાખીને સરકાર કદી પકડી શકત ખરી ? સરકારની ચાન્નિક તોપોએ જ લોકોને શાન્ત રાખ્યા એમ માનવું એ ભૂલ છે. ચાન્નિક તોપોનો ડર લોકોને ઝોછો રહ્યો હશે એ વાત સાચી, પણ એક વાત તો આજે રસ્તે ચાલનાર માણસ પણ કદી શકે તેમ છે, અને તે એ કે આ દેશમાં અત્યારે એવા સેંકડો પદકે હજારો લોકો નીકળ્યા છે, જેમને ડરાવવાનું ચાન્નિક તોપોમાં સામર્થ્ય નથી રહ્યું. તેમ પ્રજા ચારિત્ર્યમાં નબળી થઈ છે એ વાતમાં પણ હું મળતો થઈ શકું એમ નથી. ઉલટું આ આત્મશુદ્ધિની પ્રવૃત્તિએ પ્રજાનું જીવન કેટલું અદ્યુત રીતે પલટાવી નાખ્યું છે તે દરેક પ્રાન્ત પૂરવાર કરી આપે તેમ છે. હજુ થોડા જ દિવસ પર એક બહુતા મુસલમાન મિત્રે મુસલમાન કામના નવજવાનોને જેઓ હમણાં હમણાં સુધી આજસુ અને વિલાસી જીવન માળનારા હતા તેઓ એકાએક કેવા ધાર્મિક સાદાઈ વાળું અને ઉદ્યોગી જીવન માળનારા બની ગયા છે તેનું બ્યાન આપ્યું હતું.

સ્વરાજની
ઉતાવળ
ન હોય ?

હા, આપણને સ્વરાજની ઉતાવળ તો જરૂર થઈ છે. ખીનું થાય જ શું ? માલમંડીના બંધ લોખંડી વંચનમાં ગુંગળાઈ ચૂઆ તે પેલા કમનસીબ મોપલાઓ પણ બ્યારે જીવલેણ ગુંગળાટ વચ્ચે રહીરહીને પાવળું પાણીની અગર તો એક આસ બુદ્ધી હવાની ઝીસો નાખી રહ્યા હતા ત્યારે તેમને પણ ઉતાવળ થઈ હતી શું ?

જે પરદેશી રાજસત્તાના જીવલેષુ વેગનમાં આજે આપું હિન્દુસ્તાન નૈતિક ગુંગાટથી મરી રહ્યું છે તે તો મોપલાઓના જીવ લેનારી વેગનના કરતાં અગણિત દરજ્જે બદતર છે; અને નવાઈ તો એ છે કે આટલાટલાં વરસ ત્રીતાં પશુ હજી હિન્દુસ્તાનની પ્રજાને સ્વતંત્રતાના પ્રાણવાયુની જરૂર ભાસતી નથી ! પશુ એકવાર આ સ્થિતિ જાણ્યા પછી સ્વરાજ્યથી પ્રાણવાયુની ખૂસ મારવી એ શું સ્વાભાવિક નથી ? તેમ મુદત બાંધવાની બાબતમાં પશુ હું કશો દોષ માયે લેવા તૈયાર નથી. એટલું જ નહિ, પશુ જો બતાવેલી ધરતો પ્રજા પૂરી કરે—અને તે પૂરી કરવી કંઈ મુશ્કેલ કામ નથી—તો ખાર મહિનાની અંદર જ સ્વરાજ અલખત મળી શકે એ જાણવા હતાં મેં મારી એ માન્યતા પ્રજા સમક્ષ ન મુકી હોત તો જ હું દોષી ઠરત.

અને જો ખરેખર જ અહિંસાનું વાતાવરણ બાપ્તું હશે તો હું હજીયે કહેવાની હિમ્મત ધરું છું કે આ વર્ષની અંદર જ સ્વરાજની પ્રાણપ્રતિક્ષા આપણામાં થઈ ચુકી હશે. પછી તેનું ખોખું બનતાં ભલે થોડી વધુ મુદત લાગે. વરસની મુદત કંઈ લોકજાગૃતિના હેતુથી નહિ, પશુ મહાસભાનાં અનુયાયી સ્ત્રીપુરુષોની તાત્કાલિક ફરજ તેમજ એવા કર્તવ્યપાલનમાંથી નીપજનારા જીવ પરિણામને વિષે તેમનું લક્ષ એકાગ્ર કરતા ખાતર પોકારવામાં આવી હતી. એમ મુદત બાંધ્યા વગર ન તો આપણે કરેહોના રાજો કરી શક્યા હોત, ન દેશબર આટલા રેડીયા ચાલુ કરી શક્યા હોત, કે ન હજારો વાર હાથકંતામણ અને હાથવણાટની ખાદી પેદા કરીને લાખો રૂપિયા દેશના ગરીબમાં ગરીબ કામદારોનાં ઘરોમાં દાખલ કરી શક્યા હોત.

લેખકે મૂડાલ સિપાહીઓથી લડાઈએ નીકળવામાં હડાપશુ નથી એમ સૂચવ્યું છે. આજે બંગાળમાં, સંયુક્ત પ્રાન્તોમાં અને પંજાબમાં સરકાર જેમ માગી રહી છે તેમ જોવીઓ મળી રહ્યા છે, એ શું મૂડાલ સિપાહીગીરીનું સૂચક છે ? અને ન્યારે બીજા પ્રાન્તોમાં કદાચ એથીયે વધુ સખ્તાઈભરી દમનનતિના હુકમો છૂટશે ત્યારે એ પ્રાન્તો પશુ પોતાનાં પરાક્રમથી ઉપલા ત્રણ સુભાગી પ્રાન્તોના જેટલા જ ઝગમગી ઉઠશે એ વિષે મને શંકા નથી.

વરસમાં
સ્વરાજ

૬ ધોળી ટોપી સામે સુંબેશ

રત્નાગિરી જિલ્લામાં આવેલા દેવરખના સમજાજ અને ત્યાંના એક વઝીલ વચ્ચે ધોળી ટોપી વિષે થયેલી ચક્રમચક્રી હકીકતનાં કામગીઆં એક મિત્રે અને મોકલી

ધોળી ટોપી
સામે સુંબેશ

આપ્યાં છે. સદરકુ વકીલ રા. વૈદની સામે ઉપલા મુનસફ સાહેબે નીચેનો હુકમ કાઢ્યો:—

“ રા. વૈદ આજે ખાદીની ટોપી ને સામાન્ય રીતે ‘ ગાંધી ટોપી ’ કહેવાય છે તે પહેરીને કોર્ટમાં આવ્યા છે. રત્નાગિરીના જીલ્લામાં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ હપર હાઇકોર્ટના વડા ન્યાયાધીશ તરફથી આવેલા પત્રમાં આ બાબતમાં હાઇકોર્ટનો ને અભિપ્રાય દર્શાવવામાં આવ્યો છે, જે આ અદાલત પર બાંધેને મટિ મોકલવામાં આવ્યો હતો અને જેના બબર દેવરખના વકીલવર્ગને આપવામાં આવ્યા છે, તેને અનુસરીને મેં રા. વૈદને જાણવું કે તેમણે ખાદીની ટોપી પહેરીને કોર્ટમાં આવવું એ કોર્ટનું અપમાન કર્યા બરાબર છે અને તેથી મેં તેમને તાબડતોબ કોર્ટમાંથી ચાલ્યા જવા અને જ્યાં સુધી ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ અંબર તો હાઇકોર્ટ પોતાનો હુકમ ન ફેરવે ત્યાં સુધી ફરી એવી ટોપી પહેરીને ન આવવા ફરમાવ્યું છે. મેં તેમને વધુ એવી પણ ચેતવણી આપી છે કે આ હુકમ પછી જો તેઓ ફરીથી આ ટોપી પહેરીને અદાલતમાં આવશે તો તેઓ કોર્ટનું અપમાન કર્યાની બધી જોખમદારીને પાત્ર કરશે. રા. વૈદના જવાબની અને આ હુકમની એક નકલ આ બાબતમાં ઘટવું કરવા મેં ડિસ્ટ્રિક્ટ જજ તરફ મોકલી આપવામાં આવશે.

વડા ન્યાયાધીશના પત્રમાંથી વકીલોને બબર આપવાને લગતા ઉતારા નીચે મુજબ છે.

“ વકીલ લોકો કોર્ટમાં ‘ ગાંધી ટોપી ’ પહેરે એ વાતની હાઇકોર્ટ બેઠક વિરુદ્ધ છે. અને જે કોઈ વકીલ એ ટોપી પહેરીને કોર્ટમાં આવે તે જજનું અપમાન કરે છે એમ માને છે.

અમને આશા છે કે હાઇકોર્ટનો આ અભિપ્રાય બહુ પછી વકીલો આ બાબતમાં સમજી જશે.

જે કોઈ વકીલ માથે પાધડી સિવાય બીજું કંઈ પણ પહેરે છે તે તે પહેરીને કોર્ટમાં ન આવે.

આ વકીલોને બબર કરજે કે હાઇકોર્ટ તેમની વર્તણૂકને સખત રીતે નાપસંદ કરે છે.”

આને દેવરખના સમજજ સાહેબે નીચેની પુસ્તી નેડી:

“ નીચે સહી કરનાર આશા રાખે છે કે આમાં જણાવેલા હાઇકોર્ટના અભિપ્રાયને વકીલવર્ગ માન આપશે અને નીચે સહી કરનારને તેનો ફરજિયાત અમલ કરવાનો વારો નહિ આવે.”

અત્યારના બનાવોની ધમચકડી વચ્ચે આ વાતની થોડી ચર્ચા કરી લેવાની તક હું નહિ ખોઈ. આ વાત થોડા વકીલોને જ લગતી છે, પણ ખાદીની સામે

હાવામાં આવેલી આ લઠાઈના મૂળમાં રહેલો સિદ્ધાન્ત ભારે મહત્વનો છે. આ હુકમ બતાવી આપે છે કે સાવ નિર્દોષ, નૈતિક અને આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ સુધાં મારી નાખવાના તેના વિરોધીઓ કેવા પ્રયત્ન કરે છે. જે માયાનો પોષાક આખા હિન્દુસ્તાનમાં ભલભલાની દૃષ્ટિએ આજે સંપૂર્ણ ગૃહસ્થાઇભર્યા અને ખાનદાન છે તેની સામે હાઇકોર્ટના વડા જજ પોતાના દરજ્જાની બહારની વેળાએ વાંધો લેશે ખરા ? અને જે વકીલો આ રાષ્ટ્રીય ટોપીને પોતાના પોષાક તરીકે સ્વીકારે છે તેઓ કોર્ટનું અપમાન કરવા ખાતર નહિ પણ પોતાના અને પોતાના દેશના માનને ખાતર તેમ કરે છે. તેઓ તેમ કરે છે કારણ તેઓ ખાદીની ટોપીમાં સમાયેલી પોતાની ધાર્મિક અગર રાજદારી માન્યતા છૂપાવવા નથી માગતા. જે માણસને સ્વમાન નથી તે ગોલા બખરચી જેવો છે. વકીલો તે હાઇકોર્ટના ગોલા બખરચી છે કે અમલદારો છે ? તેઓ પ્રજાની સ્વતન્ત્રતાના રક્ષક કહેવાય છે. શું તેમણે તેમની પોતાની સ્વતન્ત્રતાને ખૂંચવાતી જોયા કરવી ? હું સાંભળું છું કે રા. વૈદ્ય સ્વમાન સાચવીને ન ચલાવી શકાય તો વકીલાત છોડી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. તેથી તેમણે ઉપલા હુકમ સામે પોતાનો વાંધો નોંધાવ્યો છે અને સખજજ પોતાની તરફેણમાં ફેંસલો ન આપે ત્યાં સુધી કોર્ટમાં ન જવાનો નિર્ણય કર્યો છે. હું એમ પણ સાંભળું છું કે ખીજ વકીલો પણ ભેગા મળીને પોષાકની બાબતમાં પોતાની સ્વતન્ત્રતા અને સ્વમાન કેમ સચવાય તે વિષે વિચાર ચલાવી રહ્યા છે. જે સરકારની અદાલતોમાં વકીલાત કરવી છોડી દેવાનું અગર તો તેની શાળાકાલેજોમાંથી નીકળી જવાનું વકીલો કે વિદ્યાર્થીઓથી એક વર્ગ તરીકે ન બની શકતું હોય તોપણ ઓછામાં ઓછું જ્યાં જ્યાં તેમના અંગત હક્કો ઉપર આવી જતની તરાપ આવે છે ત્યાં તો તેઓ પોતાનું સ્વમાન જાળવવાને સારૂ વિકાગાપટ્ટમના વિદ્યાર્થીઓની પેઠે જ બહાદુર બની લડત ચલાવશે એમ આપણે ઇચ્છીએ.

§ આયર્લેન્ડનો યજ્ઞ

ના. વાઇસરાય સાહેબે આયર્લેન્ડનો દાખલો આપણા મ્હોં પર ફેંક્યો છે. એ વીર જાતિની સ્વાતન્ત્ર્યસાધના પર પણ આપણે જરાવાર વિચાર કરીએ. હું વાયકને મારી જોડે જ મનાવવા ઇચ્છું છું કે અત્યારે આયર્લેન્ડને જે સ્વતન્ત્રતા મળ્યાનું જણાય છે તે આયરિશ પ્રજાએ સામાનું જે લોહી રેડ્યું છે તેને

આયર્લેન્ડની
કુરબાની

પરિણામે નહિ, પણ તેણે પોતે પોતાનું જ ધોધબંધ લોહી સ્વતન્ત્રતાની કિંમત તરીકે રાજ થકને આપ્યું તેને જ પ્રતાપે મળી છે. અને ઇંગ્લંડે પણ કચવાતા અન્તઃકરણે આજે જે કંઈ આપવા કાઢ્યું છે તે પોતાનાં થોડાંક વધુ માણસો ખોવાં પડે એ બીકે નહિ, પણ સ્વતન્ત્રતાને બીજી કોઈ પણ વસ્તુ કરતાં ખારી સમજનારી એક વીર પ્રજા પર હવે વધુ વખત ત્રાસ અને કેર વર્તાવવામાં રહેલી શરમને લીધે જ છે, એ નિઃસંદેહ છે. આયરિશ પ્રજાની કુરબાની જ આ સમાધાનીમાં સર્વોપરી નીવડી છે.

બોઅરોની
કુરબાની

બોઅર પ્રજાના મરહુમ પ્રેસિડેન્ટ કુગરે જ્યારે પોતાના બોઆ જટલા બીન-તાલીમના દેશબાહ્યોના બળ ઉપર ખ્રિટિય સલ્તનતને નોટિસ મોકલી ત્યારે તેણે કહેલું કે 'હું આખી દુનિયાને દંગ કરી મેલીશ.' એની મતલબ એ હતી કે હું એકેએક બોઅર સ્ત્રી, પુરુષ અને બાળકની તમને બેઠ ચડાવીશ અને એક પણ બોઅર દિવસે, નમાવવાને સાર, રહેવા નહિ દઉં અને બોઅર સહિદાનાં લોહીથી ચમચખતી એ ઉજડ વેરાન દક્ષિણ આફ્રિકાની જમીન અંગ્રેજોને મનમાનું રવડવાને સાર મોકળી મુકીશ.

અને જ્યારે ઇંગ્લંડ જુદા જુદા બોઅર પ્રદેશોને ચોર્મરથી ઘેરા ધાલી વચ્ચે ઘેર-ઘેલાં બોઅર સ્ત્રી પુરુષ બાળકોને પોતાના બરડામાં લઇ માખીઓની પેરે મારી-મારીને થાક્યું અને જ્યારે બોઅરોએ પોતાના લોહીની એટલી તો ઉબાણીઓ પર ઉબાણીઓ આપી કે ઇંગ્લંડનું ગળું આવી ગયું, ત્યારે તે નમ્યું.

કુરબાનીથી જ
સ્વરાજ

અને એ જ રીતે આયર્લેન્ડ પણ આજે વરસોનાં વરસ થયાં પોતાની કુરબાનીઓથી દુનિયાને દંગ કરી રહ્યું છે. અને આજે ઇંગ્લંડ નમ્યું છે તે પણ જ્યારે હજારો આયરિશ નસોમાંથી ઉડતી લોહીની છોળો તેનાથી દેખી ન ખમાઇ ત્યારે. મારી તો ખાતરી છે કે આપણને પણ કાયદાની ખારીછીઓ, ન્યાયના સિદ્ધાન્તોની ચર્ચાઓ અગર તો કાઉન્સિલો કે ધારાસભાઓના ઠરાવોથી કશું જ મળવાનું નથી. દક્ષિણ આફ્રિકાને અને આયર્લેન્ડને કરતું પડ્યું તેમ આપણે પણ આપણાં બલિદાનથી અને કુરબાનીઓથી દુનિયાને દંગ કરી મેલવી પડશે. તદ્વાવત એટલો જ છે કે અસહકારીઓ ઉપલી બે જાતિઓના જીવંત ઇતિહાસથી સામાનું લોહી રેડ્યા વગર માત્ર પોતીકું જ લોહી આપી દેવાની કળા શીખી રહ્યા છે. જો તેઓ આટલું કરી શકશે તો ચૌદા દિવસની અંદર અગર તો થોડા માસમાં તેઓ સ્વરાજ લઇને બેસી જશે.

પણુ જો તેઓ ગુલામીબર્યુ અનુકરણ કરીને દક્ષિણ આફ્રિકા કે આયર્લેન્ડની નંરી નકલ જ કરવા નીકળશે તો તો પછી માત્ર ઇશ્વર જ એક હિન્દુસ્તાનનો તારણહાર છે ! એ રસ્તે તો પછી આ પેટી દરમિયાન સ્વરાજની આસાને વીંટી જ ચુકેવી. અને હું એ પણ જાણું છું કે મોટેચુ સાહેબે આપવા કહેલું સ્વરાજ પણ— તેમના હેતુઓ ચાહે તેવા શુદ્ધ અને નિખાલસ હો—આવું જ માયારી અને જળ સમાન નીવડવાનું. ધારાસભાઓ કંઈ શરવીરો પકવવાનાં કારખાનાં નથી, અને જેની પાછળ રક્ષા કરનારા શરવીરો ઉભા નથી તે સ્વાતન્ત્ર્ય પણ ઝેરી હવા જેવું છે.

§ જેલમાં કામ કરવું કે નહિ ?

એક મિત્ર મને પૂછે છે કે હવે સરકારે સેંકડો લોકોને કેદની તક આપવા માંડી છે અને લોકો પણ હજારોની સંખ્યામાં તે ઝડપી લેવા લાગ્યા છે, તારે હવે આ લોકોએ જેલમાં કોઈ પણ જાતનું કામ કરવાની યોજના ના પાડવી એ શું સરસ નથી ? મને ધારતી છે કે આ સૂચના કરનાર ભાઈ આપણા જેલ જવામાં રહેલું નૈતિક રહસ્ય સમજ્યા નથી. આપણે જેલોને એક સંસ્થા તરીકે નામુદ કરવા નીકળ્યા નથી. તેથી આપણે કાયદાનો સવિનય ભંગ પણ દેશના નીતિશૂન્ય કાયદાઓ ભાંગવાથી આગળ ન જ જવો જોઈએ. કાયદાનો ભંગ સવિનય ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે તેવો ભંગ કરનાર તેમાં મળતી જેલ અગર સજ્જને આનન્દથી માથે ચડાવી લે. કારણ કોઈ પણ નિયમના વિનયી ભંગમાં તેના તેવા ભંગને માટે ચુકેલી સજ્જનો સહર્ષ સ્વીકાર આવી જ જાય છે. અને માણસ કોઈ કાનૂન જોડે તેમજ તેના ભંગને સારૂ રાખેલી સજ્જ જોડે સામટો લડવા બેસે છે તે જ ક્ષણે તેનો ભંગ સવિનય મટી અવિનયી બની જાય છે અને તે પોતે અધાધુધી તેમજ અનવસ્થાના વખતમાં ઘસડાઇ જાય છે. સવિનય ભંગ કરનારો તો કહીએ તો એક જાતનો વિશ્વહિતકારી છે અને રાજ્યનો મિત્ર છે. એથી ઉલટો ક્રાન્તિવાદી માણસ રાજ્યનો શત્રુ અને તેથી વિશ્વઘાતી છે.

મેં લડાઇની ભાષા વાપરી છે, કારણ કહેવાતી કાયદેસર પદ્ધતિ તદ્દન નિષ્પ્રાણ અને અક્ષણ થઇ પડી છે. એથી ઉલટું મારો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે કાયદાના સવિનય ભંગ એ કાયદેસર લડતનું શુદ્ધમાં શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. અલખત એમાં જો એ સવિનય એટલે કે અહિંસામય સ્વરૂપ કેવળ દંભ અને દેખાવ જ માત્ર હોય તો તે પાડનારો

સવિનય
ભંગની સજ્જ

અખમથી
કરકું શાને

અને નામોશીભર્યો થઇ પડે છે. પણ જો અહિંસાના ખરાપણને વિષે શક ન હોય તો તીવ્રમાં તીવ્ર સવિનય ભંગને પણ તેમાંથી ખૂનામરફી ચાલશે એ બહાને વખોડી શકાય નહિ. વળી કેાઇ પણ મહાભારત તેમજ જલદ પ્રવૃત્તિ મોટમોટાં સાહસ ખેડ્યા વિના તો ચલાવી શકાય જ નહિ; અને જીવનમાં પણ જો જખરાં જોખમો ન હોત તો જીવનમાં શો સ્વાદ રહેત ? દુનિયાનો ઇતિહાસ પણ આપણને શું એ જ નથી શીખવતો કે જોખમ અને તે ખેડવાના સાહસ વગર માણસના જીવનમાં કશી ભવ્યતા રહેત નહિ ? જ્યાં ભલભલા વિચારી અને આગેવાન ભદ્ર પુરુષો ક્યાંક રહેજસાજ ભય અગર જોખમ જોતાં જ અગર તો રહેજ તોરાન કે પળભળાટ થતાં જ ભયથી ત્રાસી જઇ રોપથી ગાભરા બની ઉડે છે, ત્યાં એ સ્થિતિ તે સમાજનું વાતાવરણ સુદાં કેટલી અધોગતિએ પહોંચ્યું છે તે સૂચવે છે. આપણે મનુષ્યમાં રહેલા પશુને અલખત હાંકી કાઢવા ઇચ્છીએ છીએ, પણ તેટલા સાર તેને ખરસી કરવા અને નામર્દ બનાવવા નથી માગતા. અને પશુવૃત્તિમાંથી માનવને એવો શુદ્ધ અને આત્મ-જયી બનાવવા જતાં માર્ગમાં પેશે પશુ વચમાં લાગ મળે પોતાનું પાશવી આચરણ ઝળકાવવાનો જ. હું ઘણીવાર કહી ગયો છું તેમ હરવેળાએ અને હરકેાઇ પ્રસંગને લઇને રેડાયેલું લોહી મારાં હાળ નથી ગડગડાવી દેતું. હું તો અસહકારીઓ પોતે અગર તો તેમની પ્રત્યે લાગણી રાખનારાઓ ન્યારે પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાનો હડહડતો ભંગ કરીને લોહી વહેવડાવે છે અને 'ખૂનામરફી કરે છે ત્યારે જ કમકમી ઉડું' છું અને પાણીમાં બેસી જાઉં છું. અને દરેક પ્રામાણિક અસહકારીને એવો આઘાત થવો જ જોઇએ.

જેલમાં
અત્યાચાર

તેથી, મૂળ મુદ્દા ઉપર આવીએ તો, કાયદાનો સવિનય ભંગ કરનારા તરીકે આપણે આમ દરેક જગાએ નિરંકુશ બનવાના વલણ સામે ભારે સાવચેત રહેવું જોઇએ. આપણે જેલના એકેએક ધારાધોરણને પૂરેપૂરા તાબે રહેવું જ જોઇએ, સિવાય કે જ્યાં જેલનો વહીવટ જ સડેલો અને અનીતિમય છે એવી આપણી ખાતરી થાય. બાકી સુખસગવડોનો અભાવ, જુદી જુદી જાતના અંકુશ અને એવી બીજી અગવડો કંઈ જેલના વહીવટને નાલાયક કે સડેલો પૂરવાર કરનારી ન કહેવાય. પણ જો કેદીઓને ડાલે તે પગલે અપમાનિત કરવામાં આવે, તેમના ઉપર ઘાતકીપણું ગુન્હારવામાં આવે, દાખલા તરીકે તેમને ગંદછીભર્યાં લોંચરાંઓમાં પૂરી રાખવામાં આવે અગર તો માણસને આપવા યોગ્ય ન રહ્યો હોય એવો ખરાબ ખોરાક આપવામાં આવે ત્યારે તે વહીવટ સડ્યો કહેવાય. અને તો પૂરી ઉમેદ છે કે અસહકારીઓ

જેલોની અંદર તદ્દન સીધી રીતે સ્વમાન જાળવીને અને છતાં પૂરા આગ્રાહિત રહીને વર્તે. આપણે જેલોને કે વૉર્ડોને આપણા શત્રુ નહિ પણ આપણા જ જેવા મનુષ્ય અને માનવી લાગણીઓ વાળા ગણીએ. આપણી ખાનદાન વર્તણૂક તેમનામાંથી સર્વ પ્રકારની શંકાને અગર તો કડવાસને કાઢી નાખ્યા વિના નહિ રહે.

હું જાણું છું કે એક બાળુએથી આવી નમૂનેદાર આગ્રાધારકતા અને બીજી બાળુએથી ભીષણ વિરોધનો આ માર્ગ દુર્ગમ છે, પણ સ્વરાજને માટે કુલોથી બીજાવેલો રાજમાર્ગ કોઈ નથી. દેશે પૂરો વિચાર કરીને આ સાંકડો પણ સીધો માર્ગ શ્રેષ્ઠ ક્યો છે. સીધી લીટીની પેઠે એ હંકામાં હંકા છે. પણ જેમ સીધી લીટી દોરવાને સાર પણ હાથ દરેલ અને અનુભવીનો જોઈએ તે જ પ્રમાણે આ આપણે પસંદ કરેલા સાંકડા માર્ગ ઉપરથી પણ જો આપણે એક પણ જોડું પલ્લું ભર્યા વગર ચાલી જવું હોય તો નિયમપાલનને વિષે આવી આગ્રાધારકતા અને હેતુ પ્રત્યેની દૃઢતા પણ આપણામાં તેટલાં જ જરૂરી છે.

સાવનય ભંગ કરનારા સત્યાગ્રહીઓને માટે આ માર્ગ કુલની પથારી નથી નીવડવાનો એ વાતનું દુઃખદ જ્ઞાન મારામાં પૂરેપૂરું જાગૃત છે. જ્યારે પં. મોતીલાલ નેહરૂ અને દેશમુન્દુ દાસના જીવનને હું યાદ કરું છું, જ્યારે તેમના રાજમહેલોને શરમાવે તેવાં દિવાનખાનાંઓ, પડ્યો ખોલ ઉઠાવવાને અહોરાત્ર વેબા રહેતા નોકર-ચાકરો અને પૈસો ખરીદ કરી શકે તેવી એકેએક સુખસગવડ આંખ આગળ લાવું છું, અને બીજી બાળુએ જ્યારે જેલની લૂખી પણ આકર્ષક દીવલોની અંદર ન્યાં એમને દિવાનખાનાના મધુર સંગીતની જગાએ કેદીઓની બેડીઓના ખણ-ખણાટ અને પહેરેગીરોની ઉદાસ ચાલખેલોના અવાજ અહોરાત્ર સાંભળ્યા કરવાના— એ બધા ચિતાર હું મારી આંખ આગળ લાવું છું ત્યારે મારું મસ્તક ભમી જવા લાગે છે. પણ આવા જ બીસલક્ષણીઓનાં બલિદાન હિન્દુસ્તાનને સ્વરાજની પ્રાપ્તિ કરાવશે એ વિચારે હું મારા દૈયાને કહણુ કહું છું. દક્ષિણ આફ્રિકાના મોટામાં મોટા અગ્નેયે, કેન્યોને, જમ્બીને સ્વાતન્ત્ર્યની જે કિંમત આપતી પડી છે તેની આગળ આજે આપણે આપવા નીકળ્યા છીએ તે કિંમત ઘણી નાની છે.

બત્રીસ
લક્ષણાનાં
બલિદાન

તા. ૨૫-૧૨-૧૯૨૧

વણિની વાતો

સરકાર જોડે
વણિ ?

આપણા રાજ્યકર્તાઓ આપણે માટે શું ધારે છે એની ચર્ચામાં હું બહુ રોકાતો નથી કારણ હાથનું કામ મેલી આપણે એવી ચર્ચામાં હજી અત્યારથી કાળ-જેપ કરવા બેસવું એ હાનિકર્તા છે. આમ છતાં યોગ્ય દિવસ થયાં છાપાઓમાં સરકાર અને આગેવાનોની એક 'મેટ્રિક' કરી અત્યારના મામલાનો કંઈક તોડ કાઢવાની જે વાત ચાલી છે અને જુદાં જુદાં છાપાં પોતપોતાને જે કંઈ યોગ્ય જણાય તે સૂચવી રહેલ છે તે જોતાં આ મામલામાં અત્યારે જે વડા હાકેમ હાલની આખી રાજ્ય-તન્ત્રનીતિને સારૂ જવાબદાર છે તેમનું વલણ તપાસી જોવું અનુચિત નથી.

અસહકાર એ યોગ્યક અવળે રસ્તે ચડેલા પાગલ લોકોમાં જ ફેલાયેલો છે એવું જૂત જ્યાં સુધી વાઘસરાય સાહેબના મનમાં ભરાઈ બેઠું છે અને એ જ્યાં સુધી નીકળ્યું નથી ત્યાં સુધી મારી દઈએ તો આવી કોઈ પણ વણિનો પ્રયત્ન નિરર્થક છે. જો એઓ સાહેબ સહકાર અને સન્તોષનું વાતાવરણ પ્રવર્તાવવા હિત્તક હોય તો તેમણે જોવું રહ્યું કે અસહકાર જાતે રોગ નથી પણ પ્રજાના આંતરિક દરદની બાજુ નિશાની છે. એ દરદ ખિલાફત, પંજાબ અને સ્વરાજની હાનિ રૂપે પ્રજાને અહોરાત્ર રીખાવનારા ત્રિવિધ તાપમાં સમાયેલું છે.

અને જ્યાં સુધી આ દરદના મૂળમાં હાથ ધાલી તેને નાબુદ કરવાનો પ્રયત્ન નથી ત્યાં સુધી બહારની મલમપટ્ટીથી કશું વળવાનું નથી. પ્રજાના પસંદ કરેલા પ્રતિનિધિઓ ધડીને તૈયાર કરે એવી ખિલાફત અને પંજાબના અન્યાયોની દુરસ્તી અને સ્વરાજ સોંપવા સિવાય સમાધાનીનો સહેલામાં સહેલો અને ટુંકામાં ટુંકો બીજો રસ્તો તો દમનનીતિ આમ ને આમ ચાલુ રાખવી એ એક જ છે. સ્થિતિને તણાય તે દિશાએ તણાવા દેવી એ તો કોઈ જ વાઘસરાયથી ન જ અને એ વાત કબૂલ કરવામાં અને લગીરે અડચણ નથી. તેને તો હથિયારખંધ બળવો ઉઠે ને દબાવવે પડે તે જ રીતે જો પોતે જે મહારાજની સામે આજે અસહકાર મંડાયેલો છે તેના ઇલાજ કરવા રાજ ન હોય તો કામદાના સવિનય બંધ રૂપે મેઠા બળવાને પણ તેમણે દબાવી જ દેવો રહ્યો. જે સત્ય માણસના પ્રત્યક્ષ જીવનમાં મૂર્તિમંત થઈ શકતું નથી અને જે સિદ્ધ કરી આપવા પાછળ તેના અનુયાયીઓ પ્રાણ આપવા તૈયાર નથી તે માત્ર મ્હોડાનું વેદાન્ત છે અને તેની કાણી કોડીની કિંમત નથી.

આપણું દરદા અને આપણી ઉપર થતા અન્યાય ટકે છે કારણ આપણે તેની સામે માત્ર નામના જ ફૂલવા નીકળીએ છીએ. જે આપણે સાચા ાવાનો દાવો કરતા હોઈએ તો આપણા કાર્ય પાછળની આપણી કુર્યાનાંઓથી જ એ દાવો આપણે સિદ્ધ કરી શકીએ. આપણી એવી લાયકાત સિદ્ધ કરવામાં આપણે ઠીક ઠીક તૈયારી ખતાવી રહ્યા છીએ. છતાં આપણે એની પૂરીપૂરી સાખીતી આપી દીધી છે એમ ન કહી શકીએ. જ્યારે કેદ થવામાં હાડમારીએને સુમાર નહિ રહ્યો હોય, જ્યારે તેમાં ષટકાઓ મળવાના અને ચાલુકો પડવાના સંભવ હશે ત્યારે આપણે નહિ ચાકીએ, જ્યારે કાંસીએ ચડવાનું અને ગોળાઓ ખાવાનું આવશે ત્યારે પણ નહિ હારીએ, એની શી ખાતરી ?

તેથી મારે હિસાબે તો જ્યારે સરકાર અસહકારીઓની પેટ ભરીને અજમાયશ કરી લે અને તાલી ગાળી વીધીને તેમની તાકાતનો પૂરો આંક કાઢી લે ત્યારે જ રાજ્યકર્તા અને પ્રજાના પ્રતિનિધિઓની બેઠક કર્યાનું કંઈ પણ યજ છે.

પણ અસહકાર એ પ્રજામત કેળવવાની એક પદ્ધતિ છે એ દષ્ટિએ જોતાં અત્યારે સહકારીઓ અને અસહકારીઓની બેઠકને હું જરૂર ઉપયોગી ગણું. હું જાણું છું કે સહકારીઓને પણ ખિલાફત તેમજ પંજાબની ભરપાઈ જોઈએ છે. દેશને સારૂ સ્વતન્ત્રતા પણ એમને અસહકારીઓના જોટલી જ જોઈએ છે. સરકારની અત્યાચારની દમનનીતિને લગભગ એકેએક વિનીત પત્ર વખોડી રહેલ છે તે જોઈ મને જેવોતેવો આનન્દ નથી થયો. એમના તરફથી મેં આથી ઓછાની આશા રાખી જ નહોતી.

અને મન નિશ્ચાસ છે કે જે અસહકારીઓ બરાબર સંયમ જાળવશે, અહિંસા-પરાયણ રહેશે અને પોતાના વિરોધીઓની નિન્દામાં નહિ રહે, તો જોતજોતામાં તેઓ પ્રત્યેક વિનીતને અસહકારી બનેલા જોશે. એટલું જ નહિ પણ અંગ્રેજ લોક સુધાં અસહકારીઓનો પક્ષ લેવા લાગશે અને અન્તે સરકાર પણ નમશે. એવું જ અસહકારનું માહાત્મ્ય છે. આ કાર્યપદ્ધતિ પ્રતિકારને નરમમાં નરમ કરી નાખે છે. અને જે આજે ધડીભર એથી હલકું પરિણામ જેવામાં આવતું હોય તો તેનું કારણ એટલું જ છે કે અહિંસાનું ખરૂં રહસ્ય અસહકારીઓને છેક હળુ હમણાં જ દેશે બેસવા લાગ્યું છે. તેમને હળુ હવે જ ખબર પડતી જાય છે કે એકલા કાર્યમાં જ ઠીક ઠીક અહિંસામય રહી ખતાવવું એટલું બસ નથી. મનસા વ ચા કમણા સર્વત્ર અને સર્વકાળ અહિંસાપરાયણ રહેવાનું છે. અસહકારીથી પોતાના શત્રુઓનું ખરૂં મુખાય પણ નહિ.

વશિ કયારે?

સહકારી
સાથે
પરિષદવિરોધીઓ
પ્રત્યે
અહિંસા

આપણા વિરોધીઓની સૌથી મોટામાં મોટી બીક જ એ છે કે અહિંસાની હાથ હેંડળ નિરંકુશ હાંસાતું રાજ્ય ફેલાશે. તેમના મનમાં આપણામાંના બધાખરા-ઓની સમ્યાપ્તને વિષે શંકા છે. તેઓની આંખને તો આપણા પ્રયત્નને પરિણામે અંધાધુંધી અને પ્રલય સિવાય બીજું કશું જ દેખાતું નથી.

આ દૃષ્ટિએ જોતાં આજની આ દમનનીતિ અસહકારીઓને સાર તો એક આશીર્વાદરૂપ જ ગણાય. એ તે લોકોને તેમ આપણને બેઉને બતાવી રહી છે કે પંજવણી વચ્ચે સુદાં લોકોને હાથ રાખવા જોઈતું વળન પ્રજા ઉપર અસહકારીઓએ મેળવી લીધું છે. આપણો આ કાય કાયમને: ગણાય એટલી કસોટી હજી આપણે નથી પસાર કરી એ સાચું. આપણે હજી અદેશમાં છીએ. દુખલા તરીકે હમણા જ આગા સરદર સાહેબ પકડાયા તે વેળા શિયાળકોટના લોકો બંદે જરાતરા પણ પોતાના માર્ગથી ચાલતાં, આવાં આવાં ઇમકલાં આપણે એટલાં બધાં નિહાળીએ છીએ કે ત્રાહિતના મનમાં આપણી પ્રવૃત્તિને વિષે શ્રદ્ધા પેદા થાય એવી હજી આપણા મનને ખાતરી નથી થતી.

તેથી અત્યારે સહકારીઓની જોડે તદ્દન ત્રાહિતપણે અગર તો અસહકારીઓના પ્રયત્નની સમ્યાપ્ત બતાવી આપવાની તક આપનારી એક કરવાની દરકોષ સૂચનાને માત્ર હું અલખત વધાવી લઉં. સરકારે તો અસહકાર નામે વસ્તુ તેટલીને દબાવી દેવાનો ખુલ્લો ઇરાદો જાહેર કરીને પોતાનું પોત પૂરેપૂરું પ્રકાશી દીધું છે. જ્યાં સુધી ખૂનામરફીને અગર તો તેની ઉશ્કેરણી કે સંમતિને દબાવી દેવાની વાત એના મ્હોડામાં હતી ત્યાં સુધી એને ઉભવાને જમીન હતી.

તેથી મારી તો ખાતરી છે કે એકેએક સહકારી અન્તે સરકારના આ અત્યારના ગાંડપણ સામે—પ્રજાકીય દુઃખોની દાદને સાર ચલાવેલી પ્રવૃત્તિ અગર તો તેને લગતા પોતાના અભિપ્રાય જાહેર કરવાના હકને દાખી દેવાના આ અદ્વહાસ સામે ઉઠવા વિના રહેનાર નથી. પણ જ્યાં સુધી સરકારને પશ્ચાત્તાપ નથી થયે અને જ્યાં સુધી પ્રજાકીય બાજુ વિચારમાં લેવાની એને વૃત્તિ નથી ત્યાં સુધી સરકારની જોડે વણિ કરવાના વિચાર સામે તો હું મિત્રોને અવરય ચેતવું જ. શાહજહાનના સ્વાગતના બહિષ્કારના, જાહેર સભાઓ ભરવાના, અગર તો જેમને કોષ પણ જતનો હિંસક હેતુ નથી એવી સ્વયંસેવકોની કે એવી જ બીજી સમિતિઓ બતાવવાના હક વિષે તો વણિ શી હોષ જ શકે? પ્રજાકીય ઇચ્છાઓનો તુચ્છકાર જ્યાં સુધી ચાલુ છે

સરકાર જોડે
વડે જાઓ

ત્યાં સુધી શાહજાદાના સ્વાગતનો અહિંકાર થવાનો જ અને થવો જ જોઈયે. તેમ જાહેર સભાઓ અને સમિતિઓ કરવાનો હક પણ કોઈ પ્રજાને સારૂ કેવળ પ્રાથમિક હક છે. એને સારૂ વશિ કેવી ? એને ખાતર તો આપણે લડયે જ જવું જોઈયે.

વળી એ લક્ષમાં રાખવું જરૂરી છે કે અત્યારે અસહકારીઓ જે કાયદાનો ભંગ કરી રહેલ છે તે તેમણે મૂળ કરવા ધારેલો સવિનય ભંગ નથી. જાહેર સભા ભરવાના કે તેમાં દાખરી આપવાના હકને સારૂ અગર તો શાન્તિમય સ્વયંસેવકોની સમિતિઓ બનાવવાના હક સારૂ લડવાના અસહકારીઓના આજના આગ્રહને સવિનય ભંગના કે સત્યાગ્રહનો દરજ્જો આપવો અનુચિત છે. અત્યારે તો અસહકારીઓ માત્ર બચાવની લડાઈ કરી રહ્યા છે. હુમલાની લડાઈ તો અસહકારીઓ શાન્તિ અને અહિંસાનું વાતાવરણ જળવાવાને વિષે તેમના મનને પૂરતી ખાતરી થશે તેની સાથે જ હળુ હવે આદરશે અને તે અવરય આદરશે. એવું વાતાવરણ જળવવાને સારૂ જોઈતી શક્તિ આપણામાં આવી છે કે નહિ તે તપાસી જોવાય એવી પરીક્ષામાં આજે આપણને ઉતારીને સરકારે આપણી ઉપર ખરેખર અહેસાન જ કર્યો છે.

સવિનય
ભંગ થશે

મારી નોંધ

ધર્મ કરતાં ધાડ

તંત્રીપણું ડોળવું એ સહેલી વાત નથી એમ હું બહોળા અનુભવ પરથી જોઈ રહ્યો છું. તંત્રીએ પ્રથમ તો ધોતાની કચાશને સારૂ જવાબદાર રહેવું પડે. પછી મહદગાર લખે તેનોયે તે જવાબદાર, ખબરપત્રી કે બહારના લેખકોની ભૂલને સારૂ પણ એ જવાબદાર. બીજાં જોડખનાર ભૂલ કરે તોપણ તંત્રી જવાબદાર, ખુદ સુધારનાર ભૂલો કરે તોપણ તંત્રી ખૂબો પડ્યો છે. ચન્ન તુટે ને વખત ચૂકે કે બરોબર અક્ષર ન લેડે તોયે તંત્રી જવાબદાર. તે કેવળ લખીને છૂટી શકતો નથી. આ બધાંના દાખલા મારી પાસે મોજાઈ છે. પણ તાજે દાખલો વાચીને વાંચનાર હસશે. તે ભૂલથી એક ભાઈની તો ભારે ગંરસમજ થયેલી છે. તા. ૧૧મી ડિસેમ્બરના 'નવજીવન'માં પારસી ભાઈજાહેનો બાબતની નોંધમાં નીચેનું વાક્ય છે: "પારસી ભાઈજાહેનોને એટલી તો ખાતરી આપું છું કે તેમના સારૂ તેમજ ખ્રિસ્તી 'વિનાની' કોમોને સારૂ પ્રાણ આપવા સે'ક્રેડો હિન્દુમુસલમાન તૈયાર છે" મૂળ શબ્દ 'વિનાની' હતો. કહેવાનો આશય એ હતો કે પારસી, ખ્રિસ્તી વગેરે નાની કોમોનું રક્ષણ કરવા સે'ક્રેડો હિન્દુમુસલમાન તૈયાર છે. આમાં 'વિ' ની પછી મીડું ઉડી જવાથી 'અજમેર ગયા'

નવજીવનમાં
ભૂલો

નું 'આજ મરી ગયા' જેવું થયું છે ! ને તેથી એક ખ્રિસ્તી બાઇએ ઉલટો અર્થ કાઢી મને કપકો આપ્યા છે. મારાં આ બાબતમાં જ લખાયેલાં લખાણો, વાક્યરચના વગેરે ઉપરથી ઉલટો અર્થને અવકાશ નથી. છતાં એટલો જ ભાગ 'નવજીવન'ને ન ભાગજનાર વાંચે ને ઉપર પ્રમાણે ઉલટો અર્થ કાઢે કે સમજે તેમાં નવાઈ નહિ. આ પૈરેઆફ લખવાનો એક હેતુ મજબૂર ખ્રિસ્તી બાઇ તથા ખીલ જેઓ ઉધું સમજ્યા હોય તેમની માફી માગવાનો છે. ને ખીલ વાચકવર્ગ માત્રને આ દોષ પરથી ધરો લેવાનું સૂચવવાનો છે કે જ્યાં અનર્થ નીકળે શકતો હોય ત્યાંથી સવળા અર્થને અવકાશ હોય તો સવળો જ કાઢવો. અને ત્રીજો હેતુ તન્ત્રીને સારું દેવાની બિંદા માગવાનો છે. તન્ત્રી બધી બાબતને ન જ પહોંચી વળે એમ બહુી તેને નામે ચાલતા છાપામાં અનિવાર્ય દોષો હોય તે દરજ્જા કરવા ધટે. પણ આ બધું કંઈ હું દોષ કરવાનો ઇન્તેજ રાખી લેવા ખાતર લખતો નથી. તન્ત્રીની ફરજ તો આવેલી જવાબદારી રીતસર ઉપાડવાની છે ને તે ન ઉપડે તો પોતાનો હોદ્દો છોડવાની છે. તન્ત્રીપણું કંઈ તે બળાકારે લેતો નથી. છાપનારા, ગોઠવનારા, મુદ્ર વાંચનારા બધા કુશળ ન હોય તો વાક તો તેનો જ ગણીય. તેવા સંજોગમાં તન્ત્રીપણું શાને લે ? પણ એ તો ધ્યેય ધ્યેયને આજે જ ન પહોંચાય તો હકરું જ નહિ એવું કરી બેસે તે કહી પહોંચે જ નહિ. તેથી વાંચનારે તન્ત્રી ઉપર ચાલુકરૂં રહેવું તે જોઈએ જ. માત્ર ચાલુક ચલાવવામાં થોડી કળા રાખવી જોઈએ. એક ચાલુક મારનાર ડાચર જેવા હોય ને ખીલ ઉદાર રાખ જેવા ચાલુકને શોભાનો રાખી મુકે ને કોઈ જ દહારો નકારા ઘોડા ઉપર જ્યારે એનો વાંક દેખીતો સિદ્ધ થાય ત્યારે બતાવી આપે કે ચાલુક કેવળ શોભાનો નથી.

નેહરૂની જેલમાં મુલાકાત

જેલમાં
મોતીલાલજી

લખની જેલમાં પંડિતજી મોતીલાલ નેહરૂની મુલાકાત કરી આવેલ એક આશ્રમવાસીનો કાગળ ધણેખારો બધો સરસ હોવાથી નીચે આપું છું :

“આજે અહીં પંડિતજીને મળ્યા. આખું નેહરૂ કુટુંબ સાથે હતું. પ્રથમ તો અમને એક ખાલી વોર્ડમાં લઈ જઈ ફંજિયામાં લેવા રાખ્યા. થોડીવાર પછી પંડિતજી દૂરથી દેખાયા. રહેજ કાળારા ચામડી ઉપર આવી હોય એવું જણાયું. એ ઉપરાંત તબીયત ધણી જ મજબૂત હતી. ચહેરા ઉપરનો પહેલાંનો ઉલ્લાસ કાયમ હતો. ચારે દિશાએ જાળવી મુકે એવું ખડખડાટ હસવું એવું જ હતું. બાહ્ય બંધનો છતાં તેમના વર્તનમાં પૂરેપૂરી સ્વતંત્રતા હતી. વસ્ત્રો તેમણે પોતાનાં જ પહેરેલાં હતાં. માથાના વાળ તેમ મૂંછના મરોડ પણ તેના તે જ. એક વસ્ત્રની ગેરહાજરી હતી. હોઠ ઉપર પાનની ભલકડી લાલી ન હતી. પણ આપ જણતા નહિ હો કે પંડિતજીને પાન નથી મળતાં તેથી નથી. આપે મુંબઈમાં અપવાસ રાફે કર્યા ત્યારથી જ તેમણે પાન છોડેલાં છે. મ્હોંમાં અસલનું સોપારી અને હાથમાં બીડી તો આજે પણ હતાં જ. જલર વિચારો બેબાકગો થઈ અમારી સમવડ જોઈ એક કોટડી ખેળવા જતો હતો ત્યાં પંડિતજીએ કહ્યું—‘અમને બધાને પૂરી મુકવા કરતાં બહાર જ, ખુલ્લામાં બેસવા દોને.’ એટલું કહી પંડિતજી બિચારા કંડી જમીન પર પલાંઠી વાળી બેઠા અને

આસપાસ અમે પણ બેસી ગયા. વાતો ઘણી થઈ. શરૂઆતથી જ પંડિતજીએ ખબર આપી કે 'સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાથે ઝડપી કર્યો છે. આજથી અમે તેનો અહેસાન માથે લેવા ના કહી છે અને પાંચખાનાં સુકું હાથે સારું કર્યો છે. જવાહર હજી નથી આવ્યા કેમકે તે મારું ધોતીયું ધોવા રોકાયો છે. પોતાનું તો બિયારાએ ધોઈ પણ લીધું છે. મેં જેલવાળાઓને કહી રાખ્યું છે કે તમારે જોયે તેટલો જીલમ બેઠાશક ગુજારવો. અમે આખરે દુઃખ સહન કરવા આવ્યા છીએ કે મહાલવા? તેના અહેસાન વિના અમારું કંઈ બગડી નથી જવાનું.' આ પ્રમાણે પ્રહારો ચાલતા હતા ત્યારે વચ્ચે કોઈ કોઈ વાર અમે કંઈક સવાલોથી હસીને અથવા ચેષ્ટાથી તેમને શાન્ત પાડવા પ્રયત્ન કરતા. તેવામાં જવાહરલાલજી દૂરથી દેખાયા. હું દોડીને ભેટ્યો. તેઓ પણ અસહન જ જવાહરલાલજી હતા. દાહી જટા બનાવવા જેવી થઈ હતી ખરી, પણ તે સાધનોની ખામી કરતાં સાદાઈ અને બેપરવાઈ વધારે સૂચવતી હતી. કપડાં તો ધોળાં બગવાની પાંખ જેવાં હતાં. પંડિતજી વિશે પણ તેમ જ. પંડિતજીની આસપાસ મુઠ્ઠા થઈ બેઠેલી મંડળી જવાહરલાલજીના આવવાથી ચુંચાયા પછી અમને બધાને ફરીથી એકત્ર થતાં કંઈક વાર લાગી. પછી જવાહરલાલજી પણ વાતોમાં બંધ્યા. મેં મારા નોંધી રાખેલા મહાદેવભાઈના ધંધાથી પ્રમો અચકાતાં અચકાતાં વાંચી સંભળાવ્યા. પંડિતજી ધીરજ ન ખોઈ બેસે એ ચિન્તાથી ચેતીને મેં દરેક પ્રશ્ન તેના મહત્ત્વ પ્રમાણે તેના ક્રમમાં ગોઠવેલો અને આ જોજતા બહુ મદદરૂપ થઈ. મારું આ કાર્ય પૂરું થયું. તેમાં આપનો કાગળ આપવો એ તો પહેલું રાખ્યું હતું. ખબરો આપવા જેવી બધી આપ્યા પછી મેં પંડિતજીને તેમના હાથના સંજોગો ઉપરના વિચારો દર્શાવવા કહ્યું. આપ એકદમ જરૂર પડકારો એવું પંડિતજીનું માનવું હતું જવાહરલાલજીને તો આ મહિનાના છેલ્લા અઠવાડિયામાં છૂટી જવાની ખાતરી છે. પંડિતજી સાથેની અમારી વાતો લગભગ અઢી કલાક ચાલી હશે વધારે વખત તો તેમણે કૌટુંબિક વાતોમાં જ આપ્યો હતો. હું મારી વાતોથી વિનંતરણ ન થાકું એ વિશે મેં ખાસ ચિન્તા રાખી હતી. વિદાય થી વખતે મેં ટંડનજીને મળવા માગણી કરી અને એ જેલરે તરત મંજૂર કરી. અમને બધાને દિવાની વિભાગમાં જવા દીધા. ત્યાં બધા બધાને મળ્યા. પહેલું દરજ ચાર અસહકારી ભાઈઓ ચોપાટમાં ગુલતાન બની રહ્યા હતા તેનું જોયું બીજું એક લાંબા હોલની અંદર બે હારમાં ઠાળેલા ખાટલાઓ ઉપર સહુનાં પોતપોતાનાં બિઝનાં અસ્તવ્યસ્ત રીતે પથરાયેલાં હતાં તે જોયું ત્યાં કોઈ જેલીઓ શાન્તિથી ફળાહાર પણ કરી રહ્યા હતા. આગળ જતાં બીજાં હોલમાં રસોઈની સામગ્રી જોઈ. એકે વતની ખામી ન જણાઈ. કોઝર ભરપૂર હતો. રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ હતી. અહીંથી આગળ જતાં બીજાં હોલમાં ટંડનજીને પોતાવાં વાસણ માંજતા ભાળ્યા. દિવાની વિભાગમાં આવવાને પરિણામે મારા મનમાંથી બધી ચિન્તા ચાલી-ગઈ. બધા ઘણા જ સુખી છે એ મારી ખાતરી થઈ. ટંડનજીનો ચહેરો ગુલાબી હતો. ત્યાં જતાં જ આશ્રમની જીંદગીનો (શીડીક વસ્તુઓ બદલતાં) આસ્વાસ આવી નવ્ય છે. અહીંથી જો બહારી ન થાય તો છેવટ સુધી બધા સુખી જ રહેશે."

રાજકોટવાસી

કાઠીયાવાડમાં
સ્વદેશી

રાજકોટ ઉપર કોઈ આક્રેષ્ણ છુકે ત્યારે મને દરદ થયા વિના કેમ રહે? એક બહેને મને થોડા દિવસ પહેલાં એમ કહ્યું કે હવે હું રાજકોટ જઈ તો ખાદી જ ખાદી જઈ. પરદેશી કપડાં તો થોડા જ માણસો પહેરતા હોય. એ બહેન હાલ રાજકોટમાં વસે છે ને ચોતે બહાર નીકળે ત્યારે તો મુખ્ય ભાગે ખાદી પહેરે છે. તેથી તેણે માની લીધું જણાય છે કે રાજકોટમાં તો બધા ઉપરથી તો ખાદી જ પહેરતા હશે. પણ એક સંપૂર્ણ સ્વદેશીનું વ્રત પાળનાર રાજકોટનો વતની અણદેવ નવજીવાન રાજકોટને હૃદયે લખે છે:

“ સમસ્ત દેશની આટલી જાગૃતિ હોવા છતાં કાઠીયાવાડ તો તદ્દન સુસ્ત પડ્યું છે. અહીં કુલે અહીં હબર વિદ્યાર્થી છે તેમાંના સો રાષ્ટ્રીય શાળામાં દાખલ છે. તેમાંથી ૬૦-૭૦ હાજર રહે છે. અમદાવાદ છોડ્યા પછી પૂર્ણ સ્વદેશી પોશાક પહેરનારી માત્ર ત્રણ ચાર જ બ્યક્તિઓ જોઈ. અહીંનું વાતાવરણ નિરાશા ઉપભવે છે. ધનિક લોકો આજસુ યેઠા રહે છે અને મરીબને પેટ ભરવા ઉપરાંત બીજું સૂઝે તેમ નથી. ”

આ દીકા સખત છે. તેનું અનાયાસે સમર્થન એક બીજા કાઠીયાવાડી જે ખાસ અવલોકન કરનાર છે તેમણે કયું. ઉપરની દીકામાં કંઈ અતિશયોક્તિ હોય તે બાદ કરીયે તો એ દીકા વાસ્તવિક હોવાનો સંભવ છે. કાઠીયાવાડે તિલક સ્વરાજ દેશમાં ઠીક બધું. અમદેશીમાં ખાદીની સુન્દર વ્યવસ્થા છે, કાઠીયાવાડમાં ખાદીની પેદાશ સારી છે એ બધું હું નહીં છું. મોટાં શહેરોમાં રહેતા કાઠીયાવાડી પોતાના પરદેશી કપડાંના મોહને છોડી શક્યા નથી એ દુઃખદાયક છે. કાઠીયાવાડને મુધારાનો થોડો સ્પર્શ હોવો જોઈએ. કાઠીયાવાડની સૂઝી બુદ્ધિમાં તો કહ્યું, સાદા, યરા, લોખા ને ઉદાર માણસો પાકવા જોઈએ. તેને બદલે જો કાઠીયાવાડનાં શહેરોમાં મોજશોખ વધતા જાય તો કાઠીયાવાડની તરફથી જે મોટી આશ્ચર્ય બંધાયેલી છે તેનું શું થાય? સ્વરાજ્યજ્ઞમાં કાઠીયાવાડ પોતાનો ફાળો પૂરતો આપે તો મને તો એમ લાગે કે કાઠીયાવાડે હિન્દુસ્તાનથી અલગ થઈ જવું જોઈએ. મારી તો એવી ઉમેદ છે કે જ્યારે જલ જવાનો સમય આવશે ત્યારે કાઠીયાવાડીઓ પોતાનો સંપૂર્ણ ફાળો આપશે. પણ જો ખાદી પહેરવા જેટલી સાદાઈ પણ આપણામાં નહિ આવી હોય તો આપણે જેલની સાદાઈની બાદાસ કઈ રીતે કરવાના? દેશખંડુ દાસ ખાદી પહેરે, તે રેડીયો ચલાવે, મોબાના શોકતઅલી જેમને ખાદી પહેરવું ઘણું કઠિન હતું તે ખાદી પહેરતા થયા, તે જેલમાં રેડીયો ચલાવી રહ્યા છે, ને કાઠીયાવાડના શહેરોમાં ખાદીનો ત્યાગ કરે? હવે હું સમજી શકું છું કે કેમ મારી પાસે એવી ફરીઆદ આવેલી કે કાઠીયાવાડમાં ખાદી ઘણું વધારે વણાય પણ તેની ખર્પત ઝાણી! શું એવાયે વારો આવે કે કાઠીયાવાડની બીજી ઝોરનો બાજરનો રોટલો તો બનાવે ને સવારના પહોરમાં છાશ ખેલોવી સુંદર માખણ તો કાંદે ખરી, પણ બાજરના રોટલા કુતરાને આપે, માખણ પચવા જેટલી હોજરી રહી ન હોય તેથી બિસકીટની સાથે થોડી ચઢા પીયે, કાઠીયાવાડના ઘરે ભારે પડે તેથી ને શતા

હોય તેથી મુજબથી સાંચાને આટો મંઠાવી તેનાં કુલકાં ખાય ? ને કોઈ શાલજોની લડાઈ-નો ઇતિહાસ હોડી પ્રભની ચડતીપડતીને ઇતિહાસ શ્રીનની ચાર્ક લખવા બેસી બંધ તેા તે જરૂર સાબીત કરે કે જેમ હિન્દુસ્તાનમાં નાનુક મુંવાળાં લાગતાં કપડાં દાખલ થયાં તેમ પ્રભનો બાંધો પણ નાનુક થતો ગયો ને પ્રભ નિર્મલ્ય થતી ગઈ. કાઠીયાવાડની જે કુટ ઉંચી રબારણને નપાની મલમલની 'લાતીગળ' સાડી કોઈ આપે તેા એ પહેરે કે ? ને પહેરીને ટોર ચારે ? આપણે જાતે જ જૂલ્યા બીચે. અંતરના ચણુગારને હોડી આપણે બહારના ચણુગાર ઉપર મોઢા ને પરિણામે દેશ ખાંચો, વેશ ખાંચો, દેહ ગુમાવ્યો ને આત્માને તેા સવાડી મુક્યો.

કાઠીયાવાડના નવજવાનો વાતો હોડી ચણુતા થઈ જશે કે ? કાઠીયાવાડની ઝોરતો શ્રીમતી નાસંતીદેવીની જેમ ખાઠી લઈ વેચવા નીકળી પડશે કે ? કાઠીયાવાડની પ્રભ ટેડ-સંજી ભોઈઓના પોકાર સાંભળશે કે ? તેઓના સ્પર્શથી અસહાનારા જેલમાં જવાના નથી, તેઓ જેલ જવાને લાયક નથી.

તા. ૧-૧-૧૯૨૨

અમદાવાદ મહાસભાનાં બાપણુ

૧*

† મને ૩૦ મિનિટ મળી છે, પણ તેટલીયે નહિ લઈ એવી મને હમેદ છે. મને લાગે છે કે ઠરાવમાં જ તેની બધી સમજૂતી આવી બંધ છે. પંદર માસની નિરંતર મહેનત પછી પણ જે તમે પ્રતિનિધિઓ તમારા પોતાના વિચાર ન બાંધી શક્યા હો તેા મને લાગે છે કે એ કબાલના મારા બાપણુથી પણ કું તમને ખાતરી નહિ કરાવી શકું. અને આજના મારા બાપણુથી જ ને કું તમારી ખાતરી કરાવવા હાઈ તેા મને લાગે છે કે તમારા ઉપરથી મારો વિશ્વાસ ઠી બંધ, કારણુ તેથી એમ જ સાબીત થાય કે આંખ આગળની ચીજને પણ તમે જોઈ શકતા નથી.

અડગ
નિરંધારની
બહેરાઈ

આ ઠરાવમાં કંઈ નહું નથી કે જે અત્યાર સુધી આપણે વિચાર્યું નથી, જે આપણે કરતા આવ્યા નથી. એમાં કશું ચોંકાવનારું નથી. જેઓએ મહિને મહિને મળતી કારોબારી સમિતિના તથા બબ્બે મહિને મળતી મહાસમિતિના કામદાજનો અલ્પાસ કર્યો છે તેઓ સ્કેન્ડલ સમજી જશે કે આ ઠરાવ એ આપણી પ્રજ્ઞતિઓનું સ્વાભાવિક પરિણામ જ છે. અત્યારની સરકારની દમનનીતિ જોયા પછી તેા તમે એ જ નિર્ણય ઉપર આવશો કે મસલત

* હિન્દી પ્રભની સ્વાતંત્ર્યની લડતનો નિરંધાર બહેર કરનારો મુખ્ય ઠરાવ રબ્બ કરતાં કરેલું બાપણુ; તા. ૨૮-૧૨-૧૯૨૧.

† અંગ્રેજીમાં કરેલું બાપણુ

સમિતિએ કરેલો ઠરાવ એ જ કોઈ પણ સ્વમાન ભળવાનારા રાષ્ટ્રોને વાઈસરાયને અને તેની હેમનનીતિને જવાબ હેઠ રાહે.

ઉદ્ધત
સરકારને
પડકાર

સ્વયંસેવકોની પ્રતિજ્ઞામાં રહેલી ધાર્મિક સુદૃઢતામાં હું મારા અંગેજી બાપજીમાં ઉત્તરવા નથી માગતો. આ ઠરાવનો યુદ્ધે હું આ મજલીસને સમજાવવા ઉત્કૃષ્ટ છું. આ ઠરાવ સૂચવે છે કે આપણે નિરાધાર અને આગ્રિત દશામાંથી નીકળી ગયા છીએ પ્રભુએ એક ઇશ્વર વિના બીજા કોઈનો પણ મદદ સિવાય પોતાના ધ્યેયને પહોંચવાનો મંકલ્પ કર્યો છે. પોતાના હક સ્થાપિત કરવાને અને દુનિયામાં છાતી કાઢીને ચાલવાનો પ્રભુના દૃઢ નિશ્ચય અને અડમ ધૈર્ય આ ઠરાવમાં જોવામાં આવે છે. આ ઠરાવ સરકારને કહે છે કે તમારાથી થાય તેટલો સિતમ ચુલ્લરે, તેથી કંઈ વળવાનું નથી. એક દિવસ એવા આવશે જ્યારે તમારે પરાણે પશ્ચાત્તાપ કરતા આવડું પડશે. વેળાસર ચેતો ને હિન્દુસ્તાનના ૩૦ કરોડ વતનીઓને તમારા કાયમના કદા દુરમન બનાવી ન બેસો. આ ઠરાવમાં સરકારને માટે આપણાં દાર મોઢાં છે. વિનીત મિત્રોને પણ ખિલાફતના અને પંબબના અને તેથી હિન્દુસ્તાનની સ્વતન્ત્રતાના ઝંડા તળે સામેલ થવું હોય, સરકારની દાત ને ઈન્સાર પર હોય, ને હોર્ડ રીડિંગ ન્યાય આપવા માગતા હોય, ને તેમની આ બધું કરવાની દાત હોય, તો હું તેમને ઈશ્વરને સાક્ષી રાખીને અને ખરા દિલથી જણાવું છું કે તેમને માટે આ ઠરાવમાં દાર ખુલ્લો છે. પણ ને તેમની દાત સારું ન હોય તો બારણાં બંધ છે એમા મળીને મસલત કરી શકાય તેવું છે ને તમાં હું સામેલ થાઉં; પણ તે મસલત સાચી હોય તો, તેમા સરખા-પણાના હકથી બેસવાનું હોય તો, એ બેઠકમાં આપણે બીજા મગતા જવાનું ન હોય તો જ. આપણને મહેરબાનીની રાહ કશું ન લેઈયે. બલે આપણામાંથી ધખાને માગું પડે. પણ તેઓની દાત ને સાચી હોય તો હું પ્રભુ તરફથી તેમને ખાતરી આપું છું કે આ ઠરાવમાં તેમને માટે દાર ખુલ્લું છે.

આ ઠરાવમાં આપણે ઉદ્ધત બનીને યુદ્ધ માખી લેતા નથી, પરન્તુ જે સત્તા ઉદ્ધતાઈ ઉપર આરંભ થયેલી છે તેને આપણે જરૂર કહેણ આપીયે છીએ. જે સત્તા પોતાનું રક્ષણ કરવા ખાતર વિચારનું અને મંડળો બાંધવાનું સ્વાતન્ત્ર્ય કચ્છી ન ખવા છપ્પે છે—પ્રભુનાં આ બે ફેરફારો જ દબાવી દેને તેને પ્રાણવાણુથી વચિત કરે છે, તેવી સનાને હું તમારી તરફથી નમ્ર છતાં અમેાધ કહેણ આપું છું. ને એવી કોઈ સત્તા આ દેશમાં હોય તો તેને હું તમારી તરફથી કહેવા છપ્પું છું કે એ સત્તા કાં તો જમીનદોસ્ત થઈ જશે, અથવા તો આ મહાન કાયં બલવતાં હિન્દુસ્તાનનું હરેક નરનારી આ પૃથ્વીના પડ પરથી નાણુદ થઈ જશે ત્યાં સુધી જ પોને બેસરી નહિ.

આ ઠરાવમા દરતા, નમ્રતા અને નિશ્ચય એ ત્રણે રહેલાં છે ને મસલતમાં બાજ લેવાની સલાહ આપી શકત તો તમને હું જરૂર સલાહ આપત એક મારો પ્રશ્ન બને છે : શાન્તિ અને કેટલી પ્રિય છે. પરન્તુ હું ઝમે તે જોને શાન્તિ નથી મેળવવા છપ્પતો. હું

પત્થરની શાન્તિ નથી માગતો. હું કબ્રસ્તાનની શાન્તિ નથી ઇચ્છતો. આખી દુનિયાનાં બાણના વરમદની સમે ખુલ્લી છાતીએ એક માત્ર ઇશ્વરને આશરે ફરનારા મનુષ્યના હૃદયમાં વસતી શાન્તિ મારે જોઈએ છે.

હું વધારે વખત લેવા માગતો નથી. વધારે ખુલાસો કરીને તમારી ભુદ્ધિને અપમાનિત કરવા ઇચ્છતો નથી.

‘અંગ્રેજીમાં જે મેં’ કહ્યું તે હું ફરી કહેવા નથી માગતો. પણ કેટલાક હિન્દુ મુસલમાન ભાઈઓના મનમાં વસવસો છે કે ગાંધી ક્યે રસ્તે દોરી જાય છે ? તે બળત હું ખુલાસો કરવા માગું છું. હું કોઈના પણ દીનમાં દખલ કરવા નથી ઇચ્છતો. દીનની બાબતમાં જે કંઈ છે તે હું સમજીને કરવા ઇચ્છું છું.

મસલત સમિતિમાં સ્વયંસેવક લેવાના પ્રતિજ્ઞાપત્રમાં આવતા શબ્દ ઉપર ચર્ચા ચાલેલી. જળાન અને હાથની શાન્તિ કાયમ રાખવી એ તો સૌને કબૂલ છે, પણ વિચારમાં—ઈરાદામાં સુહાં શાન્તિ કેવી રીતે રાખી શકાય ? હું કહું છું આજ સુધી આપણે જળાન સાદં નથી રાખી ખિલ ફત અને પંજળના સવાલો માટે આપણે શાન્તિના ફસમ લઈ ચુક્યા છીએ, પણ આપણે આપણી જળાન સાદં રાખી શક્યા નથી. જ્યાં સુધી દિવના ગુસ્સા પર કાબૂ નહિ રાખે, દિવના મેલને નહિ હડાવે ત્યાં સુધી હાથથી અને જળાનથી શાન્તિ રાખવી અસંભવિત છે. હું દરેકને પૂછું છું કે જ્યારે જ્યારે કોઈ માં તેના બાળકને મારે છે, ગાળ દે છે ત્યારે તે ગાળ કે માર ક્યાંથી આવે છે ? દિવમાંથી જ.

વિચારમાં
શાન્તિ

તમે જો ખરેખર હિન્દુસ્તાનને આગ્રહ બતાવવા ઇચ્છતા હો, હિન્દુ, મુસલમાન, શીખ, પારસી, ખ્રિસ્તી, ચક્રવી સૌ ભાઈ બનવા માગતા હો, તો શાન્તિને સ્વીકારવી જ જોઈશે. શાન્તિ વિના હિન્દુ મુસલમાન ચાર દિન પણ ભેગા રહી શકવાના નથી ધરીમાં એકબીજાનાં દિવ મેલાં થશે. પાગલ હિન્દુ કહેશે કે સોમનાથના દેવળું શું ? પાગલ મુસલમાન કહેશે કે અમારા દીનનું શું ? તુર્કસ્તાન, અફઘાનિસ્તાન જેવી સત્તાઓ અમારી છે, હિન્દુસ્તાન સાથે અમે શા સાદં રહીએ ? હું ભવિષ્યવાણી ઉચ્ચારું છું કે શાન્તિ છોડશે તો મૂઆ પડવા છે. તો હિન્દુસ્તાન આગ્રહ નહિ થય. હાજગાયે, હરવખતે શાન્તિની હું અહીં વાત નથી કરતો, પણ આ વખતે તો શાન્તિ જોઈશે જ. હિન્દુસ્તાનમાં તો મહાખતથી રહેવા ચાહતા હો તો કેવી રીતે રહેશે ? હરેક બાબતમાં તલવારથી જ ફેસલે લાવવાનો ખાલ રાખશે તો ક્યાં સુધી નસરો ? શીખો અંગ્રેજ પારો ચાલ્યા જશે, પારસીઓ તો જરૂર જશે. હિન્દુ અને મુસલમાન કહેશે કે અમે પણ જઈએ; અંગ્રેજી લખનામાં કંઈ નહિ તો આવો મંડપ બાંધીને અમ શાન્તિથી મદદાસજા

શાન્તિ
સ્વીકારો

*હિન્દુસ્તાનીનાં આપણે બાપણ

તો બરી ચકતા હતા. અમારી આરતોની ઈન્જલ તો રહેવી હતી. હું તો એટલો જ એકાદ તમારી પાસે માથું છું કે ત્યાં સુધી તમે અસહકારની હડતમાં સામેલ હો, સ્વયંસેવક જમીનમાં ત્યાં સુધી તમે દાખલ હો ત્યાં સુધી તમારે શાન્તિ જળવવી.

આપણે
એક

આપણે એક કસમ લેવાની છે કે જેલની અને અલીગઢના નવજવાનોની પેઠે મારપીટની અરદાસ કરવાને તૈયાર છીએ, તેમજ ચોતની અરદાસ કરવાને પણ તૈયાર છીએ. અને તે શા મટિ ? અમારા મુલ્કને માટે, મજબૂતને માટે. તે સાથે બીજી સરત એ છે કે તેન કરતાં છતાં ચોતાના ગુસ્સાને દોષીએ. અરદાસનો અર્થ જ એ છે કે હું ગાળ દઈ છતાં તમે સામી ગાળ ન દો. હજરત અલી પર કોઈ પાગલ થુંક્યો. તેઓ ઉઠ્યા પણ તેમણે તો થુંકનારને જુઓન ક્યું—માફી બક્ષી. તેઓ જો સામા થુંક્યા હોત તો ઈસ્લામ આજ આવો ન હોત. આ પુરાણી રીત છે. એ કંઈ ગીતાણમાં, બાગવતમાં, કુરાને શરીફમાં કે મન્થસાહેબમાં જ છે એમ નથી. બધા ધર્મોમાં એ જ વાત છે કે સજ્જીવીને જો કામ બેરો તેની બૂજ ખુદા માફ કરશે—ખુદા કલ્યાણ કરશે.

આપણા
કામને

હું હમેશને માટે તમારી તલવારને છીનવી લેવા નથી માગતો, અત્યારે તો છીનવી લઉં જ. તેમાં આપઘાત નથી. આપઘાત હિન્દુ અને મુસલમાન બન્ને ધર્મમાં દરામ છે. પરંતુ પર કુદાઈ કરનાર—અત્યાચાર કરનાર કોઈ પાગલ હોય તો તેણે જરૂર સાબરમતીમાં પડી મરવું જોઈએ. બાકી જોને ચોતાનું શીયજ જળવવાનો બોને માગ ન દોષ ત્યારે તે આપઘાત કરે. પણ દેશને ખાતર સખૂરી જળવતાં મરણને એટલું પડે તો તે આપઘાત હરમીજ નથી.

દામ જો ને લો

હવે હું અંગ્રેજોમાં બોલી ગયા છું તેનો સાર કહીશ. જો આજે પણ હજી તમને સમજાવવાનું બાકી રહ્યું હોય તો હું પણ પાગલ અને તમે પણ પાગલ. પંદર માસના અનુભવથી જુઓ કે શાન્તિથી, અસહકારથી ફાયદો છે કે નહિ ? આજે સ્વરાજ કેમ નથી મળ્યું એ સવાલ અને કોઈ પૂછી નહિ શકે. સ્વરાજ તો તમારા ખીસામાં પડેલું છે. દામ દો ને લો. મજબીબુસને સ્વરાજ નહિ મળે. શીક્ષાથી આજ ને અહીં હોત તો કહેત કે આજે તમે જોને, પુત્રને, સોને છોડો, ફજીર બનો. તમે હજી પણ સમજ્યા ન હો તો મારી જીભથી હવે હું તમને કંઈ સંભળાવવા નથી માગતો. હું ચાહું છું તમે હશ્વરની પ્રાર્થના કરો, તમારા ચોતાના કપર છતબાર રાખીને ચોતાના દિલને પૂછો, એકાન્ત સ્થાનમાં જઈને બંદગી કરો ને તમારા ભીતરના અવાજને પૂછો કે મેં વાત કહી તે સહી છે કે નહિ. સહી ન લાગે તો કાપને ઉડાવી દો. સહી માનો તો સારી રીતે તેની કદર કરો અને તૈયાર થઈ જાઓ. બનેવારીમાં હું કે તમે જેલ બહાર દશો તો હું પૂછીશ. બહાર હશે તેણે કારણ બતાવવું પડશે. કારણ હશે તો ઠીક, નહિ તો તમારી ને મારી ભારે ફજેલી થશે. હશ્વર આપણને બધ આપે કે આપણે જેલ ગયેલા બાહ્યોને છોડાવીએ, ખિલાફતનો ફરજો કરીએ, પંતબજાબ જામને ફાલોએ, અને સ્વરાજ હાંસલ થશે.

૨*

મહાસભાનું
વિષય

મને દુઃખ થાય છે કે આપણામાં હજી એવા પ્રતિનિધિઓ પડ્યા છે, જેઓ વગર-સમજ્યે અચૂક ચીજ ભેઈયે એવા અવાજ કરે છે. આપણી સામે કયા મોકા છે તે આપણે નથી સમજ્યા. સાંઘે સાંઘે મને ખુશાલી પણ થાય છે કે આપણી અંદર એવાયે પડ્યા છે જે કંઈ ચીજ બોલતાં ઉરતા નથી, દિલની વાત સાફ સાફ કહી દે છે. આપણું વાતાવરણ એટલું સાફ થઈ ગયું છે કે એક દિવસ સ્વરાજનું નામ લેતાં પણ આપણે ઉરતા ને સ્વતન્ત્રતાનું નામ લેતું પાપ મનાવું, તેને ઠેકાણે આજે આપણે કહી શકીએ છીએ કે અમે બ્રિટિશ સલ્તનત સાથે રહેવા નથી માગતા, તેથીયે વધારે કહેતાં આપણે આજે ઉરતા નથી.

પણ અહીં કું મારી પસંદગી કે નાપસંદગી કરાવવા આવ્યો નથી; આપની જુઓ-દારી શી છે તે જણાવવા આવ્યો છું.

મૌ. હજરત મોહાની સાહેબે આપણી વચમાં મોટા બંબગોળો ફેંક્યો છે. એક તરફથી તમે એક બારે ઠરાવ વિચારપૂર્વક પસાર કર્યો છે, બીજી તરફથી મહાસભાનું બેંચ જ બદલવા બેઠા છો. તમે લાખા હાથ કરીને એક ઠરાવ પસાર કર્યો. તેમાં જ સ્વરાજનો પાયો રહેલો છે. ઉપરનું મકાન ચલુનાર કેવા મજરો એની ખબર નથી. આપણી ટાકાત વગર જ આપણે તાજમહેલ ચલુવા માગીએ છીએ. ભલે મૌલાના અને બીજા નવજવાનોએ કહ્યું, પણ જે પોતાની જુઓદારી સમજે છે તે તો આને આદર્શ તરીકે પણ આજે ગણાવવાને તૈયાર નહિ થાય. પસાર થયેલા ઠરાવમાં સલ્તનતની અંદર કે સલ્તનતની બહાર એ બંને વાતો રહેલી છે. ઉપરના મોકા આવશે ત્યારે ચિચારી લેવારો કે શું કરવું. વાત કરીએ તે પહેલાં આપણામાં તાજાત હોવી જોઈએ. હિન્દુમુસલમાન એકતાને કું ખૂબ ચાહું છું, પણ હજી આપણું દિલ એટલા સાફ નથી થયાં ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ સ્વતન્ત્રતાની વાત એ હવામાં છે. આખી આમને સાથે રાખી શકીએ એવી વાત આપણે કરવી જોઈએ. જેઓ ઉરપોક છે તેમનો ઉર હલાવવો જોઈએ. સરકારની કમનનાતિને આપણે આજે હંકારવી જોઈએ. મૌડરેટ બાદજોને આપણે શું છોડી દેવા ? આપણી આજબ સ્વતન્ત્રતા જેવો બારે રાખદ આવી પડ્યો તેથી મોંઠાં ભરાઈ જાય છે. પણ કું અદબથી કહું છું કે તે પર મોહી ન પડવું જોઈએ.

એક વર્ષમાં સ્વરાજ લેવાની વાત આપણે કરી હતી, પણ તેની શરતોનું પાલન નથી કર્યું. સ્વાગતકારિણી સમિતિના પ્રમુખે કહ્યું છે તેમ આપણે સ્વરાજસ્થાપનાનો ઉત્સવ કરી શક્યા નથી. સલ્તનતની તાથે રહેતું એનો અર્થ એ નથી કે નોકરાસાહીને તાજે રહેવું. એટલું કરી શકાય તેટલું કહીએ તેમાં ખુદા રાજ છે.

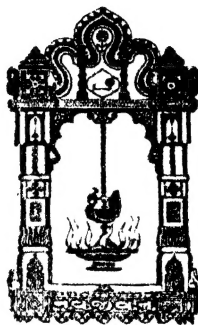
* ‘હિન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભાનો હેતુ સ્વરાજ અથવા સર્વ પરદેશી અમલરાદત સંપૂર્ણ સ્વતન્ત્રતા સળગા ઠાથેસર અને શાન્તિમય માર્ગોથી પ્રાપ્ત કરવી એનો છે’—મૌ. હજરત મોહાનીએ ૧૯૦૬ કરેલા આ ઠરાવનો વિરોધ કરતાં કરેલું બાપણ; તા. ૨૮-૧૨-૧૯૨૧.

ધ્યેય એ કપડાં જેવી વસ્તુ ન હોવી જોઈએ કે જે ઘડીમાં પહેરાય ને ઘડીમાં કાઢી નખાય ધ્યેય તે છે કે જેને માટે પ્રબળતા જમાનાતા જમાના સુધી મરી મરે છે. મૌલાના સાહેબના ધ્યેયમાં નબળાં બહાર રહી જાય છે; જ્યારે અત્યારનું ધ્યેય બ્યાપક છે ને તેમાં નબળા ને સબળા બધા આવી શકે છે. તમે મૌલાના હજરતનું સંકુચિત ધ્યેય સ્વીકારશો તો નબળાઓને પાખમાં ઘાલી તેમનું રક્ષણ તમે નહિ કરી શકો. આપણે આપણી તાકાત માપવી જોઈએ. પાણીમાં પેસતાં પહેલાં પાણીની ઉડાણનો કયાસ કરીએ. મૌલાના મોહાનીની દરખાસ્ત આપણને તાગ વગરનાં પાણીમાં ધસડી જાય છે. તેથી મારે તમને દૃઢતા-પૂર્વક આગ્રહ છે કે આ દરખાસ્ત તમે નામંજૂર કરશો.

ગાંધીજીનું નવજીવન

ભાગ ત્રીજો

[બેઝવાડા કાર્યક્રમના અંતથી અમદાવાદ મહાસભા સુધી]

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર

અ મ દા વા દ

મુદ્રક અને પ્રકાશક : રામદાસ મોહનદાસ ગાંધી, નવજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ.

નવજીવન પ્રકાશન મન્દિર

અમદાવાદ

	મૂલ્ય	પોસ્ટેજ
હિન્દ સ્વરાજ (પ્રમાણભૂત આવૃત્તિ; ખાદીનું પૂઠું)	૦-૬-૬	૦-૧-૬
આટલું તો બાણજી-ભાગ ૧ (લે. શ્રી૦ નરહરિ પરીખ)	૦-૬-૦	૦-૧-૦
હિન્દ કેમ પાયમાલ થયું? (આટલું તો બાણજીનો બીજો ભાગ)	૦-૮-૦	૦-૧-૬
એક ધર્મ સુદ્ધ (અમદાવાદના મીલમજુરોની લડતનો ઇતિહાસ)	૦-૮-૦	૦-૧-૬
અરજીનવાણી (અરજીન બગતનાં બળનોનો સંગ્રહ)	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
પૂર્વરંગ (આયાવર્તનો ઇતિહાસ: લે૦ કાલેલકર અને નરહરિ)	૧-૦-૦	૦-૩-૦
રામ અને કૃષ્ણ (શ્રી. કિશોરલાલ મશરૂવાળા કૃત)	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
બુદ્ધ અને મહાવીર	૦-૮-૦	૦-૨-૦
ઇશુ ખ્રિસ્ત	૦-૬-૦	૦-૧-૦
બ્રાહ્મપ્રતિષ્ઠા (અસહકાર વિષે ગાંધીજીના વ્યાખ્યાના)	૦-૬-૦	૦-૬ ૦
સ્વદેશ (એક નાનકડી ફ્રેન્ચ વાર્તા)	૦-૩-૦	૦-૦-૬
દેશીરંગ (પી. સી. રૌયના પુસ્તકનો અનુવાદ)	૦-૧૦-૦	પો. સ. ૨૯
સ્વદેશીનો ઘેરો (વિદેશી કાપડ સામે ચોક્કાનું રક્ષણ)	૦-૪-૬	૦-૧-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા-ગુઠ (સુંદર સુધ્ધ ગ્રંથકો)	૦-૮-૦	૦-૧-૦
વજ્રાટશાસ્ત્ર (લેખક: શ્રી૦ મગનલાલ ગાંધી: ખાદીનું પૂઠું)	૦-૧૦-૦	૦-૨-૦
ખેડાની લડત લેખક: શ્રી૦ ચંકરલાલ કા. પરીખ)	૧-૮-૦	૦-૫-૦
અસહકાર (' યુગધર્મ ' કાર્યાલયનો સંગ્રહ)	૨-૮ ૦	૦-૮-૦
રાષ્ટ્રગીત (ઇન્દુલાલ યાજ્ઞિકવાળા સંગ્રહ)	૦-૧૨-૦	૦-૨-૦
Young India (યં. ઇ. ના ગાંધીજીના લેખો)	૪-૦-૦	૦-૬-૦

બાળસાહિત્ય

ચણીબોર (બાળકવિતાઓનો સંગ્રહ—મુધરેલી બીજી આવૃત્તિ)	૦-૫-૦	૦-૧-૦
રાણી (ચણીબોરથી આગળનો કવિતાસંગ્રહ)	૦-૮-૦	૦- ૦-૦

સુદ્ધ અને મહાસક: રામદાસ મોહનદાસ ગાંધી, નવજીવન સુદ્ધભાણ, અમદાવાદ.

નવજીવન પ્રકાશન મંદિર: અમદાવાદ

તા. ૨૭ ઑક્ટોબરે બહાર
પડશે

નાની; ચાલણમાડી

(ગૂજરાત વિદ્યાપીઠનું ૪ પૃષ્ઠ)

—આ નવી આવૃત્તિનું દરેક પાનું
એ એક ચિત્ર છે.

કિ. આર આના

તા. ૨૭ ઑક્ટોબરે બહાર
પડશે

સુન્દર ભેટ

(દક્ષિણામૂર્તિનું પુનઃનક)

—આલમનિદ્રામાં બાળકોના સહ-
વાસને પરિણામે શ્રી મુરલિશંકર
અધિકારીએ કરેલા કવિતામંથલ.

કિ. ૬૫ આના

રેંટીયા બારસે બહાર પડશે

હિંદ સ્વરાજ્ય

ગાંધીજીના પાતાના હરતાક્ષરમાં લખેલાં પાન.ઓના બહોલ ઉતારીને
આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે. ૧૦"×૬"ના આકારનાં લગભગ
૨૮૦ પૃષ્ઠ થયાં છે. ખાદીનું પૂઠું રૂ. ૨-૮-૦ કાગળનું પૂઠું રૂ. ૧-૧૨-૦

થોડા સમયમાં બહાર પડશે

અંક કલેલકના લેખો

કાકા મલેલકરના પ્રસિદ્ધ તેમજ
અ.પિંજી લેખોના સંગ્રહનો
૧૫૦ પૃષ્ઠનો ગ્રંથ.

જેલ ડાયરી

શ્રી રાજગોપલાચાર્યે જેલવાસ
દરમિયાન રાખેલી રેઝનિશીનું
આધાન્તર કિ. ૦-૬-૦

ત્રણ વાર્તાઓ

વિરાજ પઠુ

શરત બાલુની નવલકથાઓ
અગ્રણી પદ્યથી અનુવાદક
શ્રી. મહાદેવ રેગી

